

XLV-LETO

8/9-ŠTEV.

LJUBLJANSKI ZVON

IZDAJATELSKOVA ZADRUGA
L J U B L J A N A

1

9

2

5

Vsebina zvezka za mesec avgust in september:

1. J. Kelemina: Oblika pesniškega umotvora. (Konec prih.)	449
2. Juš Kozak: Šentpeter. (Dalje prih.)	459
3. Luis de Camoes = A. Debeljak: Sonetje ljubezni	486
4. Dr. Ivan Prijatelj: Dostojevskij. (Nadaljevanje in konec.)	489
5. Tine Debeljak: Ljubavna	505
6. Aischylos = Fran Bradač: Agamemnon	506
7. I. A. Krylov = B. Vdovič: Labod, ščuka in rak	511
8. A. Debeljak: Luis de Camoes	512
9. Angelo Cerkevnik: V vrtincu. (Dalje prih.)	519
10. Jernej Jereb: Suženj demona. (Dalje prih.)	528
11. Anton Novačan: Maître bourreau	549
12. Giovanni Papini = Karlo Kocjančič: Walt Whitman. (Dalje prih.)	551
13. Književna poročila	556
A. Debeljak: Marija Kmetova, V metežu. — A. D.: Ivan Zorman, Lirični spevi. — E. Potočan: Fr. Jaklič, Zadnja na grmadi. — J. Šega: France Kotnik, Storijske. — Kocjan: Damir Feigel, Domače živali. — A. D.: A. G. Matoš, Pjesme. — A. D.: Dragutin M. Domjanič, Izabrane Pjesme. — J. Šega: «Zaročenca» (I promessi sposi).	
14. Kronika	567
Fran Albrecht: Drama. — Pavel Karlin: Iz nagovora Paula Valéryja na banketu pariškega zborovanja Pen-klubov. — A. D.: Pierre Louys. — Kocjan: Giovanni Papini. — Tiskovna pomota. — Fran Albrecht: Glosa.	

„LJUBLJANSKI ZVON“

izhaja v posameznih zvezkih ter stane na leto 120 Din, za pol leta
60 Din, za četrt leta 30 Din, za inozemstvo 140 Din.

Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Urejuje: Fran Albrecht.

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo.

Upravništvo se nahaja v Prešernovi ulici št. 54.

Izdaja «Tiskovna zadruga», r. z. z o. z. v Ljubljani (Fran Šarabon).

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani (Miroslav Ambrožič).

J. Kelemina / Oblika pesniškega umotvora

Poezijo nahajamo tam, kjer se razigrana duševnost prikazuje s prosto delujočo fantazijo, poslužujoč se pri tem znakov govorice. Toda razkrivanje dožitkov še ni pesniški umotvor. To običajno prezró pesniki, ki zametujejo pod vplivom krivih nazorov obliko, domišljajoč si, da je za dosego učinka dovolj, ako so le na kakršenkoli način razodeli svoje dožitke. Navadno je s to pomoto pomešana še trditev, da moreta zanos in jakost dikcije nadomestiti obliko. Toda oblika stoji napram neobliki, kakor življenje, ki ima stil in fasono, napram nebrzdanosti in nezvezanosti. Oblika je kov, ki ga dobi prikazana snov, in ki je utemeljen v bistvu in pomenu prikazane snovi. Pod obliko pesniškega umotvora razumevamo vse učinke pesniškega ustvarjanja, s kojih pomočjo se notranja videnja pesnikova dovedó do vnanjega izraza, do splošne zaznavnosti in uživanja tretjih oseb.

Umetniška oblika nam je podana z govorjeno ali čitano besedo. Pri tej priliki moramo zopet opozoriti na to, da je beseda zmožna treh učinkov, to so: muzikalni, gnomični in nazorni učinek. Celokupnost učinkov se nam strne v duhovni lik, ki ga imenujemo postavo pesniškega umotvora in ki je osnovana na onih delnih učinkih iz raznih področij čutnega življenja. Ker nam o muzikalni postavi pesnitve sedaj ni govoriti, naj opozorim samo na stavkovo melodijo in ritem.¹ Melodično-ritmična postava pesnitve kljubuje čvrsteje vplivom časa kot pa idealno jedro, kjer mi lahko izpremenjen pomen kake važne besede zatemni ali razdere zmisel. Besede nam bude nadalje naziranja svetske realnosti. Iz celokupnosti teh čutnih predstav, vzbujenih s pomočjo besed, se nam zgradi oblika² ali postava pesnitve. Upoštevati nam je tukaj ne

¹ Sievers, *Rhythmisch-melodische Studien*. Heidelberg 1912; prim. tudi Germ. Rom. Mon. IV, 389 ss.

² A. Riehl, *Bemerkungen zu dem Problem der Form in der Dichtkunst*. Vierteljahrsschrift für Wissen. Philos. XXII, 1898, 109 ss. — O. Walzel, sedaj osobito v *Handbuch der Literaturwissenschaft*, 3. snopič, et pass. — Ermatinger, *Das dichterische Kunstwerk. Grundbegriffe der Urteilsbildung in der Literaturgesch.* Leipzig 1921. — H. Hefele, *Das Wesen der Dichtung*. Stuttgart 1923.

samo vnanje formalne elemente govornice stila in metra, temveč tudi arhitektonsko-tehnične razmere.

Vrhutega je pesniška beseda kot nositeljica pomena razgrnila pred nami vsebino in idejni zadržaj³ pesnitve. Ti doslej naštetih elementi oblike se dajo do neke mere prijeti, meriti, zračunati. Neki teoretiki literarne vede jih opostavljajo kot vnanjo obliko pesnitve notranji obliki, «ki je dostopna le iracionalnemu organu tvoriteljne in intuitivne sile. Vnanja oblika je idealno stopnjevana slika dožitka, notranja pa konkretno zôžena slika ideje. Vnanja oblika, v svoji mnogovrstnosti pogojena od možnostih in potreb tehničnih izrazil in po stvarni teži in strukturi konkretno obdelovanega predmeta, spada v vrsto kozmičnih pojavov, je naziranje, očitovano in oblikovano od moči ideje; notranja oblika, pogojena od vrste in vrednosti ustvarjajoče osebnosti, od njegove etično in karakterološko diferencirane eksistence, ostane v duhovnem svetu kot izkustvo usmerjeno proti notranjosti in oblikovano v notranjosti, kot praoblika vsakega osebnega izražanja, kot čist ritem individualnega življenjskega zakona» (Hefele).

Iz teh in sličnih navedb lahko razvidimo, da notranja oblika ni tolikanj predmet literarne empirije kot metodična fikcija filozofske estetike. Toda prevedimo problem na torišče psihološke empirije. Ideja pesnitve (to je od znotraj na zunaj delujoče bistvo stvari) nam je dostopna in znana edino le po mediju pesnikove osebnosti. Od načina, kako poet presoja svoj dožitek, kako ga vrednoti, je odvisen nadaljnji potek stvari, pesnikova odločba in izdelovanje. Že od prej nam je znano, da se prvobitni motiv, reflektiran v pesnikov razum, uveljavlja pri ustvarjanju kot urejajoča edinica; obenem se pa ideja sama objektivira v vsebini pesnitve kot njen zadržaj.

Meja med vsebino in zadržajem pesnitve je nekaj tekočega. Pod vsebino razumevamo vsoto prikazanega gradiva, bodisi da pripada področju občutkov, zaznav, spoznavanja, hotenja ali pa čuvstvovanja. Ako motrimo sedaj materialno vsebino s filozofskega stališča, to je, ako si jo prekujemo v pojmovno obliko, se nam očituje kot niz razlogov in posledic, ciljev in sredstev. Določiti idejno jedro pesnitve je dostikrat težavna stvar, ker je izraženo

³ Vsebina (Inhalt); zadržaj (Gehalt = wesentlicher Inhalt, angl. substance); mogoče bi smel uvesti besedo podstat pesnitve. — Izrazu «jedro» se raje izognem, ker se z njim nehote vzbuja vtis, kot da je zadržaj ali podstat napram obliki nekaj samostojnega. Tako se večkrat govori, da je oblika zlata posoda, v katero je vlita dragocena vsebina: comparatio claudicat.

v oblikah, ki se ne obračajo na naš razum, temveč na naše občutke ali čustva. Zadržaj, ki ni prikazan simbolno v pesniških likih, ampak je samo nalik kovanemu denarju vklenjen vanje, pripravljen, da ga vzameš ven, ni rezultat pesniškega oblikovanja, temveč delo hladne refleksije. Krivo je pa tudi misliti, da mora biti zadržaj vedno kaka betva teoretskega ali praktičnega svetkega naziranja, torej kakšen filozofski stavek. Pri marsikateri lirski pesnitvi se ne more govoriti o zadržaju kot o kaki splošno veljavni resnici, ki naj bi bila oblikovana v pesnitvi; dostikrat je to čisto pesniško čustvo, ki je bilo v pesnitvi prikazano. Kdor hoče tukaj ugotoviti zadržaj, mora začrtati potek tega čustva od konca do kraja; tako razkrajanje se seveda vrši kot delo refleksije v pojmovnih oblikah.

Prehajajoč k formalni analizi pesniškega umotvora naj omenim najprej metode, ki jih je razvila tekom časa naša veda.⁴ Pregled bo kratek, ker se nam bo z vprašanjem še baviti drugod. Biografsko-historična metoda potegne svoje črte od individualnega izhodišča do pesnikove osebnosti: v analitskem postopku izhaja od besedila pesnitve in prodira proti njenemu izvoru; v sintetskem izhaja od pesnika.

Čisto estetska metoda se pa omejuje na razmotrivanje razmerja dveh osnovnih komponent vsake pesnitve: snovi in oblike. Ta se vprašuje, po katerih formalnih vidikih je bila snov preoblikovana in kaki umetniški učinki izhajajo iz tega. Ker se pri tem precblikovanju, vsaj v pristnem umotvoru, to, kar je snovno omejenega in individualno enkratnega, zvečine odbije in pa povzdigne v sfero tipično splošnega, ta metoda namenoma ne nadovezuje na pesnikovo osebnost. Ona gleda v umotvoru drobec duha, ki je postal objektiven organizem, v sebi sklenjen, podvržen svojim lastnim oblikam in zakonom, noseč svoj smoter v sebi. «Prisposodabljati se dá le organskim naravnim tvorbam, s katerimi ima skupno i to, da ni v svojih delih in v svojem notranjem bistvu nikoli dostopen analizujočemu duhu»... (Lehmann, Poetik.)

⁴ Prim. Scherer, Aufsätze über Goethe. Berlin 1886, str. 17. — Sicer pa J. Petersen, Der Aufbau der Literaturgeschichte, Germ. Rom. Mon. 1914, str. 1 et pass. — P. Merker, Neue Aufgaben der deutschen Literaturgeschichte. Leipzig & Berlin 1921. — Neki «Walzl», o katerem je žurnalist V. pred kratkim v nekem ljubljanskem dnevniku ugotovil, da je «nakazal literarnim znanstvenikom nove, eksaktnejše poti», je menda isti kot O. Walzel, ki ga literarna veda pozna kot zastopnika estetske ali stilistično estetske metode, smeri torej, ki jo ta V. v isti sapi proglašja za «premagano stališče»...

V naslednjem hočem podati vzor za razčlenitev pesniškega umotvora po biografsko-historični metodi, ki je, kot mora priznati sam Lehmann, sicer zagovornik estetske (natančnejše: estetsko-pedagoške) smeri, v znanstvenem oziru bolj dalekonosna (l. c. 54). Ker smatramo v našem primeru pesnikov dožitek in svetsko ter umetniško naziranje za časa postanka pesnitve kot znane količine, si moremo izbrati sintetski način, ki obstoji v tem, da se literarni zgodovinar zamisli v pesnikovo duševnost, in doživi ves proces stvarjanja še enkrat in ustvari — genetsko — umotvor iz njegovih prvobitnih pogojev vnovič. Da zadostimo estetski plati problema, moramo paziti na to, da ne opisujemo in naštevamo samo formalnih elementov pesnitev, temveč jih skušamo umeti kot dele živega organizma, ki so z njim samim organsko zrastle.

Proti opravičenosti genetske metode ne more govoriti dejstvo, da se dá umotvor smatrati in uživati tudi brez poznanja njegove geneze, brez poznanja dožitka. Znanost nima naloge vzgajati k naivnemu uživanju umetnin!

Ako skušamo v naslednjem izolirati zadržaj napram obliki in posamične elemente oblike enega proti drugemu, še ni rečeno s tem, da je imel kateri izmed teh delov samostojno eksistenco. Elementi oblike in zadržaja bivajo vedno le drug v drugem.

Osnovo vsake prave umetniške tvorbe tvori dožitek, čigar snovne elemente je pesnik s pomočjo fantazije in oblikotvornih moči preli in obrazoval za dražesten učinek tretjih oseb. Dožitek je lahko dvojne vrste: ali ga nudi življenje samo v obliki dogodka, ki krepkejšo dirne ob duševnost n. pr. kak ljubimski dogodek, mogočen vtis iz narave. Taki dožitki iz najosebnejše sfere pesnikove stoje na početku marsikatere lirske pesnitve; so pesniki, ki prikazujejo v svojih delih vedno same sebe; v tem zmislu je imenoval Goethe svoja dela pesniške izpovedi.

Poleg takih primerov imamo nešteto drugih, kjer si je pesnik svojo «snov» naravnost izbral; to je potem dožitek bolj intelektualne narave, ako sprejme pesnikova fantazija prvo pobudo od kake pravljice, povesti, bajke, od dogodka v zgodovini in končno od kakega prejšnjega pesniškega dela. Vseeno pa, ali gre za najosebnejše izkustvo pesnikovo ali pa za izbrano snov, ob kateri se je vžgala pesnikova sila, nam je treba razlikovati v dožitku dve eksistenčni fazi. Prva faza je tisti konkretni dožitek v pesnikovem osebnem ali intelektualnem življenju, ki je dal njegovi stvariteljski sili impulz: dožitek pesnikov je že prvo sluteče stvarjanje. Razlika med zadržanjem umetnika in neumetnika spričo takega dogodka je, kot sem imel že prej priliko omeniti, zgolj kvantitativne narave.

Elementi novega dožitka se na nekak način stopé⁵ in pomešajo s celokupnim zakladom našega prejšnjega izkustva in se lahko tudi porazgubé; ako so pa bili to važnejši vtiski, se tak dožitek konstituira v naši zavesti kot nekak duhovni lik, ki je sicer vsebinsko odvisen od pradožitka, samo da so v onem ostreje in določneje začrtane tiste poteze, ki jih po svoji celotni konstrukciji moramo smatrati za bistvene, trajne in občoveljavne; druge poteze, ki smo jih začutili kot slučajne, se polagamo zbrisejo. Ob takih izkustvih merimo vse na nanovo prihajajoče vtiske, ta tvorijo zaklad našega trajnega spoznavanja. Ker postane tudi pri ne-umetniku kot rezultat teh procesov nekakšen nov duhovni lik, ni presmelo, ako govorimo tudi tukaj o inspiraciji, ki si jo umetniki sicer laste izključno zase. Pri umetniku in neumetniku se vrše ti procesi v spremstvu značilnih kriz psihofiziološkega ustroja. Bourgetov specialist za živčne bolezni doživlja «znanstvene pijanosti», ko se mu ob mnogih opazovanih primerih razkrije iskani zakon. Za umetnika, pesnika je značilno pri vsem tem pač le to, da ga sili prirojeni nagon, poiskati za svoj dožitek, ki ga gleda v luči posebne pomenljivosti, primerno umetniško obliko, v kateri ga more sporočiti drugim osebam v užitek.

Jasno je, da mora postati tudi kakšna od drugod privzeta snov najprej pesnikov dožitek, preden se odluči od njega kot bodoča vsebina pesnitve. Tudi model, ki stoji mogoče pesniku pred očmi, je že subjektivna tvorba. Samo kakšen *routine* bo obdeloval snovi, ki mu niso niti malo sorodne; ako jih vrhutega niti temeljito ne prekvasi v svoji duševnosti, more nastati iz tega le nekaj ne-prebavljivega. Sicer utegne izbrana snov sama podpirati umetnika v delu, toda le redko more sama podariti umotvoru posebno pomenljivost. Ta more priti samo iz globin pesnikovega duha v obliki globokega miselnega ali čuvstvenega dožitka, ki ga še povrh odlikuje originalnost. «Pesnik ima novo misel; on ima čisto novo izkustvo, ki ga hoče razkriti. Pripovedovati nam hoče, kako je bilo z njim in vsi ljudje bodo v njegovi usodi obogateli» (Emerson, *The poet*). Slično pravi Goethe (*Izreki v prozi*): «Snov vidi vsakdo pred seboj; zadržaj najde le oni, ki ima kaj pridodati.»

⁵ Ako se reče, da dožitek «oplodi» našo fantazijo, je to samo façon de parler, ki naj nam pové, da postane neki povod po raznolikih procesih, kojih bistvo in potek sta nepoznana — pesem. R. M. Werner pa uporablja v svoji knjigi *Lyrik und Lyriker*, Hamburg & Leipzig 1890, fiziološke izraze (oploditev, kal, notranja in vnanja porast, rojstvo) — docela resnem tonu; glej Lehmann, *Poetik*, 41. — Slično tudi Heffle, *Das Wesen der Dichtkunst*, ki se kreta med «tomististično podlago in fenomenološkim pozitivizmom» (str. 18). V njegovih razlagah igra sicer najvažnejšo vlogo «ideja».

Razlika med pradožitkom in dožitkom v drugi fazi obstoja torej v tem, da je slednji izgubil snovno omejene, individualno enkratne elemente in da se je dvignil v smer tipično splošne veljavnosti.

Tak dožitek biva v naprej v naši duševnosti kot zaklad osebnega izkustva in postane ob nekih prilikah spet aktualen; oživljanje takih predstav je navezano na splošne zakone asocijacije. Tak dožitek moramo smatrati kot praobliko⁶ bodočega umotvora. Važno je pri tem, da se početku tvoriteljnega procesa ne pridružuje vedno že tudi jezikovni izraz, temveč da tvori zaključek oblikovanja. Ta dožitek je lahko nema predstava, lahko je pa tudi posnet v kratko jezikovno formulo: v besedo ali kratek stavek. Pri neplodovitih naravah živi in zamre dožitek v tej miniaturi praobliki. Pri onih pa, ki jemlje pesniški poklic resno, živi ta praoblika na kakem lističu papirja kot kratka iztočnica, zagonetna vsakomur, kdor ne ve njenega postanka. Za pesnika samega je ta praoblika nekak kamen spotike, predmet neugodja, dokler ne najde zanj primerne jezikovne oblike in se mu ne odluči iz notranjosti kot gotova pesem. To izvrši, kadar ga obide produktivno razpoloženje, ki mu je doslej nedostajalo.⁷

V pesnitvi se prerodi dožitek v novo in višjo obliko eksistence, ko ga pesnik prelije »po istinitih ali namišljenih zakonih lepega« v umotvor. Seveda je tudi v tem stadiju razvoja fantazija tisti činitelj, ki prinaša pesniku prikladne podobe; vendar se vrši proces oblikovanja pod zapovedjo hotenja. Pesnika vodi pri delu od početka pa do konca celotna intencija, ki razodeva svoj merodajni vpliv pri vsaki točki tvoriteljnega procesa. Ta intencija mu je narekovana od one logične misli, za katero smo odklonili ime »pesniška ideja«. Ta logična misel, ki mora vzrasti iz snovi kot njena abstraktna formulacija in ne sme biti privlečena odkod drugod, urejuje tvoriteljno delavnost fantazije.

⁶ Po R. M. Wernerju je to »kal« pesmi. Ocenjujoč Geigerjeve Beiträge zu einer Ästhetik der Lyrik, Halle 1905, v Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft, I, 142 ss, razjasni Werner na značilnem vzgledu razliko med kaljo in definitivno obliko pesmi. Taka kratka formula, v katero je posneta prvotno praoblika pesnitve, je n. pr. besedica »najdihojca« pri Levstiku, II. zv., in Levčeva razlaga.

⁷ Med dožitkom in njega definitivnim oblikovanjem lahko preteče mnogo let. O postanku Prešernove zdravice V spomin Andreja Smoleta se izrazi zaslužni A. Žigon zelo previdno: »Ta smrt (A. S.) je dala Prešernu znano zdraviljico...«, objavljeno za 4. obletnico smrti Andrejeve. (Prešernova Čitanka, II, 50, prim. 59.) Zdravica gotovo ni spesnena pod neposrednim vtiskom nenadne smrti, marveč šele, ko se je prvi porazni vtisec že znatno ublažil. Pesnik se spominja Andreja v družbi prijateljev, kjer si »pojêjo« zdravice, žalostne sicer, a vendar pojêjo.

Taka osnovna misel⁸ je lahko betva teoretskega ali praktičnega svetovnega naziranja. Lahko je pa tudi refleks kakega nastrojstva ali čustvenega poteka. O osnovni misli govorimo v večjih pesnitvah zato, ker lahko spletajo večjo množino dejanj ali drugih sestavin v celoto; potrebno je, da tvori enotno vez med dobitkrat dispartatnimi deli pesnitve. V posamičnih odstavkih se lahko javljajo seveda še druge teme, ki pa igrajo bolj podrejeno vlogo; tudi o teh temah mora voditi analiza umotvora račun.

Ustvarjanje umotvora se vrši pod imperativom oblike, brez katere si ne moremo predstavljati dovršene pesnitve. Ako odštejemo kake orgijastične izbruhe strastvenosti, ki se izlije, zametujoč vsako vezanost, v proste ritme ali celo v neoblikovano prozo, imamo navadno ta primer, da stoji forma pred pesnikovim duhom kot zaželjeni cilj. Avtor hoče dopesniti tragedijo ali sonet v takem in takem ritmu. Oblika, ki jo dobi pesnitev, je nekaj relativno nujnega. Razumeti jo moramo iz pesnikove osebnosti, iz posebnega položaja, v kateri je snov doživel. Pod zahtevami oblike se začne torej snov presnavljati in prelivati v vsebino. Pesnik ne najde snovi nikjer tako lepo prirojene kot bi jo rabil v svrhu oblikovanja; snov mora privzeti pa tudi odločiti elemente. Le oni odlomek nekdanjih vtiskov je odmenjen za oblikovanje, ki odgovarja pesnikovemu formalnemu naziranju; ob tej točki se razkolje vse dožitje «v svoje osebne in stvariteljske elemente, v slučajne in zakonite, v časovne in trajne» (Hefele). Po odbitju neplodnih delov se zgoeti to, kar preostane in dobi trdnost in čvrst obris. Na drugi strani pa mora vsebina vsesati vnanje elemente, ki se upotrebijo v službi formalnega procesa. To se predvsem dogaja pri zgolj notranjih dožitjih, ki jih obiluje pesnikovo življenje. Svoje borbe, svoje hrepenenje... zavije pesnik v ta ali oni konkretni položaj. Prvotni dožitek je lahko nedoločen kakorkoli, a pesnitev ga mora strniti in postaviti pred nas kot nekaj gotovega, enkratnega. Kakor se je oddaljil dožitek v svoji drugi fazi od

⁸ Gottsched je n. pr. učil, da je osnovna misel Iliade, da je razprtija med velikaši kake države škodljiva, složnost pa celo koristna. Odiseja da nam hoče dokazati, da rodi odsotnost «deželnega očeta» slabe posledice za državo, dočim je njegova prisotnost zelo hasnovita (Krit. Dichtkunst, 472, 473). Slaba točka pri Gottschedu je predvsem to, da predpostavlja, da ima pesnik svojo «idejo» že prej, nego je našel snov. A «ideja» mora zrasti iz snovi. G. Freytag nam pove, da je zadržaj njegovega «Soll und Haben»: človek naj pazi, da ne dobe misli in želje, ki mu jih je vzbudila fantazija, nadvlade v njegovi duši. Prim. Ullrich, G. Freytags Romantisch. Marburg 1907. Disert. — V Mutastem bircu (Ljubljanski Zvon, 1921) razberemo, da vest ne miruje tudi v najbolj topi duši, dokler ne dovede zločinca do zaslužene kazni.

svoje dejanske podlage, tako se mora vsebina od dožitka.⁹ Ako se najde v vsebini dožiti element, se doseže «fatalna portretna sličnost stvari in dogodkov ali pa se pogrezne v neposredno sentimentalnost predmeta in učinek pesnitve je v tem primeru samo človeško čuvstven in neumetniški». Dožiti element se mora za-
brusiti, tako da ni več doznaten naivnemu uživalcu poezije; pri vsem tem pa morajo narediti prikazana čuvstva vseeno vtisek resničnih občutkov. Čitatelj mora verjeti v pesnikovo iskrenost in ne sme dobiti vtisa, da se pisatelj s svojimi čuvstvi le igra. Kritiki, ki ne vodijo o teh odnošajih dovoljno računa, se zato radi dajo zapeljati k poizvedovanjem, ali imajo od pesnikov prikazana čuvstva dejansko podlago ali so samo fikcije. Upajmo v čast pesniškega rodu, da ni nikoli nobeden pesnik hlinil srčnih bolečin, ako je tudi ime in oblika teh bolečin v pesnitvi plod čiste fantazije. Nadalje je pa treba tudi priznati, da je to izločanje materialnih praelementov sicer priznan estetski princip, da so mu v praksi stavljene neke meje. Pesniku je namreč v mnogih primerih ležeče

⁹ O postanku Gestrinove «Balade o prepelici» (Ljubljanski Zvon, 1893, 198) nam pripoveduje Kostanjevec, Iz knjige življenja, II, 37 ss.: Bil je lep poletni poldan, ko sta sedela s pesnikom (neozdravno bolnim na sušici) pred kolodvorsko restavracijo v Postojni. Pesnik začne razkladati svoj načrt povesti «Iz arhiva». Toda nazadnje dostavi v zli slutnji bližnje smrti: «Ako hočem še kaj napraviti, moram hitro začeti». Prijatelj ga tolaži. V tem trenutku se oglasi pod njima v rumenem žitu prepelica. Pesnik se vznemiri in reče: «Do mojega groba je pet pediti». Pesniško vsedlino tega dožitka je priobčil Gestrin štiri leta kasneje, nedavno pred smrtjo (balada je izšla že postumno):

V poletno noč odmeva: «pet pediti»,
Sicer ni niti šuma niti klica;
Le v tesni kletki drobna prepelica
Bedi in poje, ko vse mirno spi.

V polmračni sobi na blazino belo
Naslanja težko glavo mlad bolnik
In vrača se v prežite kratke čase;
Razvija se pred njim življenje celo,
Mnog hipec lep, mnog jasen gleda lik.
Veselih pesmi čuje znane glase...
Posluša in smehlja se,
Češ, skoro se povrne krasna doba,
Saj, če si mlad, še daleč je do groba...

V poletno noč odmeva: «pet pediti».

Kaj je tukaj ostalo od nekdanjega dožitka kot otožni motiv prepelice, naznanjajoče bližnji konec? Pesnik je zadostil zahtevi umetniškega oblikovanja v dovoljni meri: «motiv» njegove pesmi je tako očiščen prvotnih elementov, da je za estetsko posmatranje te pesmi popolnoma vseeno, ali nam je prvotni dožitek poznan ali ne. A drugače je stvar za zgodovinsko-razvojno opazovanje.

na tem, da čitatelj prepozna tudi kakor podoba poezije — tisto istinitost, na katero meri.

Kot misla nit se vleče skozi umotvor pesnikovo naziranje o snovi, ki jo obdeluje, dasi seveda ni potrebno, da stopi avtor pri tem tako rekoč sam pred zvezo. Ampak iz celotnega prikazovanja utegnemo posneti, kako hoče pesnik, da naj razumemo življenje in osebe, postavljene pred nas.

Predvsem namreč zavzema pesnik napram celoti vnanje istinitosti svoje odrejeno stališče; on priznava naravo kot eksistenco izven sebe ali pa ne. Ako jo priznava, je njegova umetniška smer realistična. Toda na tem pozitivističnem temelju so možni razni odtenki, katerih krajnika predstavljata naturalizem in idealizem. Naturalistična smer prikazovanja v umetnosti stoni bistveno na teoriji poenemanja, ki vidi jedro estetskega užitka v ugodju nad opaženo aličnostjo originala in posnetka. Ta teorija, ki zahteva od pesniških tvorb naravno zvestobo in čednost — v kolikor jo poezija s svojimi sredstvi more doseči — pospešuje opisujočo poezijo. Umetnik naturalistične struje se oklepa narave z naiivno vernostjo; njegove tvorbe hočejo biti zvesto zrcalo istinitosti.

In vendar obstoja razlika med prikazanim predmetom kot posnetkom in njega prapodobo. Tudi tam, kjer se umetnik navidezno omeji na obnovo predmetnega substrata, je neizbežna ona metodična prestavitve prvobitnih formalnih podatkov, ki jo zovemo zmožnost, skrajšanje, stopnjevanje. Samo da pri naturalizmu ta prestilizacija ne gre tako v globino kot pri idealistični vpostavitvi. Večeno se tudi tam snov prelika v toliko, da postane adakvaten izraz pesnikovega hočenja. Ako je torej dosleden naturalizem nemogoč, zato vendar obstoja način prikazovanja, ki je usmerjen v prvi vrsti na formalno obvladanje snovi in se odreka poskusu, prečiniti jo idealno. To namreč je značilno za idealistično smer, da vnaša v naravo individualno razlago, zamisel. Naturalističnemu ustvarjanju zaidečuje zgolj racionalno umevanje snovi in prikazan predmet valed tega ni prisposoba svojega originala, temveč ostane le njega slika.

V zvezi s temi razlikami v pojmovanju narave je sledeča razlika v stilističnem načinu prikazovanja; naturalistični umetnik obataja pri svojem individualnem enkratnem predmetu, dočim si ustvarja idealizirajoči umetnik močnost širše veljavnosti in splošnejšega umevanja s tem, da svoje tvorbe tipizira. To se vidi poton izbire najznačilnejših potez. Princip izbire hoče sicer ohraniti naravno zvestobo posamičnih delov in vendar vtisniti celoti umetniško obliko, ki prekaša naravno obliko.

Na protivnem, nepozitivističnem tečaju najdemo umetnost, ki ji narava ni več dobra, zvesta in gorka domovina, ker zanikuje nje eksistenco. To nepriznavanje narave je torej odločujoč znak nerealistične umetnosti v najstrožjem pomenu besede. Atributi realnosti so ohranjeni, dokler premika ustvarjajoči samo proporcije svojih predlog in prikazuje v svojih tvorbah preinačeno istinitost. Tudi v taki še vedno prepoznamo lahko attribute istinitosti, kot dejanja, logično potekajoče procese, človeški obraz, obličje, pokrajine, posamičnosti v obleki itd. Vse to je tukaj ohranjeno, toda prestavljeno v ono bistvenejšo istinitost. Vsem tem atributom istinitosti se odpoveduje avtor nerealistične smeri. On hoče biti zgolj zastopnik misli, čuvstva, usode. (Max Freyhan, *Das Drama der Gegenwart*, str. 119). Tukaj torej ne tvori več milieu izhodišče za umetnikovo delo, temveč njegovo notranje življenje. On ustvarja iz svojega čuvstvovanja in fantazije. To hoče izraziti; vsled tega si je nadela ona šola, ki goni opisane tendence do najskrajnjih možnosti, ime izrazna umetnost (ekspresionizem). Kot nekako nadomestilo za manjkajoče materialne podatke naj služi vzhičenost izražanja. Seveda tudi umetnik te smeri ne more prezreti podatkov, ki nam jih posredujejo naši občutki. On jih rabi za prikazovanje «misli, čuvstev in usode». A način, kako prikazuje umetnik naravo, posiljujoč njene prvotne oblike, omalovažujoč njene naravne proporcije, dokazuje nadvlado misli nad naravo, zaslužnje narave. Iluzionistična zmožnost takih produktov umetnosti je skoroda uničena. Ker skuša pesnik te smeri raztolmačiti materialne komponente svojega umotvora kot simbole neke višje in nepoznane istinitosti, se približuje ekspresionizmu simbolnim smerem, ki naravne istinitosti ne zanikajo, pa tudi ne naglašajo, marveč jo hočejo pojmiti v njenem duhu in zmislu, v njeni ideji in oduševljenosti.

V toku zgodovinskega razvoja prihaja zdaj ena zdaj druga struja na površje kot izraz srčnih in umetniških potreb vsake kratne dobe. Dandanes prevladuje duhovna umetnost, struja torej, ki je napovedala boj materialnim elementom.

Vsaka snov nosi v sebi zmožnost, da učinkuje na poseben način tudi brez posebnega stilističnega podčrtavanja: pogin Matije Gubca vpliva na nas drugače kot pa povest o višnjanski pravdi. Poročilo, ki ga čitamo v svetem pismu, drugače, kot Trdinove Vražje vile. Seveda doseže avtor lahko z izkrivljenjem bistvenih potez v prvotni podlagi docela nasproten učinek. Snov o pobožnem junaku Eneji, ki jo pripoveduje Virgil z naivno vernostjo, je mogoče preurediti v satirične svrhe; iz veličastnega poročila

Geneze je nastalo Stritarju poročilo o ustvaritvi Slovenije itd. Toda travestirana snov ni več isto, kar je bila njena nekdanja podlaga; ona ima svoj lastni učinek. Nasprotno vidimo, da se snov upira poskusu potegniti jo v sfere nizkotnega. Povest o Piramu in Tizbi v Shakespearjevem «Snu kresne noči» ne učinkuje sama po sebi komično; smešen je marveč samo način, kako predstavljajo to tragično snov rokodelski terusi. Naloga pesnikova je tedaj, da razvije te učinke, ki so podani s snovjo kot tako s primerno stilizacijo. Gre tukaj predvsem za vzvišeni, tragični in humoristični učinek. K tem pojmom se vrnemo v poglavju o pesniških snoveh. Istotako hočemo v naslednjem podati zaenkrat samo splošen pregled pesniških oblik, dočim bo naloga bodočih poglavij, obdelati vsako izmed njih podrobneje. Svojo snov poda avtor v eni izmed oblik, ki so znane kot epska, dramska in lirska oblika. Didaktična poezija, ki ni razvila svojih samostojnih oblik, se ne more smatrati glede oblike kot prirejena onim trem vrstam; ta se namreč poslužuje epske, dramske ali lirske oblike v svoje izvenestetske svrhe, radi katerih jo dostikrat hočejo sploh izključiti iz poezije. Kar se tiče one trodelitve, jo moramo vzeti kot nekaj pojmovno-empiričnega. Potem teoretskega razmišljanja sicer lahko doženem posebnosti, vsebino in pesniško obliko vsake vrste, v praksi je pa tako razlikovanje težje izvedljivo; tukaj se podvzame kaka pesnitev pod to ali ono vrsto z ozirom na «nadvladujočo tendenco», ki pa ne izključuje, da se ne bi nahajali v isti pesnitvi elementi druge in tretje vrste. (Konec prihodnjič.)

Juš Kozak / Šentpeter

(Nadaljevanje)

S parom konj

Stari Hostar je stal nepremično sredi dvorišča in brskal s palico po pesku. Uro že — pa se še ni ganil, kakor bi se mu bil pogled izgubil. Marija ga je gledala iz kuhinje, kjer sta imeli z Zebo dela čez glavo. «Poglej ga, še vedno brska tam zunaj!» — «Pameti ne izgrebe,» je dejala Zeba. «Kaj le kuje? Pravo trpljenje šele prihaja.»

Marija je vzdihnila in z žalostnim pogledom opazovala starca.

«Še to ti pravim, Marija, otroka mu nikari ne puščaj!»

«Tega ne morem, Zeba; kako bi mu vzela vse, kar ga razveseljuje?»

«Boš že videla, da sem prav govorila. Če me ne boš ubogala, ti ga vzame on. Vedi, da je ljubezen starcev ali previdna, ali nora. Ta pa je s pametjo že od nekdej navskriž.»

Marija se je dobro zavedala, kako pravično misli Zeba. Sama je že večkrat premišljala o tem in vedno iznova so jo plašile tiste strašne sanje pred poroko. Srce ji je dan in noč trepetalo nad otrokom. V marsikateri noči je izpraševalo oko v temo, ali bo znala sama voditi neokretne nožice in napojiti življenja žejno dušico z ljubeznijo, ki v tej hiši ni bila domača. Želela si je modrosti, da bi z njo krotila prevročo ljubezen.

Stari se je zunaj na dvorišču okrenil in zagledal v oknu Marijo. Zlovešče se mu je posvetilo v očeh. Stopil je v vežo in poklical snaho.

«Je vse pripravljeno?»

Marija je potrdila.

«Kaj sem hotel reči?» Miže jo je motril. «Andreja ne bo na sedmino?» Marijo je zbolel nasmeh, s katerim jo je dražil.

Hitro je pomislila: «Aha, to je premišljal tam zunaj! Bruna išče, naj ga!» Mirno je odgovorila: «Oče, vsi so povabljeni. Saj veste!»

«Bomo videli!» je vzrojl in srdito odhajal.

Zeba je prisluškovala pri vratih. Ko se je Marija vrnila, je obstala starka pred njo s prekrižanimi rokami.

«Si slišala? Je že prišel z zdrahami!»

Marija za hip ni vedela, kaj bi odgovorila. Tako iznenada jo je zadelo sumničenje. V duši se ji je odzvalo: «Vse zaradi pre-male ljubezni do Roka.» Povesila je glavo.

«Ah, Zeba, naj govore ljudje, kar hočejo, Zamejčevim še niso privoščili dobre besede. Povabljen je, od hiše ga ne bom podila!»

Na dvorišču sta se pokazala Luka in Svedrač.

«Poglej ju, Marija. Ta dva sta zraščena. Kaj le imata med sabo?»

«Luka bo že vedel,» je dejala Marija odsotno.

«Vě? Kaj bo vedel dolgin, ki se je bogu v napotje potegnil!»

«Zeba, ti mu ne moreš odpustiti. Pomisli, kaj bi bilo, če bi njega ne bilo pri smrti!»

Starka se je lahko zasmejala: «Eh, saj ga imam rada, naš je, ampak vselej sem jezna, kadar ga vidim. Da bi se le s tistim zlodjem ne pajdašil!»

Onadva pa sta stala pod oknom in Luka se je venomer smehljaj. Svedrač mu je šepetal.

«Jutri se vrnejo v mesto!»

Luka ni ničesar odvrnil, le oči so mu žarele.

«Če bi s konjem, gospod?»

«Že storiva, da bo prav!» Potrepljal ga je po rami, tlesknil s prsti in požvižgal.

Skozi vrata se je pripeljal Tomačevец z ženo. Svedrač je postavil konja v hlev.

Oblastno sta stopala prva dva gosta, oblečeno v črno.

Hostar, ki je sedel za mizo, v kotičku pod svetim Duhom, ni pozdravil, le pomenljivo je pokimal. Pristopila sta ter mu podala roko. Stari je pohrkaval, gledal v vrata in presojal vse, ki so prihajali.

Luka je v veži pozdravljal v Marijinem imenu. Med zadnjimi je prišla rudniška. Smeje je sedla za mizo.

«Nisem mislila priti. Kaj bi z veselo, mlado vdovo na sedmini,» se je hahljala.

Stari Hostar se je oglasil: «Danes so vse vdove vesele!»

Gostje so se pomenljivo spogledali in Tomačevец je prijel za čašo, da bi odkrhnul ost trpkim besedam: «Pijmo v njegov spomin, da bi nas ne pozabil onkraj groba!»

«Vas že s prstom vabi!» se je rogala rudniška.

«Bi počakali Marijo!» je opozoril Luka.

Postavili so kozarce nazaj na mizo. Prišla je Marija, pozdravila toplo in mirno. V lice je bila bleda kot prt na mizi. Z njo je prisledla Zeba, ki si je še brisala roke ob predpasnik. Zdaj je sedel tudi Luka za mizo.

Med vrati se je pokazala Svedračeva postava. Hostar se je nejevoljno premaknil in zlobno ošinil Marijo, ki pa ni hotela ničesar videti.

«Jastreb, kar tja k peči,» mu je pošepetal Luka, «tiho bodi, jej in pij, da se staremu ne zatakneš v grlu.»

«Tak požegnajmo mu grob!» je zopet vstal Tomačevец in izpil.

«Vince pa tako, da bo Roka žežalo po njem!» je vzkliknila rudniška in beseda se je živahneje pletla krog mize.

Na dvorišču se je oglasil Andrej. Mariji je umolknilo srce.

Stari je z dolgim pogledom ošinil snaho in kakor bi ne bil ničesar slišal, je vprašal: «Kdaj prinesejo?»

Zeba je hitro vstala, pa se je med vrati srečala z Andrejem, ki je oblastno vstopil ter pozdravil na vse strani.

Svedrač je v zlohotnem pričakovanju odprl usta.

Andreju se je zazdelo čudno, da mu ne pokažejo, kam naj sede. V starega, ki ni hotel videti novega gosta, so se vsi ozirali.

Tedaj je Marija vstala in pokazala Andreju stol poleg sebe. V istem hipu je stal Hostar. Držal je palico v rokah in vidno se je tresel, ko je lezel izza mize. Oči je imel v Mariji, ki je zopet sedla. 467
465

Kri mu je udarila v lice, brez besede je zapustil izbo ter zaloputnil z vrati.

Mučen molk se je razgrnil nad gosti. Lahno je drhtela Marijina desnica. Celo Andrej je bil v zadregi, da ni vedel, če bi ostal.

Le Svedrač se je zasmel za pečjo. «Škoda za pojedino, purmana ne bo!»

Marija je povešala oči. Le rudniška je spoznala, kaj se godi v hiši. Z enim očesom je opazovala Andreja, z drugim se je smejala Svedraču.

«Ti, ki pravijo, da ti je bog pozabil odstriči jezik, pa povej, kaj je najbolje na svetu.»

«Strina, če prav premislim, kar je okroglo, je ušesom in očem najprijetnejša stvarca.»

Gostje so krepko zalivali.

Andrej je tiho vprašal Marijo: «Povej, sem odveč?»

«Meni ne!» je dejala otroškozaupljivo. Dobro pa je čutila, da so se ji vnela lica. V srcu se ji je oglašal grozni očetov opomin: «Na sedmini se mu vsedi v naročje!» Tolažila jo je lastna misel: «Ni res! Tako je prišlo, ne morem si pomagati, da ga ne morem sovražiti. Bog mi je priča, da sem čista!»

Toda tudi ta tolažba je bila zaman. Motila jo je podoba, kako mu je na Šmarni gori obljubila srce. Nič ni pomagalo premišljanje, koliko gorja je prizadel očetu in Azi. Za vse ga je opravičevala.

Luka jo je ostro opazoval. Če bi poznala njegove misli, bi jo še bolj zbegale. «Mlada je, ni še imela žive duše, katero bi lahko ljubila iz dna srca. Danes je še trdna. Boji se pred sabo, a kaj bo čez mesec dni!»

Venomer je povešala oči, se igrala s pentljami namiznega prta in čutila le vroče Andrejevo dihanje poleg sebe. Tako ji je mešalo um, kakor bi jo dušila težka soparica.

Andrej je postajal prešeren. Napival je Roku in naposled nazdravil tudi njej. Ko so vsi vstajali, se je dvignila tudi Marija, a roka se ji je tresla. On je opazil njeno zmedo in srce se mu je razveselilo.

«Pij, Marija, da boš laže nosila težka bremena. Na, pij z menoj!» Ni trčila. Preveč je drhtela desnica ter iskala drugega pozdrava.

«Z menoj, Marija! Obe sva vdovi. Jaz bi raje s fantom!» je zbadala rudniška. Marijinemu srcu je bila vsaka beseda želo.

Gostje so peli in pili. Ko se je zvečerilo, je bil mrtvi že davno pozabljen in sedmina se je izpremenila v rajanje živih.

Marija se je bala objemajočih Andrejevih pogledov. Vstala je in zapustila izbo, da bi se zunaj na dvorišču umirila.

Tako tiho je odšla, da ni nihče izmed gostov opazil. Le Luka in Andrej sta jo spremljala z očmi.

Zvezdnato nebo se je razpenjalo nad zemljo. Šum v hiši je dramil psa, da ni mogel spati. Hlastno se je jel dobrikati Mariji, ki ga nocoj ni čutila. Borila se je z lastno krvjo.

Mož, tam zunaj v zemlji, je imel njeno usmiljenje. V srcu pa je tožila ljubezen, ki je hrepenela, da bi se žrtvovala človeku. Pred srečo je trepetala. Branila se je, a vendar vdajala novemu čuvstvu, ki je pričelo goreti pred Andrejevimi očmi. Od vsepovsod so jo gledale. Hotela je zbežati, a čudna sladkost ji je lenila noge.

V tem trenutku je stopil Andrej izza lipe. Ne moti se. Jasno ga vidi, kako stoji pred njo ter jo občuduje.

«Andrej!» je zašepetala iz strahu.

«Marija!»

«Andrej, pomisli, kaj pa hočeš?»

«Tebe, Marija!»

«Jezus, Andrej, kakor se boga prosi, pusti me!» Glas ji je bil tako plah, da ga on niti slišal ni. V njem je rastla objestnost. Prijel jo je za vročo in boječo roko.

«Marija!» je šepetal. «Zdaj boš sama volila. Zadišal je nagelj, ki si mi ga dala pri prošnji procesiji. Vem, Marija, rekla boš, da sem ljubil Azo. Pa se boš motila. Temna strast me je zapeljala in prav se mi je zgodilo, da me je varala. Marija, oba sva se motila, ti z njim, jaz z njo. Čeprav premislim, mi je bila draga, ker je tvoja sestra. Od nekdaj samo tebe. Glej, vse vem, počakam te, reci le besedo in most narediva čez cesto, med tvojim in mojim domom!»

Nagnil se je k njej in jo objel čez pas. «Kajne, Marija?»

«Andrej!»

«Žejen sem te!»

Močna desnica jo je objemala, da se ni mogla ganiti. Poskušala je, da bi se mu izvila. Pred njo so oživali obrazi. Azin, ko je ležala v vročici in sta se poslavljali. Rokov, ko so se mu zveržila usta in so zablesteli zobje. Očetov, ki izgovarja strašno kletev nad njo. Od samega strahu je drhtela, z vsem naporom se mu je iztrgala.

«Ne, Andrej, ne!» Ni vedela, kaj odgovarja. V dnu svojega bitja mu je vse verjela in vse verovala. Čeprav so bile ustnice tako žejne ljubezni, da bi v poljubu razpokale, je vseeno krčevito ponavljala: ne, ne!

On se ni dal premotiti. «Sebi lažeš, Marija!» Še z drugo roko jo je pritisnil nase in zameglilo se ji je pred očmi.

Poljuba ji ni mogel vzeti. Od hiše sem so težki Lukini koraki prodirali v tišino. Andreju so odrevenele roke, stal je pred njo besen in potr.

«Boš, boš!» je sikal. Ona pa je izginila ob hiši pod nadzidkom.

«Marija!» Luka jo je iskal. Nihče se mu ni oglasil. Iz teme je stopil Andrej, si popravil klobuk na glavi ter stopal izzivalno mimo. Luka ga je sovražno motril. Oni ni vzdržal pogleda, skožignil je z rameni, potihlo zaklel ter odšel v hišo.

Rudniška ga je zagledala, vsega zardelega.

«Kje pa ti laziš, Andrej?» se mu je smejala, sedla k njemu in zašepetala: «Pri meni se ženi!»

Svedrač je videl in prav presodil. Le z očmi je pomežiknil.

Gostje so dobili novih jedi in pijače.

«Ni je lepše ž'valce, ž'valce,
kot je mlada vdovica...»

Rudniška je pela naprej, drugi so odgovarjali. Le Andrej si je togotno grizel ustnice.

Marija se je kakor vrtoglava vrnila do hiše. Ko je zaslišala prešerno pesem, ni hotela vstopiti. Pri otroku je iskala zatočišča. Čudno se ji je zdelo, da je še vedno luč v sobi, kjer je spalo dete. Celo smeh je razločila. Ni se motila. Vrata so bila napol odprta, med njimi je obstala.

Dete je sedelo na postelji in imelo polne roke sladkarij. Po bradici so mu tekle sline. Poleg njega je sedel stari Hostar, se mu smejal, delal norce z rokami in obrazom, da je otroče veselo mahalo z ročicami ter so mu padale drobtinice iz ust.

Stari ni videl Marije. Pričel je poljubljati otroka: «Samo moj, samo moj! Mati te ne mara. Grda mati. Rokec, ti boš sovražil mater, sovražil!» V glasu je golčal mračen srd.

«Jezus, Marija!» je zastokala. Nič ni pomislila, z vsem bitjem je jasno občutila, da se pričenjajo sanje uresničevati. Iz oči ji je plamtelo, ko je skočila k postelji.

«Oče, kaj norite?» je vzkliknila.

Dete je široko odprlo usteca in je sililo k staremu. Vzela ga je v naročje.

462 Hostar je vstal ter se zlobno zarežal: «Kmalu jih bo preveč!» Okrenila se je, da ga ni niti videla, ko je izginjal iz sobe kakor zlobni duh.

«Nad tabo, Rokec moj, nisem grešila,» je dihala nad otrokom, ko ga je polagala spat. Pela mu je tiho pesem, ki je tešila tudi njeno srce.

V hiši so še vedno prepevali. Ničesar ni hotela več slišati. Tako sladko bi hotela zaspiti, kot je dihala dete pred njo. A vest se je oglašala.

«Marija, nocoj si moža pozabila!»

«Ne, nisem ga,» se je branila, «večno bo živel v meni.» Toda vselej jo je čudno pretreslo. Sladkost, ki je ni skoro več poznala, je prešinjala telo in čutila je vroči dih moža pred seboj.

«Ah, resnično ga ljubim!» ji je tajna sla narekovala. Hrepenež se je družilo z bolestjo, dokler je ni premagal spanec ter ji zatisnil oči.

Pozno je pogledal Luka v sobo, ker je videl luč. Ostal je na pragu in se nasmehnil. Luč ji je zlatila lase, na ustnicah ji je dihala grenka ljubezen.

«Matijina hči! Glej, kakor živa ljubezen!» Upihnil je luč, noč je pokrila mater in otroka.

Ko je zjutraj vstala, je bil spomin na prejšnjo noč podoben sanjam. Zdelo se ji je, da se ni ničesar resnično dogodilo, kakor bi sama v sanjah priklicala Andreja. Po kosilu je velela zapreči in odpeljala se je na pokopališče.

Toda med tihimi cipresami ni našla pokoja. Še trdovratnejše se je oglašala vest.

«K Rožmanu pojdem in za mašo nesem,» je sklenila.

Povedali so ji, da je na vrtu. Zagledala ga je pod jablano. *Zur*

«Ti si, Marija! Jabolka obiram. Rad bi bil prišel na sedmino, a nisem imel časa. Kaj je novega pri vas?»

Stal je pod drevesom in je s spodnjih vej lovil v dlan debela, rdeča jabolka.

«Čeden vrt! Zjutraj hodim tod okoli, drugače mi redko nakloni ura take dobrote.»

«Gospod župnik, za maše sem prinesla.»

«Že dobro, opravim. Sedi malo.» Peljal jo je do klopi pod zidom. Pogled jima je polzel po visoki travi, nad katero so visele težko obložene veje. Sence so lile mehko in pokojno.

«Dozoreva, dozoreval K tlom sili,» je dejal Rožman, naslonjen na koleno.

Marija se je borila z besedo. «Gospod župnik...»

«No, kaj bi rada povedala.»

«Grešila sem.»

«Govori!»

«Zdi se mi, da rada vidim Andreja. Na moža sem pozabila.»

«Koga?»

«Godeževega. On je bil prva moja ljubezen in bo poslednja. Saj se branim in bežim, pa je vse vroče.»

Župnik je vstal in hodil po stezi gori in doli. V rokah je vrtel jabolko in premišljal: «Čudno vežeš, gospod. V odrešenje enega se drugi žrtvuje. Marija bi ga ozdravila s svojim trpljenjem.»

Nato je obstal pred njo. «Odkritosrčna je, Marija, tvoja beseda, zaradi nje te bo svet sovražil. Vedi, da nisi pozabila svojega moža. Kogar ti je gospod zapisal v srce, ga je pisal z ljubeznijo, ki je večna.» Položil ji je roko na čelo. «Še tišje poslušaj njegov glas. Potem stori, kar bo dejal!»

Vstala je in se poslovila. On pa je gledal za njo, zamišljen in ves zatopljen v skrivosti človeškega srca. Hodil je po vrtu, da je dolgi talar delil trave, objemajoče se nad stezicami.

«Kdo bi te doumel: z eno roko pišeš srečo, z drugo trpljenje. Razsvetli me, da bom znal brati črke tvojega pisanja. Zdi se mi, da so moje oči slepe!»

Mrak se je že skrival za drevesi.

V tem času je stopil iz hiše Hostar, praznično oblečen. Poklical je Zebo.

«Stara, k njemu bi rad!»

«H komu?» se je začudila Zeba.

«Slišiš? Z Matijo bi rad govoril.»

Molče sta stopala proti Zamejčevi hiši. Trdo so rohneli koraki po veži.

«Tu leži!» je dejala starka ter se stisnila v kot.

Hostar je potrkal in vstopil.

«Ležiš?» je vprašal ter nepovabljen sedel.

Matiji so se zgubale obrvi in ni odzdravil.

«Sem slišal, da si bolan. K pogrebu in na sedmino te ni bilo.» Beseda mu ni tekla. Čimbolj se je mračilo, lažje mu je postajalo pri srcu.

«Pokopali smo ga.»

«Vem!» je naposled dejal Matija.

«Z Andrejem nismo zadovoljni!»

«Jaz tudi ne!» je presekala na kratko. «Po kaj so te poslali?»

«Sam sem prišel.»

«Govori!»

«Saj sem vedel, da ne boš pregrizel besede, ampak vseeno!»

«Katero besedo?»

«I, no!»

«Katero besedo?»

«Ki smo jo zapisali!»

Matija se je srdito vzpel.

«Ženitovanjsko pismo?»

«Prav tisto!»

V mraku se ni videlo, kako grebe Matiji jeza po prsih. S težavo je zadrževal kašelj.

«Sem rekel, da bom dal, kadar bom hotel. Še nikomur ni ostal Matija ničesar dolžan. Mislim, da se ne bo na tvojo hišo obesila moja sramota.»

«Tisto ne, ampak zdaj so drugi časi,» je tlačil Hostar, trdno odločen, da ne popusti.

«Dokler jaz živim, ne poznam drugih časov!»

«Že, že, ampak ona.»

«Kaj ona?» Matija je postal pozoren. Ostro je pogledal Hostarja: «Kaj veš?»

«No, ona...»

«Marija?» je vprašal s trepetajočim glasom, polnim zle slutnje.

Hostar se je zavedal, da bo padla beseda kot žareče železo.

«Prav ona. Če bi se spet možila. Denar je zapisan Roku in meni.»

Matija se je zgrozil: «Barantač si bil in boš!»

Tedaj je Hostar vstal in se oprl na palico.

«Barantač? Barantač, pa Hostar. Ko gre za poštenje. Ali ni to barantanje, če si ga na sedmini, ko se še oni ni ohladil, posadiš sebi? A?»

«Koga?» je siknil Matija.

«Godeževega!»

«Kako se je zgodilo?» je spraševal potihoma, kakor bi bil pozabil, kdo sedi pred njim.

«Je prišel, čeprav sem prepovedal. Dejala je, da je povabljen.

Dala mu je stol. Sem vstal in šel, nisem mogel gledati.»

Matija je počasi padal nazaj. Oči so mu plamtele od jeze. Toda pred Hostarjem ni hotel pokazati.

«Presodi, Matija, če mi ne gre denar?»

«Denar! Niti trohico! Zaženjeno je njej. Imate drugačen testament?» Vprašal je s tako silo, da je stari nehote odgovoril:

«Ni gal!»

«Torej dobi ona. Dušo si prišel prodajat, Matija jih ne kupuje,»

Hostar se je še obotavljal: «Z besedo se pomeniva, Matija!»
 «Rekel sem! Si slišal? Če jaz ne prestopim praga v tvojo hišo, se ne drsaj toč okoli po kolenih!»

«Zapomnil si boš svojo ošabnost!» je vzkipeł Hostar ter zaloputnil z vrati. Od jeze ni videl, kako se je Zeba zopet stisnila v kot.

Matija je ležal nepremično in poslednji odsev svetlobe mu je padal na razorano obličje. Nečesa groznega se je bal.

«Kri Zamejčevih vstaja!» je šepetal. Od onemogle jeze mu je orosil čelo pot. Krčevito se je zgrabil za prsa: «Prekleta hči, 463
 kakor sem rekel. Na sedmini mu je sedla v naročje!»

Premetaval se je po postelji. «Iz mojih ust ne bo slišala blagoz slova. Ves svet se bo režal staremu norcu Zamejcu. O Bog, kaj sem ti storil, da me biješ s škorpijoni?»

«To boli, to boli!» je tožil. «Zame je umrla.»

«Če bi vsaj lastni otroci ne pljuvali na glavo. Dobro, naj ima, kar je hotela imeti.» Zakričal je: «Zeba!»

Starka je prišla počasi po stopnicah in vstopivša pogledovala od strani nanj.

«Poišči denar, tam spodaj leži!» Oprl se je na komolce. Denarja ni zaupal nikomur, razen njej.

Izvelkla je debelo, usnjato torbo, ki mu jo je molče porinila. Sedel je in vzel v roke. Štel je in prsti so mu trepetali. Kakor bi se zmotil, je pričel od kraja. Bankovci so šumeli. Nato jih je zvil in povezal.

«To ji nesi! Daj ji, naj prešteje. Nikdar več je nočem videti. Od očeta je prekleta!» 463

Zeba je vsa bleđa stiskala ustnice. Ni se mogla več premagovati.

«Matija, ne nori! Kaj ti je vendar reva storila, da jo preklinjaš?»

«Nesi in molči! Vse vem. Za potuho, ki jo ji daješ, še počeni nanjo. Idi!»

Zeba je trepetaje lezla po stopnicah. Na cesti je premišljala, kako bi povedala.

«Hudoba mu je srce zastrupila, drugače ne more biti!»

Vsa revna je vstopila v kuhinjo in pomignila Mariji. Ko sta bili sami v sobi, je starka molče položila denar na mizo.

«Kaj je to? Kaj pomeni toliko denarja, Zeba?» je začudeno vpraševala.

«Zate je hranil. Zadnji delež!»

«Tak povej, Zeba, kdo pošilja to?»

«On!»

Šepetaje je vprašala: «Zakaj?»

«Stari je bil pri njem in mu vse prinesel na nos!»

Marija je planila kvišku.

«Nič ni res. Nedolžna sem!»

463 «Reva moja, to vem tudi jaz. Ampak on te je strašno preklel!»

«O, Jezus!» je vzdihnila in se zgrudila na stol. Krčevito je zaplakala. Tudi Zebo so polile solze. Takoj pa je prešinila njeno obličje sveta jeza. Pogledala je denar in pljunila: «Fej, fej!»

«Zeba, k njemu grem!»

«Nikari, Marija. Trd je ko skala!»

«Moram!» Hitro je ogrnila ruto in stisnila denar na prsi.

«Ostani doma! Pridem takoj!»

Dvakrat se je spoteknila, ko se je dvigala po stopnicah.

Ležal je nepremično in strmel predse.

«Oče!» Vrgla se je pred posteljo na tla.

463 «Oče, saj ni res, da si Marijo preklel!»

Nobene besede.

«Oče, oče, vse ti bom povedala po resnici. Tvoja hči, ki te tako ljubi, da ji je življenje, ki bi ga dala zate, premalo, ti bo povedala odkritosrčno, kakor bi pred bogom govorila, kaj se je zgodilo. — Ljubila sem ga, oče, še pred Rokom. Še sedaj ga rada vidim. Resnica je, da je bil na sedmini. Vsi so bili povabljeni. Če bi me ljubil, bi ga vzela. A niti besedice mu nisem črhnila. Tudi oči mu niso izdale tega. To veš ti in jaz. Oče, zdaj sodi!»

Nič odgovora, le stisnjene pesti so govorile o silni jezi.

«Oče, tu imaš denar. Nočem ga, nočem!» Z roko se mu je približala do srca. «Vaše dobro srce, oče!»

2 On pa je zagrabil denar in ga je z vso močjo vrgel po sobi. Stisnil jo je za roko ter jo pahnil od sebe, da se je zgrudila pred njim.

483 Nato je vstala in pobrala denar. Molče se je opotekala skozi vrata. Stopnic, kakor da ni videla. Vse se ji je meglilo. Doma je vzela otroka k sebi.

«Ti edini, ljubček moj, si mi še ostal!»

Zeba jo je opazovala in se solzila.

463 «Teta, oče me je preklel, nedolžno!»

«Ne gredi si življenja, Marija. Krivična kletev se sama posuši!»

«Ah, Zeba, kako mi je hudo!» Ko jo je pa pogledala, je videla, da je mrtvaškoblede.

Med tem je vstopil Luka.

«Marija, ali lahko vzamem tvojega konja?»

Molče je privolila. On se je nekaj časa nejeverno oziral po sobi in z očmi izpraševal Zebo, ki mu je dala znamenje, da naj jo zapusti.

Marija je ležala na postelji vznak ter poredko vzdihnila. —

Luka in Svedrač sta se pripeljala v Tomačevo. Svedrač ga je pričakal s konjem na cesti.

Vstopil je zopet v nizko kuhinjo in se v trenutku spomnil na tiste ure, ko se mu je rodil sin.

Pri ognjišču je sedela starka, ki ga je zlovoljno pogledala.

«Kje je Mara?»

«Odšla je davi.»

Luka je ostrmel. «In otrok?»

«V Trzin smo ga poslale. Saj je bil skrajni čas, da je bog očistil mojo hišo.»

Luka je počasi odhajal. Zunaj na cesti je čul, kako je ženska v hiši zaloputnila vrata.

«No, če boste pred Alešem tako zapirali dver, ga boste kmalu naučili sovraštva!»

Pred Svedračem je vpraševal: «Kaj nisi povedal, da prideva?»

«Sem! Pa se mi je čudno zdelo, ko so se tako zvito posmehnil.»

«K njej!» je zapovedal Luka.

Pozno je že bilo, ko sta obstala pred mračno hišo. Kakorkoli sta trkala, nobena lučka se ni pokazala.

«Čudno? Domov!»

Pri Pacu je Luka skočil z voza. «Postavi doma konja v hlev, pa pridi nazaj!» Izginil je v zatohli krčmi.

Ropot voza je Matijo predramil iz težkega sna. Ni se zavedal, ali je resnica, ali prevara, kar je gledal, ko je počivalo telo.

Tako jasno je živel pred njim, da se je venomer z blestečimi očmi oziral tja k mizi.

Saj se ne more varati. Razločno je čul, kako je potrkala ter so se odprla vrata. Plaho je vstopila. Svetlo zeleno svilo je nosila. Popravljala si je težke črne kite, padajoče po belem vratu. Pri mizi sede je pričakovala, kdaj se prebudi. Nobenih bolečin ni čutil. Do njega je prihajal vonj gostih las. Z glasnim utripom jo je pozdravljalo srce. Na rdečih ustnicah se je rodil smehljaj, Nenadoma je stala pred njim in sprostita roke: «Tako sem zahrepenela domov. Zdaj vam povem, kako sem živela.»

Zopet je sedla k mizi — njega je predramil voz in zaman je upiral oči tja, kjer bi morala sedeti.

Dolgo časa je premišljeval. Nato je vzel pero, papir, si položil in pri plapolajoči sveči je trdo pisala roka.

«Ljubljena hči! Usmili se do smrti žalostnega očeta!»

Ogledoval je velike črke, kakor bi jim vdihaval čudodelno moč. Do zarje je prekladal papir. Zdaj ga je vzel v roko, zdaj zopet položil na okno. Nenadoma pa se je zresnilo obličje, trde poteze so lile izpod zgubanega čela.

«Matija ne bo prosil lastnih otrok za usmiljenje!» je dejal in strgal list. Obrnil se je v zid in poizkusil zatisniti oči.

Marija je vstala pred zoro. Iz bledega lica so žarele oči kot demanti. Korak je razodeval trdo pozabljenje in odločno voljo.

Jutranja svetloba se je razlila nad hišami.

V hiši je srečala Hostarja. Ogledala se je, če kdo ne prisluškuje; ko je hotel mimo nje, mu je zastavila pot.

Nehote jo je pogledal, tako rezko je govorila.

«Oče, poslušajte, kaj vam povem. Imela sem vas rada kot očeta svojega moža. Moja skrb za vas ni prenehala, čeprav ste si na vso moč trudili, da mi prizadenete čim več gorja. Sami veste, da presega človeške moči, ljubiti človeka, ki ne ve, kakšno peklenško muko bi si še izmislil. Prvič in poslednjič vam povem, da sem v tej hiši jaz gospodar, ter ne trpim, da bi se raznašalo po svetu, kar se zgodi med temi zidovi. Vedite tudi, da so vsi posli moja družina. Zapomnite si, da imam človeško srce, ki ni iz železa. Vaša zloba mi je narekovala te besede, raje pa bi jih nesla v grob. A nisem mogla drugače.»

Nato se je umaknila.

Odhajal je z zlobnim posmeškom krog ust. Ni hotel pokazati, a Marijine besede so ga poparile in razvnele strast po maščevanju.

Udarjal je s palico po zidu, kakor bi stene govorile: Ona je gospodar. Pod lipo je obstal. Tam je ves dopoldan slonel in s palico črtal kroge okoli sebe. Do kosila ga niso videli.

Ko je Zeba popoldne obiskala Matijo, ni niti z besedo omenila včerajšnjega dogodka. Vedela je dobro, da bi niti govoriti ne smela.

«Pripravi mi obleko!» je veleval.

Zložila mu jo je na stol: «Boš vstal?»

«Počakaj!»

Stopila je k oknu, kajti vedela je, da se boji zase, ker se mu še vedno šibe kolena.

Zunaj sta prihajala po cesti dva mogočna vola. Zeba je gledala. Stopala sta z legnatjo in se boječe ozirala krog sebe. Bila sta široka, da sta zakrivala cesto.

«Matija, mar so to naši, iz Dravelj?»

«So že prišli?»

«Poglej jih no. Škoda zanje. Ta dva bi morala ostati v hlevu in ime bi dobila. Hiša bi bila ponosna nanje.»

Matija se je primaknil k oknu. Oči so sodile in se ponašale.

«Je prignal kot dogovorjeno. Si že videla kaj takega?»

«Jezus, vse jih gleda. Oh, kaka škoda, kar brez imena morata v klavnico.»

Trudil se je, da bi vstal. A bil je tako slab, da se mu je stemnilo pred očmi.

«Ne morem! Pojdi doli, za danes naj jih postavi v hlev. Govoriti moram z Luko.»

Globoko je vzdihnil in legel nazaj. Pa se je zopet vzravnal in sede premišljal.

«Zdaj, zdaj bi morala priti.»

Zvečer je zopet poskusil. Komaj je zlezel v obleko, je že moral sestiti. Sapa mu ni dala.

Isti čas je prišel Luka k Mari. Spoznala je, da je mračen in zlovoljen od premišljevanja.

«Kje si bila včeraj? Midva sva prišla pote?»

O tem ni hotela slišati. «Zakaj ne sedeš k meni? Dolgo se nisva videla.»

«Smrt smo imeli v hiši. Saj veš, Rok je umrl.»

«Sem slišala.»

Molče jo je pogledal. «Lepa je,» je premišljeval, «še blede se mi ne zdi tako, kot v prejšnjih dneh. O otroku pa ne omeni niti besedice. Kakor bi ga ne bilo.»

«Zakaj me tako gledaš?» se je smejala.

Luka je povetil pogled: «Tako!»

«No, sedi k meni. Lepo se lahko pomeniva nocoj. Nikogar ni. Jutri odprem gostilno.»

Obotavlja se, je prisedel. Položila mu je oblo roko krog vratu.

«Ne glej tako čemerno. Zakaj si pošiljal venomer tistega Svedrača, s katerim si še pričel pajdašiti. Včeraj si ga vlekel v Tomačevo.»

«To je moja stvar,» je odvrnil Luka nejevoljno. Zopet se je oglasilo: «O otroku niti besedice!»

«Saj pravim, ga ni cigana, ki bi se ne obesil nate.»

Zdaj se ni mogel več premagovati. Kar zablisnilo se mu je v očeh: «Kaj je z otrokom?»

«V Trzin sem ga dala.»

Zamolklo se mu je izvilo iz prsi: «K tujim ljudem?»

«Saj sem ti povedala, da ga ne morem imeti pri prsih.»

«Kakšni so ljudje, ki si ga jim dala?»

«Kaj vem. Ljudje so ljudje.»

«Ni res!» je zarohnel. «Imajo srce ali ga nimajo.»

«To bi rada vedela, kaj ti roji po glavi?»

«Marsikaj sem premišljeval v teh dneh. Še v grobu bi me bolelo, če bi Aleš postal Svedrač ali Škrjanček. Tuji ljudje nimajo ljubezni odveč. Samo materinska ljubezen je tista gorka postelj, v kateri sanja otrok lepe sanje in ne misli praznih.»

«Tudi pri materah se spridijo. Ljubezen, beži no, kaj pa je ljubezen? Jestu mu daš, previješ ga, oblačiš, česa je še treba?»

«Eh, Mara, tega ne boš ti nikoli poznala. Otrok vé, vé še to, kako ga primeš v roke.»

«Čim starejši si, bolj si neumen, Luka. Na svetu je vse račun, vsaka ljubezen je račun.»

Nejeverno jo je gledal. Umaknila mu je pogled ter se prisiljeno smehljala.

«Račun? Seveda, zate je ves svet seštevanje in seštevanje. Verjemi, da se bo nekaj zgodilo, ko boš vse številke pozabila!»

«Je že tako!»

«Nočem, da bi bilo. Jaz ne!»

«No, potem pa kar lahko vzameš otroka!»

Luka je brez moči povsili oči.

Mara se nocoj ni hotela prepirati. Pripravljala je nov načrt, za katerega je hotela uglasiti pot.

Skrivnostno mu je zašepetala: «Luka, če bi hotel, da bi ga vzela k sebi, ti bom nekaj povedala.»

«Kaj?» Zopet jo je pogledal verno in ljubeče.

«Le pripravi se!»

«Pri sebi ga boš imela?»

«Bom, Luka, če boš ti hotel!»

Široko se je zasmel: «Daj vina, nisva ga še krstila!»

Pila sta dolgo v noč. Ko je odhajal, je še enkrat prosil: «Povej, Mara!»

«Boš že zvedel, le potrpi!»

Zunaj na cesti je veselo zažvižgal. Tako je bil vesel, da se je ustavil pod Matijinim oknom in zaklical: «Matija, sina imam!»

Okno se je odprlo: «Kdo me kliče?»

Luka se je hitro stisnil pod zid in se ugriznil v ustnice. «Nocoj ne morem spat! Kolovratiti moram!»

Pri Pacu je bilo zaprto. Podal se je na polje med njive ter se vrnil proti jutru. Popoldne bi se bil od zadovoljstva kmalu tako spozabil, da bi ogovoril Andreja, ki je sedel v hiši.

Takrat pa je prišla Zeba. «Luka, on te prosi, da bi šel po konja k Streharju.»

«Zakaj pa ne vzame mojega?» je plaho vprašala Marija.

«Saj veš kako, Marička!» se je zasmel Luka. «Kaj pa hoče s konjem?»

Zeba je tajinstveno pripovedovala: «Ves drugačen je. Mašno obleko sem mu morala pripraviti, zlato uro in črni kožuh.» «Pojdiva, Luka! Čakaj, že vem!» je zašepetala Mariji.

Ko je Luka pripeljal konja, je prišla Zeba z naročilom: «Črno kočijo napreži!»

Luka je začudeno zmigaval z glavo. Starka se ni drznila povpraševati, le pri vratih je prisluškovala.

Znotraj je vstajal Matija. V eni roki je držal list in venomer smehljaše ogledoval besede, ki so sporočile Azino vest: «Oče, pridem...!» Počasi se je oblačil. V prsih ga je bolelo, a ni se zmenil. Večkrat je stisnil ustnice. Zamahnil je z roko in zapel tisto pesem, katero je navadno le o Veliki noči povzdignil:

«Premagana je smrt, trohnoba...»

Zeba je pred vrati razmišljala: «Pa se mu ni zmešalo?»

Od časa do časa mu je kašelj pretrgal pesem. Vzel je palico, se oprl in čakal kočijo. Rosne kaplje je imel po čelu. V očeh je žarela radost. Ko je Luka zapeljal pred hišo, je poklical Zebo.

«V dobri uri sem nazaj! Pokliči deklo in počedite hišo. Si razumela?» Desnica je krčevito držala palico, z levico je tiplal ob zidu. Zunaj na dvorišču je posinel v lica. Korakoma se je približeval kočiji.

«Zdaj bodo videli vsi jeziki!» je šepetal sebi.

S kožuhom se je zagrnil do pasu. Napel je vajeti, poskusil bič, se še enkrat ozrl po hiši, po cesti in konjska kopita so udarila.

«Kaj praviš?» je ugibala Zeba.

«Vrag vedi?» Radovedno se je oziral Luka za kočijo.

Starka je pohitela v hišo. K Mariji ni utegnila.

Matija ni videl nikogar. Parkrat ga je zazeblo. Še bolj se je zravnal. Na postaji je čakal dolgo in nepremično zrl v vrata.

Že se je mračilo, ko je zažvižgal vlak. Kmalu nato se je pokazala Aza.

Matija se je zdrznil: «Kakor sem jo videl v sanjah!» Objela ga je in ko je sedela poleg njega, si je popravila lase na tilniku.

Zavozila sta na šentpetrsko cesto.

«Tako sem si zopet zaželela te ceste! Pri vas, očka, se je vse izpremenilo!» Radovedno se je ozirala.

«Kmalu postavijo faro na glavo!» je dejal mogočno in gonil v hitrem diru, kakor bi ga morali vsi slišati.

«Aza, Aza!» je šlo po cesti.

Zeba je lezla na podstrešje in molila glavo skozi lino. Komaj je zagledala Azo, so jo polile solze: «Jezus, Jezus, Aza!»

Vkljub starosti je prestopala po par stopnic in se skoro zgrušdila pred njo. Matija je oblastno vrgel vajeti Luki, ki je stiskal smehljajoči se Azi roko. Sam pa je vzel ključ in odprl prednja vrata na stežaj, nato je zopet zaklenil.

Ko je prihitela Zeba kar izpred vrat k Mariji, je skozi solze zaklicala: «Marija, Aza je prišla!»

Andrej je vstal in prebledel.

Marija je objela Zebo krog vratu: «Teta, jaz ne smem tja!» Jokala je od veselja in grenke bolesi.

*

Marija ni mogla spati. Andrej se je premetaval pred grehom, ki mu je gledal v oči. Materino telo, v katero se je povrnil lepi otrok, je bilo vse razsvetljeno.

Uganka

V Zamejčevi hiši so begali gori in doli. Dekle so godrnjale, ker že dolgo niso imele toliko posla. Matija je bil povsod z očesom, čeprav je težko hodil. Pregledoval je celo v kuhinji, kako se pripravlja večerja. Aza se je umivala v njegovi sobi. Prišel je po njo in poiskal ključ pod perilom.

«Pojdiva v tvojo sobo!» Dočim se je prej ves čas smehljaj, se je zdaj zresnil. Nasproti jima je prišla Zeba, Matija jo je poslal v klet po vina. «Ko bo večerja gotova, pridi poklicat! Želim, da pride tudi Luka!»

Ključ je zaškripal in medla svetloba je odkrila Azinim očem zapuščeno sobo. Vlažni duh po plesnobi je prihajal iz tistega prostora, kjer je presanjala toliko vročih sanj ter se kopala v opojni dišavi rož. Zdaj je zagledala štiri gole stene; sredi njih je stala skrinja, v desnem kotu postelja. Kar je še ostalo iz minulih dni, je viselo lepo, brušeno zrcalo na steni. Obstala je nepremično pred njim, kakor bi iskala podobo iz mladosti. Živahnost je izginila. Mir na obrazu je bil le navidezen, v njej

je še vedno kipela — strast. Vroče ustnice so žalostno izpregovorile.

«Oče, saj to ni več moja soba. Kakor grob se mi zdi!»

Matija je pokimal, postavil luč na skrinjo. Oče in hči sta sedla. «Vidiš, Aza, tudi zame je bila nekoč grob, ko sem trpel zaradi tebe. Mislil sem, da mi za vedno umreš v srcu. Nad osivelo glavo se je maščevala zloba ljudi. Zdaj vem vse. Prvi je udaril Hostar. Pomagal mu je betežni sin, ki je zdaj mrtev. Ščuvala sta v zadrugi, obirali so me po oštarijah. Na zborovanju so me napadli. Tako se je zgodilo, da sem bil načelnik in ne bom nikoli več. Česar bi po taki zavrtni gonji še pes ne povohal, tega se je polastil oni nasproti. Le verjemi, da ne bo nikoli sit naše krvi.»

Aza je prebledela.

«On je načelnik?» je vprašala šepetaje.

«Je!» Matija je odgovoril s posmeškom na ustih. Drug v drugga sta uprla pogled in Azi se je v očeh čudno zablistalo. Na obličju ni zadrhtela niti mišica, le prsti so se ji krčevito stisnili.

Čez čas je nadaljeval: «Potem sem zaprl gostilno. Možje, ki so me ljubili in častili, so imeli čez dvorišče odprto pot. Na žegnanju v Dravljah je šla mimo mene očetova smrt. Vol, ki stoji danes v hlevu, me je oplazil. Ljubša bi mi bila smrt od neumne živali, kot od ljudi. Glej, otrok moj, kako smo živeli ta čas.»

Po licu ji je spolzela svetla solza, a niti toliko ni trenila z očmi, da bi se vedelo, zakaj se je zasolžila.

«Spala boš tu, kajne?»

«Da!»

«Če hočeš, pokliči dekle, da ti pripravijo in razobesijo. Skrinjo bom sam odprl.» Vstal je, da bi stopil po orodje.

Aza je odklonila: «Pustite, očka! Kar ste zabili, naj bo zabito. Ne maram spominov.»

Oba sta vstala. V zrcalu so svetlo gorele Azine oči. Matijin pogled pa se je izgubljal po prazni sobi.

«Lepo, lepo je bilo včasih pri nas.»

Ona se ni mogla več premagati. Planila mu je okrog vratu in se razjokala.

«Nehaj, Azička! Dobro je, da si doma. Zaprimo žalost, ne pustimo je na cesto.»

Pogledala mu je v oči in izpregovorila resno: «Prav imate!»

Zadaj za njima se je pokazala Zeba.

«Pozno je že, večerja čaka.»

«Pojdiva!» je dejal Matija in Aza se je oprijela ponudene roke.

Matija je važno čakal, dokler ni prišel tudi Luka, ki je zaman ugibal, zakaj so ga povabili. Zeba ga je zadržala, ko se je baš odpravljal k Marii.

«Tetka, k meni sedi!» je veselo povabila Aza.

«Tako! Nocoj smo zopet zbrani, kar nas je ostalo, Zamejčevih!»

Luka je pogledaval brata ter se namrgodil.

Aza se je začudeno ozrla v očeta. Parkrat je že pomislila, kako da ni Marije. Mar ničesar ne vé o njenem prihodu? Da bi vprašala očeta, ni imela poguma.

Obrnila se je k teti: «Kje je Marija?» Starka je z nemim pogledom razodela Matijo in Azi je bilo takoj jasno, zakaj ji je prej srce branilo. Hotela je izzvati jasnega odgovora.

«Lahko bi prišla,» je pričela. «Hotela sem se pripeljati k pogrebu, a nisem utegnila. Tega mi vendar ni zamerila. Mar ne ve, da sem prišla?» Pogledovala je zdaj enega, zdaj drugega.

463 «Ne spada v govor,» je končno osorno pristavil Matija. «Izbrisala se je iz našega rodu.»

Aza je presenečena odrinila krožnik in vprašujoče naslonila lice na dlan. Osuplo so zrle vanj blesteče oči.

«Zakaj, očka?»

«Načelnikova hči vzame novega načelnika,» se je zasmejal porogljivo.

Azin molk pa je zahteval jasnejšega odgovora. Tedaj se je vmešala Zeba.

«Kaj boš govoril. Nisi je sodil s srcem, ampak z ošabnostjo.»

«Zeba, molči! Tam gori mi je sama brez najmanjšega srmanu priznala.»

«Da... vzame... Andreja?» je vpraševala Aza.

«Če jo bo hotel,» je srdito odgovarjal Matija. Videlo se je, da je komaj čakal, kako bi izlil jezo. Ko jo je ponižal s svojimi besedami in izobčil iz družine, javno pred vsemi člani, ni hotel več nadaljevati pogovora, kajti skrivaj ga je vendar bolelo srce, iz samoljubja, a tega ni hotel priznati. Ozrl se je na Azo, ki je hitro povesila oči. Ustnice so ji drhtele, nobene besede ni mogla izpregovoriti, kakor bi jo v grlu dušilo.

V zenicah se je v druge žarko zablišnilo. Šele čez čas je dvigala blede obličje ter se v zadregi obrnila k Luki.

«Kako pa vi, stric?» je izpregovorila s prisiljenim nasmeškom.

«Po starem. Saj vidiš, hiše podpiram,» je mrtno bolj v brado kot pa družini.

Položila mu je roko na ramo: «Ah, stric, nič se niste izpremesili.»

Matija je nenadoma začutil, da sede za mizo štirje ljudje, ki se vsak zase pogovarjajo z lastnim srcem. Ti pogovori so bili težki in mračni. Da bi ogrel hladne besede, je ukazal: «Luka, stopi po najboljšega!»

Cekinasto vino se je penilo v bokal. Matija je točil in roka mu je komaj vidno drhtela. Sam je izpraznil do dna, Aza pa je omočila ustnice.

«Luka, težko delo te čaka. Iz Dravelj je prignal. Za praznike jih bomo. Saj bi sam, pa sem še nekam slab. Delaj previdno!»

«Bom,» je zopet zagodrnjal Luka in obdržal čašo v rokah.

«Mogoče se popravim do tistega časa.» Zažigal je pipo. Aza pa ni mogla več prenašati prisiljenega pomenka, zato je vstala. «Trudna sem.»

Takoj se je dvignil tudi Luka. Zeba je pristopila k Azi. «Čakaj, da prižgem svečo. Spremim te.»

«Lahko noč, oče,» je dejala Aza nekam hladno, da je Matija, ki je še vedno pričakoval veselejšega razgovora, ostrmel. V hipu mu je postalo vse jasno, trdo je odzdravil: «Lahko noč!»

Ko so drugi odšli iz sobe, si je še enkrat natočil, a ni prinesel do ust. Nagnil se je na stol in gledal predse.

«Zdi se mi, da sem ostal čisto sam!» Globoko je vzdihnil.

Med tem sta vstopili starka in Aza v zapuščeno sobo. Aza je sedla na odgrnjeno postelj nasproti Zebi, ki je postavila svečo na nočno omarico, ter se ogledovala po sobi.

«Kakšna je zdaj tvoja kamrica!» je zastokala starka. «To je on naredil!»

«Le pusti, pusti, Zeba! Je že prav tako, saj nimam več doma.» Zamišljeno je gledala starka. Sveča je utripala.

Tiho in zamolklo se je izvilo iz Azinih prsi vprašanje: «Teta, ali je resnica, da bo Marija vzela Godeževega?» Tako uporno je strmela vanjo, kakor bi hotela videti živo srce pred seboj.

«Nekaj se pleče. A tako ti pravim, da meni ni vseč. Le novo trpljenje si bo reva nakopala. Zgolj pohota in napuh sta ga, pa lepe domačije bi se rad polastil.»

Aza ni trenila z očmi. Le sneg je tako bel, kakršno je bilo njeno obličje. Z drhtečim glasom je vprašala:

«Jo ljubi?»

«Kakor se slama vname.»

«In ona?»

«Marija? Kolikor vidijo moje brljave oči, ji je užgal srce.»

Tedaj se je Aza zdrznila. Zapestja so ji gorela od vročice. Zakrila si je lice z dlanmi in poslušala Zebo.

«Le poglej, kaj je storil s teboj. Ah, moja uboga Aza, zakaj se je moralo zgoditi? — Zdaj pa prihaja še ta greh.» V tistem hipu se je posvetilo v malih starkinih očeh, kakor bi gledala preroško resnico. «Marija je svetnica in svetnico bo oskrnil.»

Aza je v plečih lahko drgetala.

«Me je Marija obsojala?»

«Dušica moja, nisem slišala žal besede od nje. Če bi hotela govoriti resnico, moram reči, da je dvomila nad tvojo nedolžnostjo. Zaradi greha.»

Aza se je stresla. Polglasno je zašepetala: «Torej ga je ljubila. Oh, jaz ...»

Kar je ves večer zadrževala, je zdaj izbruhnila. Krčevit jok ji je pretresal telo.

Zeba jo je objela: «Azička ... tebi je hudo ...»

«Meni ... meni ni hudo ... prav nič, teta ... Jaz sem ...»

«Ti si nesrečen, otrok moj!»

«Jaz sem srečna, srečna!» je pritrdjevala s prisiljenim smehljajem. «Da bi bila tudi Marija!» Poizkušala se je sladko smejati, a iz oči so ji lile solze.

«Sreča je zapustila naš rod,» je žalostno pristavila Zeba in položila uvelo lice na dišeče lase. Od starosti ji je oslabil sluh, drugače bi lahko slišala, kako burno utripa Azino srce.

Čez čas se je Zeba vzravnila in z razpokanim mezinem pokrižala Azo.

«Spančkaj sladko, pa pozabi. Imaš še kakšno željo?»

«Nič, teta, lahko noč! Ali pa ... prinesi mi jutri zjutraj rož, kakor si mi jih v mladih dneh.»

Zeba je obljubila in odšla spat. Ko je zaprla za seboj vrata, je zagrebla Aza obraz med blazine. Jok jo je pretresel in glasno je tožila: «Pozabiti, vse pozabiti. Oh, kako ste vsi daleč od mene in jaz od vas.»

Pozno se je slekla, skrila objokano obličje pod blazino in zaspala.

Solnce se je smehljalo in rože so dišale, ko se je prebudila v žalostni sobi. «Ah, Zeba, res ničesar ne pozabi!» je zašepetala Aza, odgrnivši odejo, kakor bi se hotela z vsem telesom napiti jutranjega zraka. Nato je povzdignila roke in ko je pogledala v zrcalo, so blestele v njem in koprnele v nebo. Dolgo jih je gledala in se jih tajno radovala. Komaj se je odpočila od težkih sanj in se zavedela v novi okolici, je skočila iz postelje ter se oblačila. Čeprav so cveteli na oknu pozni nagelji, se je začutila silno zapuščeno.

«Še par dni in potem morda nikoli več!» je zašepetala. Srce pa ni našlo miru. Naslonila se je na končnico postelje in pre-mišljevala. — «Ona ga ljubi, pravi Zeba... in on... Ne, ne, to se ne sme zgoditi. — Ah, kaj mi je vendar? Če se zgodi, naj se zgodi. Zakaj se vznemirjaš, Aza?»

Hodila je gori in doli ter se ustavila pred zrcalom, kjer je dolgo strmela v svojo podobo.

Matija jo je čakal. Ni mogel treniti z očmi od nje. A v po-gledih se je skrivala tajna skrb zase in zanjo.

«K Mariji moram!» je dejala po zajtrku.

«Popoldne ostani doma, rad bi govoril s teboj.»

Poljubila ga je v slovo, a ne več tako iskreno kot v prejšnjih dneh.

Pri Mariji je sedel Andrej, katerega je vodila k Hostarjevim temna, notranja sila.

Marija je pravkar stopila v hišo in zagledala sestro skozi okno.

Vzhliknila je od radosti in se okrenila. «Aza!» «Marija!» Na pragu sta se pozdravljali z radostnimi solzami.

Med tem, ko se sestri nista mogli ločiti iz objema, je sedel Andrej nekoliko bled za mizo in uporno upiral pogled v vrata. V zadregi je praznil čašo za čašo.

«Kje pa imaš malega? Pokaži mi ga vendar!» Marija jo je hotela obrniti v otroško sobo, a v tistem hipu je že Aza stopila v hišo.

Andrej je nehote vstal. Aza je za hip obstala, prebledela in strašno so ji vzplamtele oči. Nato se je zasmejala z rezkim glasom ter mu oddaleč ponudila roko.

«Bog ti daj srečo!» Govorila je s čudnim poudarkom. Marija se je v prvem trenutku zmedla. Prav nič ni vedela, kam bi po-gledala.

«Ti si se vrnila,» je dejal Andrej in stisnil vročo roko, katero mu je takoj izmaknila.

«Kajne, od mrtvih sem vstala.» Prisiljeno se je smehljala, a v zenicah je vrelo temno sovraštvo.

«Pojdiva k malemu!» jo je opomnila Marija.

«Saj res!» Aza se je okrenila. «Zbogom!» Poslovila se je s hladno besedo, da je osupnil. Še dolgo je stal in gledal za njo. «Kdo bi si mislil, da je tako vražje lepa!» V duhu je obujal po-dobo sladkih prsi, vitkost pasu in kakor v sanjah so ga zopet gledale plamteče oči.

Aza je vsa zmedena planila k malemu, ga vzela v naročje in solze so se lile na prestrašena lička, ki so se skremžila. V besedah

se je preHITEVALA, da je hlipaje objemala dete. Potem ga je položila nazaj in planila k sestri, poljubljajoča jo na vrat, oči in čelo.

Vsa zasopla je prosila. «Marija, vse mi povej, vse!» Poskušala se je brzdati, a zaman. Smeh se je mešal s solzami, ko je poslušala, kako je sestra preživljala ta čas. Naposled se ni mogla več krotiti.

«Marija, ali je res, kar mi je pravil oče?»

Sestra je zardela ter ni odgovorila.

Aza je vstala in ji zopet planila v naročje: «Bodi srečna, bodi srečna, Marija!»

«Odpusti, Aza!» je dahnila Marija.

Tisti hip je zdrsula Aza pred njo na kolena: «Odpusti ti meni, Marija, za vse, za vse...»

Komaj jo je Marija poljubila na čelo, je Aza vstala, si obrisala solze in hitela skozi vrata. «Zvečer pridem k tebi,» je zaklicala in že je izginila.

Marija je uprla pogled za njo in težka mora, polna temnih slutenj, ji je legla na srce.

Andrej je stopil k oknu ter gledal za bežečo Azo, ki se je doma hitro zaprla. Tam se je vrgla oblečena na postelj.

Nepričakovano svidenje jo je tako zbegalo, da se ji je skoro bledlo, kakor v tistih dneh, ko je zapuščala očetov dom. Čeprav je na vso moč tajila, ves čas je stal pred njo Andrej. Črne oči so jo gledale, smehljaj jo je dražil. Zagrebala je glavo v blazine, trepetala pod strašnimi spomini in telo se je v bokih kakor val prelivalo čez rob postelje.

«Nočem, nočem ga videti... Zakaj sem ga morala srečati?» Srdito je ihtela.

Venomer jo je gledal Andrej iz teme.

«Ne, ljubil je ne bo, nikoli! Angelica na slami jim je v krvi! Uboga Marija!»

Hipoma se je dvignila in dirjala po sobi gori in doli, krčevito pritiskajoča dlani na srce. Pred očmi se ji je meglilo, opotekala se je, se udarila ob skrinjo, česar niti čutila ni. «Ah, ti moje ubogo srce, ubogo srce...»

Iz oči je sipala ogenj. Tako so valovale grudi, da so se roke dvigale in padale.

«Ne sme mi več pred oči, ne sme, če ne, bog, da ne vem, kaj...»

Sobe se je ustrašila. Hotela se je pomiriti z drugimi mislimi: «Lepega otroka ima Marija, čisto njene oči...»

Toda zli duh Zamejčevega rodu je napadal, zaman mu je poskušala ubežati.

«Angelica je umrla na slami, ampak Aza se bo strašno maščevala, preden umre. Oh, kaj govorim? Bog pravični, ti maščuj svojo Azo, ki ni hotela nikoli nič hudega...»

Tako se je borila z njim, da je ječala. Kri jo je žgala. Zopet je padla na postelj, solze so vrele po izmučenem obrazu, obupna praznота je strašila srce, kakor bi jo od vse plati obdajala gosta siva meгла.

«Moj bog, moj bog, kje sem, kam sem zabredla? Marija, oče, teta, če bi vi vedeli, kaj je z menoj, da visi na nitki moje življenje.»

Dolgo je jokala in ko se je dvignila, je sedela na postelji, gledajoča nekam izgubljeno predse. Strasti so se le navidezno umirile, čakale so v srcu.

Poklicali so jo h kosilu. Hitro si je izmila oči, si popravila lase, roke so ji vidno trepetale. Med vrati so ustnice zašepetale: «Danes mu povem, ne smem več ostati.»

Matija je že sedel za mizo. «Nisi videla Luke?»

«Vrag vedi, kje hodi ta človek?» Potem je zopet molčal. Pripravljaj se je za tehtno besedo, kajti večkrat je naslonil glavo na dlan in se za trenutek oddaljil s svojimi mislimi.

Zeba je odnesla posodo.

«Bi šla počivat?»

«Rada, očka.»

«Dobro, potem pridi, da se pomenimo o važni zadevi.»

A zaspati ni mogla. Grizla si je ustnice in čas ji je trudno polzel: «Oče moj, zdaj zveš vse, vse. Mora biti. Potem proč od tod!»

Popoldansko solnce je že žametno sijalo v sobo, kjer sta sedela oče in hči.

«Premislil sem, Aza, in se odločil.» Dvignl je obrvi ter jo pogledal z ostrim pogledom.

Aza je povešala oči.

nejina sestra Hči, kakor vidiš, sem se postaral. Kdor je mogel, je udrihal po meni. Opominjala me je očetova smrt. Zaenkrat sem ji ušel in me ni podrla, ampak, kdo vé, kaj še pride. Odkritosrčno ti rečem, da nerad mislim na smrt, pa kaj hočeš, sama prihaja. Dokler ne bom videl tebe preskrbljene ter ne bom vedel, da bo Zamejčevina dobila meni vrednega gospodarja, se bom branil za tisti oči. Da, če bi mi bilo dano iz groba pogledati na ta svet, da bi vedel, kaj bo z delom mojih žuljev, potem bi te danes vzel brž med prste. Ker pa se prav lahko zgodi, da ne bom več dolgo,

poslušaj, kaj sem odločil. Oča je izplačana. Ostalo dobiš ti. Tako zapišem.» Položil je na mizo težko roko in ni se čelo v suhi drugoga kot tikanje ure in globoko dihanje.

Aza je molčala; prebledela je in vse mišice so drhtele na obrazu. Matija jo je nepremično gledal.

«In Marija?» je končno zašepetala.

469 «Izplačana je, kakor sem rekel. Prejela je svoj del, za drugo je zavrgla mojo ljubezen, pa ji tudi ne greb»

«Oče, jaz zahtevam le svoj delež»

«Framne besede!»

«Niso. Če bi ti vse vedel...»

«Kaj... vedel?»

«Tako... Mislil na Luko!»

«Luka ne bo užival mojih žuljev. Redim ga. Kaj si hotela s tem reči: če bi vse vedel?»

Aza se je cerčila za poslednjo besedo. «Oče, ne ostanem doma! Odpeljem se nazaj!»

Matija ni mogel prikrivati presenečenja.

«Verjemi, očka, rada bi ostala pri tebi, pa ne morem. Kamor stopim, me zapečejo spomin, kot bi stala na žerjavici. Ne morem, ne morem...»

«Zamejščeva Aza si, boš vedela nositi...»

«Ne, ne...» Aza se je zadrževala z vsem naporom.

«Ti se norčuješ, Aza. Zdaj ostanem tu! Kar hočeš, ti kupim. Svojo kožijo boš imela, svojega hlapca, kar poželiš. Pusti jih, naj lajajo tam zunaj!»

Prebledela je in spodnja ustnica ji je drhtela od bolesti.

«Oče, jaz se poročim, zato ne morem ostati pri tebi!»

Ozrla se je vanj, pa je takoj povesila oči, kajti v srcu jo je zabelelo pred mrtvaškobledim obrazom.

«Aza? Aza? Kaj govoriš?»

Njej je padla glava globoko na prsi in pritrdila je nemo.

«Križani bog, kaj ste se val zarotili proti meni?» Prejčnja omplnost se je v hipu izpremenila v srd. Sunkoma se je dvignil, kakor bi hotel otresti strašno pero, ki ga je hotela pritiskati ob tla.

Stala sta si nasproti. Kredanstvo obližja je uporno strmel na sklonjeno glavo. Še enkrat je vprašal, da bi se prepričal, če je razločno slišal.

«Aza, tebi se blede?»

Šepetaje je odgovarjala: «Vse je res, oče. Živi reanici ne boš izpraskal oči!»

Krčevito se je zgrabil za prsa. Pri srcu ga je zapeklo, da se mu je skremžilo obličje. A poteze so se mu takoj poostrele in težko so padale besede: «Torej so me zapustili vsi otroci. Prav tako. Prepočasi vam umiram, kajne. Satanski rod, denarja, vsega ste se preobjedli, zdaj bi radi živo srce. Ti, Aza, mi ga hočeš izrezati. Če bi tale zid mogel, bi pljuval nate, toliko je že videl trpljenja, ki so mi ga lastni otroci prizadeli!»

«Oče, ne sodi, oče, ne kolni!» Aza je vztrepetala in uprla vanj svetle oči: «Saj grem mogoče v smrt, ampak edino z njim je moja sreča!»

«Sreča? Sreča?» je rohnal Matija. «Otrok, ti blazniš. Nesreča je tvoja mati, odkar ti je prava umrla. Poslušaj očeta, saj vidiš, da mu že grob merijo!»

«Oče, oče!» Padla je vsa se tresoča pred njim na kolena. «Prišla sem, da bi ti povedala vse in dobila tvoj blagoslov. Zdaj stori z menoj, kar hočeš. Pred tvojimi nogami klečim in prosim milosti. Če mi jo odrečeš, potem je zame vse izgubljeno in proč je z mojo pametjo. Saj sploh ne vem, kaj delam.» Lasje so se ji razpletli in v velikih vozlih so padali po belem vratu.

Matija jo je gledal. Nato je pričel hoditi gori in doli kakor izgubljen. Glava mu je omahovala in roke so se tresle. Venomer je ponavljal: «Ne... ne!» Prav tiho se je čulo: «Moj bog... moj bog!» Obstal je pred križem. Osivela glava se je upirala vanj z medlimi očmi. Poskušal je skleniti roke na prsih. Ustnice so mu tako drhte, da je zamižal od bolesti. Ona se ni ganila od tal. Njemu pa so zalesketale na hladnem čelu potne srage, pollaščala se ga je slabost. Premagal se je in se obdržal pokonci.

Grozen molk je vladal v sobi. Tedaj je Aza dvignila glavo in ga je videla. Pretreslo jo je do srca. Planila je k njemu. Potno desnico si je pritisknila na ustnice in jo poljubljala: «Oče, saj veš, da ne morem ostati tu. V srcu je odprta rana!»

Matija je ni mogel razumeti. Oprostil se je prosečih rok.

«Laž, sama laž. Da bi ne mogla ostati. Zaradi ene same žal besede sem jim vrgel vse časti pred noge. Matija Zamejec še ni dopustil, da bi kdo omadeževal tiste, ki so njegovi. Na tej cesti ne pojde nihče v drugo cerkev kot k nam, dokler bo živel naš rod. Kaj meniš, da jih ne vidim? Z zlatom bi plačali moj dober svet, pa ga ne bodo čuli. Zamejčeva hči pa beži pred njimi? Tista, ki mi je rastla iz srca? Prekleta, da bi ne bila rojena! Tam na tujem se boš možila, kakor se mačke pariyo. Vraga, zdi se mi, da te je hudič obsedel!»

«Ne, očka, nikar ne kolni svoje Aze. Ni je obsedel hudič, ljubezen jo je zmešala!»

«Zmešala? Jaz pa naj zmešam naše njive, naša polja, gozdove in živino? In hišo naj zmešam, da se jim bo ponujala: kdo me hoče? Kajne?»

Aza je vstala in se naslonila na zid.

Tedaj je pristopil Matija: «Aza, Aza, ^Ašbil bi te, če bi ne bila ti!» S stisnjenimi pestmi je stal pred njo.

V njej se je rodil odpor, da je zardela do temena.

«Oče, stori, kar hočeš z menoj, ne bom se vdala. Je nimaš verige, s katero bi me priklenil, da bi ne šla k njemu. Vsemu se odrekam, tudi svojemu deležu, nje pa mi ne vzameš!»

Matija je strmel. Take je še ni videl. Pred njim je divje gorela. Zavedal se je, da je ne ukroti. Pred očmi se mu je zmeglilo. Že je dvignil roko, da bi jo vrgel na cesto. Mogoče bi jo bil ^Zabil v tem trenutku, kajti krčevito se je stisnila pest, ki še nikoli ni poznala usmiljenja.

Azi je zagomazelo iz strahu po vsem životu. Kakor bi gledala smrt pred seboj. Nikoli več pozneje si ni mogla obuditi spomina, kako se je zgodilo in kdo ji je narekoval skrivnostne besede.

Z vso sladkostjo ljubeče duše in dehtečega telesa mu je brez najmanjše bojazni omahnila na prsa, se mu nasmehnila, takoj nato pa ji je zastrla obličje koprena smrtna žalosti. «Očka, kako rada bi umrla na tvojih prsih!», je dahnila.

Matija se je zganil. Iz jasnega ga je zadelo. Roka je brez moči omahnila. Skrivala mu je glavo na prsih, da je čutil vroče čelo. Za trdo skorjo se je zgodila čudna izprememba. Hipoma je ljubezen premagala srd in besnost. Lastna kri je pregoreče prosila. Bila mu je tako blizu, kakor bi jo bil sam rodil.

«Ti nesrečni otrok moj!» je zašepetal.

Ko je Aza začula blagi glas, je zopet povzdignila v solzah se topeče oči. Molče jo je stiskal nase in gledal skozi okno. Takrat, ko jo je tako nestrpno pričakoval, je trdno upal, da bo njen povratek zanj in za vso hišo praznik. Zdaj pa je spoznal, da težkim dnem ne bo konca. Nove brige in trpljenje ostanejo, prihodnost visi zdaj pred njim v težkih oblakih.

Nato jo je peljal k mizi, kjer jo je posadil poleg sebe. Sam pa je zaril glavo med dlani in globoko premišljeval.

Aza si je oddahnila od težkega boja. Mrak je blažil nemir v duši.

«Kdaj se misliš poročiti?» jo je vprašal po dolgem molku s prikrivano jezo.

«Tako!»

«Ne prideta sem, da bomo doma praznovali zadnjo svatbo?»

«Ne, očka, on ne želi.»

«Kdo je on?» Matija je govoril z boječim glasom.

in trgovca «Trgovca. Vse ti povem, samo eno željo mi še izpolni.» Hlastno se je prehitela, kakor bi hotela ubežati skrivnostnemu vprašanju. «Prodaj moj delež in jaz vzamem denar seboj. Ne morem drugače. Potem, potem prideva sem in ostaneva morda dalj časa.»

«Torej denarja hoče?»

«Prav nič, sam je bogat, ampak jaz hočem tako.»

«Aza, Aza, kdo ve, po kakšnih potih blodiš. Moja pamet je premajhna za tvoje uganke. Prodajati, zdaj prodajati, od živega mesa trgati, ne, saj ne misliš tega resno?»

Gledal jo je tako otroško začudeno, kakor bi se prebudil iz sanj.

«Poznaš me, očka. Kar sem sklenila, je sklenjeno. Daj mi svoj delež, ali pa pojdem brez njega.»

V njem je zopet vrelo. Ko pa jo je pogledal tako revno in ubogo, mu je žalost zaprla besedo. Nič več ni mogel, odpovedale so mu vse moči. Zato je prosil: «Pusti me do jutri, danes ne morem več.»

in župnika Tudi Aza si je želela konca. Hitro je vstala. «K župniku pojdem. Zvečer bom pri Mariji, jutri zjutraj...» Ni izgovorila, izginila je med vrati in se hitro zaprla v svojo sobo. Nič več se ni ozirala po sobi. Samo roke je sklenila. «K župniku? Zakaj? Aza, zakaj lažeš? lažeš?» Tedaj se ji je zablistalo v očeh: «Ne sme, ne more vedeti vsega. Ne bi prenesel. Oh, Aza, kje si ti, kje so tvoji? Zdaj moram tako, samo hitro proč iz tega kraja...»

*1 večer, krat. pred
16/9/25 prebral*

(Dalje prihodnjič.)

Luis de Camões / Sonetje ljubezni

Ljubav je ogenj, ki nevidno tli;
neznana rana, ki ne da mirú ti;
ugodje, ki svoj konec blizu sluti;
gorjé, ki nezaznavno te grení.

Hlepenje, ki se sito ne vmirí;
samota, ko vsak hip te nékdo moti;
dovoljnost, ki se nedovoljna čuti;
ubožna bolj, čimbolj se bogatí.

*Kako neka perla v arja
Nam sprijemeta pisarja
Luzijado, Don Quixota (gws)
Tisoteli Luzijado je Portugalski Luis de Camões
L. de Camões 23/12/1918*

Iz lastne volje se v verige vklepa,
zmagalčeve zmagalce sluša slepa,
je zvesta mu, kdor zoper nas gre v boj.

Kako pač v umrljiva srca naša
nje žar ubrano skladje naj prinaša,
ko vsa nesložna sama je s seboj?

*

Na veji sladki ptiček zdaj pa zdaj
si s kljunčkom gladj pisane peroti
in brez bojazni vedri spev v samoti
oživlja laskavo razcveli kraj.

Okrutni lovec stopa skozi gaj
od lova truden in od dolge poti
s puščico ročno grud predrè siroti
in hladno gnezdo da za vekomaj.

Tako v srce, navajeno svobode,
(izdavna takšen bil je sklep usode)
pomeril in me ranil Lelj je skrit.

V tvojih jasnih očeh je strelec čakal,
ko mimo sem neslutoma korakal
in ko mi tvoj sijaj jemal je vid.

*

Pogled poseben, ljubezniv in nežen;
nasmeh priljuden, malone prisiljen;
prisrčnost in z njo giblaj vsak umiljen
in čudno z razigranostjo preprežen;

nastop odločen, a nikdar nadležen;
srca pokoj globok, a ne prisiljen;
duh blagohoten vselej in usmiljen,
dokaz vedrine in deviških teženj;

krotkosti čar in bojazljiva smelost
in strah brez krivde, umerjena veselost;
strpljivosti pokorne pravi lik:

to bilo je sprelepo divno lice
omamne moje Kirke čarovnice,
ki preobrazil me je njen dotik.

*

Zverjad opoldne trudna vsa počiva,
sam Liso solnčne ne trpi vročine;
nihče mu ne bi shladil pekočine
ko deva, ki je gorke toge kriva.

Črez drn in strn mu kroži tožba živa,
od nje, se zdi, vzdrhte vajo pečine;
a nič ji krute duše ne prešine,
saj drugo, tujo sliko v sebi skriva.

Upehan ves od neprestane hoje
po gošči, v skorjo bukve to besedo
zapiše za spomin na svojo bedo:

Nikoli ne postavlja j nade svoje
na ženske grudi; kajti po naravi
je ženska stanovitna le v menjavi.

*

Let sedem Jakob služi za ovčarja
Labanu, da pridobil bi Rahelo.
Posvetil hčeri je vse svoje delo,
za plačo njo si samo izgovarja.

Slabó poznal je črednik gospodarja:
ko v upu rok poteče neveselo,
mu vsili oče Leo za Rahelo,
v poročni dan mu mračna sine zarja.

Otožen vidi, da ga opeharil
je zviti oče za mladenko sladko,
kot da pošteno ni je priovčaril.

In drugih sedem let ostane tam,
rekoč: «Še dlje bi služil, pa prekratko
za dolgo to ljubav je žitje nam.»

(Iz portugalsčine prevedel A. Debeljak.)

Dr. Ivan Prijatelj / Dostojevskij

(Nadaljevanje in konec)

«Bratje Karamazovi» (1879—1880) so imeli postati glavni roman Dostojevskega, nekaka krona vsega njegovega brezprimerne pripovedniškega talenta in obenem sinteza vseh pisateljevih filozofskih, religioznih, etičnih in narodnopolitičnih iskanj. Delo je bilo tako zasnovano, da bi bilo moralo obstajati iz dveh romanov, izmed katerih je pisatelj utegnil napisati samo prvi roman, kateri pa obsega že sam v svojih štirih delih in dvanajstih knjigah z epilogom nad 900 strani. Težišče umetnine je imelo ležati v drugem romanu. Da Dostojevskij tega drugega romana ni napisal, niso zakrivile sedaj, kakor poprej pri nekaterih drugih njegovih nekončanih konceptih, neugodne življenjske, zlasti gmotne razmere, ampak to, da mu je sedaj smrt iztrgala pero iz roke. Kako so se vse figure in idejne koncepcije dotedanjih pisateljevih spisov oblikovale kot nekake predštudije za to idejno stočiče in za ta zaključni umetnostni arzenal Dostojevskega, se razvidi iz dejstva, da so skoraj vse osebnosti prejšnjih njegovih romanov nekaki zametki in prve skice junakov, kakor nastopajo že v napisanem prvem in bi bile imele nastopati v nenapisanem drugem romanu te velike pripovedniške zasnove. Da je imel pisatelj to svoje veliko delo malone petnajst zadnjih let svojega življenja v mislih in pred očmi, kaže njegova korespondenca. Že dne 11. decembra 1868. piše Dostojevskij prijatelju Majkovu iz Firenze, da ima v načrtu »ogromen roman z naslovom „Ateizem“, pristavljajoč: «A preden se ga lotim, moram prečitati skoraj celo biblioteko ateistov, katolikov in pravoslavcev.» Prej ko v dveh letih si ga takrat ni upal dovršiti. Kot junak romana se mu je predstavljal v duhu srednjeizobražen človek ruske družbe, kateri je izgubil vero v osebnega Boga in tava od ateistov, slavjanofilov ter zapadnikov k ruskim menihom. Nato pade v roke članu katoliške propagande, poljskemu jezuitu, od tega se zateče v naročje ruskega sektantstva «in pod konec najde i Krista i rusko zemljo, ruskega Krista in ruskega Boga». («Pri Bogu» — pristavlja Dostojevskij v tem pismu — «ne govorite o tem nikomur, a zame je stvar ta: napisati ta poslednji roman, nakar potem lahko umrjem, ker se v njem vsega izpovem.») Iz teh besed bi se dalo sklepati, da je nameraval Dostojevskij v drugem delu «Bratov Karamazovih» odkazati glavno vlogo Aljoši kot vrhovnemu pozitivnemu junaku vsega svojega umetnostnega dela. —

Bivajoč v Dresdenu in pišoč svoje «Bese», v katerih mu je že marsikaj od tega njegovega načrta ušlo izpod peresa, Dostojevskij zopet javlja istemu svojemu prijatelju v pismu z dne 25. marca 1870. o načrtu tega velikega bodočega svojega romana, češ: «Besi» ga ne bodo preveč utrudili. Zato obeta za list «Zarjo» — «stvar dobro», ki jo hoče pošteno izdelati. «To bo moj poslednji roman. Obsežen bo kakor 'Vojna in mir'... Obstajal bo iz petih večjih povesti; vsaka bo docela samostojna, da se bo lahko prodajala zase... Dejanje prve se bo vršilo v 40ih letih. Skupni naslov romana bo 'Življenje velikega grešnika'... Glavni problem, sproveden skozi vse dele, bo oni, s katerim sem se jaz mučil zavestno in nezavestno vse svoje življenje — eksistenca Boga. Junak je tekom svojega življenja sedaj ateist, potem vernik, nato fanatik in sektant, končno zopet ateist. Druga povest se bo vršila vsa v samostanu. Na to drugo povest sem postavil vse svoje nade.» V drugem romanu obeta Dostojevskij «veličastno, pozitivno, sveto figuro» v osebi ruskega meniha, ki jo hoče narisati po vzoru Tihona Zadonskega, kateri je živel na Ruskem med leti 1724.—1783. Za dovršitev vsega romana, misli sedaj Dostojevskij, da bo rabil šest let. Prvi del romana je imel kazati glavnega junaka v krogu ruske družine, katere pomembnost za rusko kulturo je pisec potem razvil in poudaril v posebnem romanu, namreč v «Mladcu»; v drugem delu pa bi imel glavni junak bivati v samostanu, kjer je hotel avtor — po besedilu istega pisma — spraviti junaka v družbo človeka, kakršen je bil Čaadajev, nekdanji propovednik rimske teokracije kot edine panaceje za Rusijo in ves svet. Imel je torej ta roman po tedanjem pisateljevem zasnutku vzeti svoj vzgon iz familije in se vzvrščiti v problem vesoljne cerkve.

Slučaj je nanese, da je Dostojevskij v drugi polovici 70ih let prišel v ožjo dotiko z ruskim filozofom Vladimirjem Solovjovim, s katerim je l. 1878., ko je imel «Karamazove» že v delu, v polnem času skupaj obiskal ruski samostan «Optino pustinja». Solovjov je bil kakor nalašč filozof, ki je Dostojevskega potrdil v nekaterih njegovih duševnih iskanjih. Oba sta si bila v marsičem sorodna. Solovjov je bil nasprotnik evropskega pozitivizma, za glavni organ spoznanja je proglašal čuvstvo, torej srce, tako kakor Dostojevskij. V svoji študiji o «treh silah» je razpravljal o svetovnem poslanstvu Rusije, označujoč v tej razpravi mohamedanski vzhod kot silo despotizma, zapadno-evropski svet ž njega ateizmom in socializmom kot silo mas, ruski narod pa kot posrednika med takšnim vzhodom in zahodom, kot bogonositeljski narod. In vprav temu narodu — je prerokoval Solovjov — je usojeno,

udejstviti na zemlji »svobodno teokracijo«. Solovjov v enem svojih »Treh govorov o Dostojevskem« sam namiguje na te svoje vplive na velikega romanopisca in takole razlaga glavno idejno osnovo zadnjih romanov Dostojevskega: »Obsojajoč iskanja samovoljne abstraktne resnice, imajoča za posledice zgolj zločine, je Dostojevskij stavil tem iskanjem nasproti narodni religiozni ideal, osnovan na Kristovi veri ... Edina vera Kristova, živeča v narodu, vsebuje oni pozitivni družabni ideal, v katerem je posamezna osebnost solidarna z vsemi. Od osebnosti, izgubivše to solidarnost, se predvsem zahteva, da se odpove svoji ponosni izolaciji, da se z moralnim aktom samoodpovedi duhovno zedini s celim narodom.« Solovjov zatrjuje, da je Dostojevskij propovedoval ta povratak k narodu iz religiozno-moralnega, ne pa nacionalističnega ozira. Socialni ideal bratstva, pravi Solovjov, da je videl Dostojevskij v občni človečanski solidarnosti, katere se še najbolj živo zaveda zlasti preprosto rusko ljudstvo zategadelj, ker je v njem še živa resnična Kristova vera samožrtvovanja. Končne socialne stavbe Dostojevskij po zatrjevanju Solovjova baje ni videl v narodu, marveč v cerkvi. V nasprotju s socializmom, ponižujočim vse ljudi do materialističnega nivoja sitih in napojenih delavcev, torej do nivoja ekonomske izenačbe, je Dostojevskij hotel pridržati vnašajočo neenakost socialnih razredov, tem odločneje pa da je stremil po »poduhovljenju vsega državnega in socialnega ustroja potom utelesbe resnice in življenja Kristovega v tem ustroju«. Končno nam je Solovjov zabeležil v navedenih svojih govorih naslednjo zanimivo ugotovitev: »Cerkve kot pozitivni socialni ideal je imela [pri Dostojevskem] postati centralna ideja novega romana ali cele nove vrste romanov, izmed katerih je napisan samo prvi, »Bratje Karamazovi« — Da nam je Solovjov pravilno sporočil vrhovno idejo, ki jo je nameraval Dostojevskij vložiti v svoje »Brate Karamazove«, razvidimo takoj, ako navedemo samo par mest iz romana, n. pr. besede, ki jih govori Ivan Karamazov starcu Zosimi: »Spojitev cerkve in države bo večna, neglede na to, da je nemogoča zategadelj, ker leži laž že v osnovi stvari ... Cerkve mora zaključevati sama v sebi vso državo in ne imeti v nji samo nekega kotička ... V starodavnih časih se je krščanstvo javljalo samo kot cerkev in je bilo zgolj cerkev. Ko pa je rimska poganska država zaželela postati krščanska, je samo vase vključila cerkev, ostavša sama še nadalje poganska država ... A Kristova cerkev s svojim vstopom v državo ni mogla odstopiti nobenega iz svojih temeljev, zlasti ne one skale, na kateri je stala, in je mogla samo zasledovati svoje cilje, katere ji je bil enkrat za vselej postavil in

predpisal sam Gospod: izpremeniti ves svet in seveda tudi vso staro pogansko državo v cerkev. Na tak način ni dolžnost cerkve, da bi si iskala mesta v državi, ampak narobe: vsaka posvetna država bi se morala naposled izpremeniti docela v cerkev in ne postati nič drugega kakor zgolj cerkev.» In učeni menih otec Paisij še določneje izraža to misel Ivana Karamazova ter obenem — Dostojevskega: «Ne izpreminja se v državo cerkev. To je Rim in njegova sanja. To je tretja hudičeva izkušnja. Ampak nasprotno: država se izpreminja v cerkev, se dviga do cerkve in postaja cerkev na vsej zemlji — kar je popolnoma nasprotno Rimu . . . Cerkev je v resnici carstvo in je prednaznačena, da kraljuje, zato se v končnem svojem stadiju tudi mora pokazati kot na vsej zemlji brezdvomno carstvo — glede česar nam je dana obljuba [v Apokalipsi].» Najpomembnejše pa so besede, ki jih v «Karamazovih» o tem predmetu govori starec Zosima: «Krščanska družba neomahljivo vztraja v pričakovanju svoje popolne preobrazbe iz družbe kot skoraj še vedno poganske zajednice v edino vesoljno in vladajočo cerkev. To se naj zgodi, se naj zgodi, četudi šele na koncu vekov, ker samo temu se je namenjeno dovršiti.»

S starcem Zosimo, govorečim navedene besede, je Dostojevskij — kakor je pokazal Merežkovskij v svoji razpravi «Prerok ruske revolucije» — evolucioniral v smer, morebiti za njega samega nepričakovano. Dve tézi sta bili, ki ju je Dostojevskij dotlej najrajši poudarjal in razvijal v svojih spisih. Ena izmed teh dveh téz je bila ta, da je ruski narod edini narod, ki je ves prožet od Kristove vere samožrtvovanja, in da je ta narod ves v pravoslavlju («razen pravoslavja on nima ničesar, pa tudi ni treba, da bi imel, ker je v pravoslavlju vse»). Druga njegova téza pa se je glasila, da je ta narod ves v samodržavju («narod naš je carjeva deca; car jim je oče. Tu je globoka in najizvirnejša ideja, tu je živ in mogočen organizem naroda, zlitega s svojim Carjem v eno. Car za narod ni vnanja sila, ni sila kakega pokoritelja, marveč vsenarodna, vsezedinjajoča sila, katero je sam narod zahotel, katero si je dal izrasti iz svojih src . . . Za narod je Car vtelesba njega samega, vse njega ideje, nadej in verovanj . . . Ako hočete, pri nas v Rusiji niti ni druge sile, ohranjujoče in vodeče nas, nego ta organična, živa vez naroda s Carjem svojim . . .»). Gradeč sedaj v «Karamazovih» stavbo «svobodnoteokratske cerkve», katera naj vsaj «na koncu vekov» edina zavlada nad človeštvom, se Dostojevskij dobro zaveda, da tej njegovi bodoči vesoljni cerkvi stoje na potu in v opreki države in med njimi tudi dotlej njemu tako

priljubljena ruska samodržavna tvorba. Ivan Karamazov še meni, da bi bil z državo «v našem grešnem in nezavršenem času neobhodno potreben kompromis». Dostojevskij pa ga na usta starca Zosime zavrne, da «se cerkev z državo ne more spraviti v sklad niti v začasnem kompromisu», in pristavlja: «Tu že ni mogoče stopati v dogovore.» Iz vsega tega se vidi, da je prišel oni Dostojevskij, ki je dotlej tako rad istovetil rusko družbo z rusko državo, končno do spoznanja, da država, in sicer niti takšna država, kakršna se je njemu po slavjanofilskih pojmih zdela ruska «svobodna» avtokracija, imajoča na čelu «vtelesbo narodnih idej, nadej in verovanj», namreč carja kot očeta državljanov — ne more preiti v «svobodnoteokratično cerkev», kakršna se je svetlikala njemu, marveč, da se v to in takšno njegovo bodoče vsečloveško sožitje more preliti samo anarhična družba. Kratko pred svojo smrtjo si je zapisal Dostojevskij v svojo beležnico par stavkov, ki mečejo značilno luč na njegovo pojmovanje države in njegove utopične «svobodnoteokratične cerkve»: «Jaz sem sluga Carju. Še bolj mu bom sluga, kadar on dejanjsko vzveruje, da mu je narod deca. Nekako že predolgo neče vzverovati tega ... Verujte mi, da še nismo videli ne samo absolutne, marveč niti celo več ali manj dovršene države. Vse so embrioni.» Iz vsega tega Merežkovskij po pravici zaključuje, da je bil Dostojevskij «prerok ruske revolucije», namreč verske revolucije, v kateri bi imela vseh državnih oblik prosta ruska družba preiti v vesoljno «cerkev svobodne teokracije», osnovane zgolj na Kristovi ideji samozrtvovanja. — Dostojevskij v svojih «Bratih Karamazovih» neprestano kaže na ta ideal kot na cilj, o potih in sredstvih, po katerih naj bi človeštvo prišlo do tega cilja, pa ne razpravlja. In je tudi težko razpravljati o njih. Kar je bilo mogoče Kristu, ni dano navadnim smrtnikom ...

Ta idejna predzgodovina postanka «Bratov Karamazovih» nam nudi zanimiv in dragocen vpogled v to, pod kakšnimi miselnimi vidiki je naš pisatelj snoval in oblikoval ta najboljširnejši in zadnji svoj roman; dokazuje nam pa obenem, da je imel Dostojevskij že od začetka načrt romana, v katerem se je imela poleg fabule razvijati krepko izražena religiozno-filozofska obratna plat realnih dogodkov kot nekaka idejna projekcija njihova. Dostojevskij ni več utegnil napisati drugega dela svojega romana, a že ta prvi del, ki ga je napisal, kaže v obilni meri izvedbo prav tega in takega načrta. Hkrati pa pomenijo njegovi napisani «Bratje Karamazovi» v nastopajočih osebah, v vsem njih ravnanju in mišljenju, končno pisateljevo poglobitev in sintezo onih človeških postav in

idej, v primeri s katerimi se človeku zde mnoga prejšnja pisateljeva dela zgolj študije in zametki.

«Bratje Karamazovi» so po vnanji fabuli zgodovina družine, kateri stoji v začetku romana na čelu stari vdovec Fjodor Pavlovič Karamazov, selski plemič po rodu, človek, ki je z doto svoje ponosne, pozneje od njega pobegle prve žene in s prekupčevanjem obogatel, se nato oženil z nedolžno, pohlevno lepotico, katero je замуčil do smrti s svojo zverinsko razuzdanostjo, z ono svojo «karamazovsko» naturo, ki je dosegla svoj gnusni višek pač takrat, ko se je stari Karamazov spolno združil «iz pikanterije» z neko idiotsko, pokvečeno, bosonogo in umazano beračico, Lizaveto Smerdjaščo, katera mu je v kopelji rodila nezakonskega sina Smerdjakova ter nato umrla. Starec Karamazov je sladostrastni junak prve knjige romana, tako kolosalen in rusko-markanten tip najbolj neobuzdane čutnosti, kakršnega ne pozna svetovna literatura in kakršnega je narisati mogel samo človek takšnih elementarnih nagonov in takšnega epileptičnega demonizma, kakor je bil Dostojevskij. Zaradi te in nji podobnih figur, prestopajočih v sfero mučilne perversnosti, so nasprotniki Dostojevskega radi dolžili sadizma, dasi našemu pisatelju nikdar ne gre za lascivnost, marveč vedno za metafizična vprašanja o dobrem in zlu, za probleme, o katerih se pornografu niti ne sanja ne. — Stari Karamazov ima poleg Smerdjakova, ki je pri njem za lakaja, še tri zakonske sinove: najstarejšega 27letnega Mitjo iz prvega, 24letnega Ivana in 20letnega Aljošo iz drugega zakona. Te tri pa je bil starec že po smrti druge žene zavrzel, zato so vzrastli v tujih družinah. Tudi Karamazovi so torej «slučajna družina». Ti trije bratje se v začetku romana nekako nenadoma snidejo ob očetu. Aljoša, bivši gimnazijec, sedanji novic v zamestnem samostanu, kjer stoji pod vodstvom starega meniha Zosime, je prišel na materin grob; Mitja je po nerednem, zapravljivem življenju zapustil vojaško službo ter prišel po svoj delež iz materine dote. Med njim in očetom se razvname spor, ker sta se oba zaljubila v Grušenjko, očarljivo lepotico, metreso umirajočega trgovca Samsonova. Posrednik med tekmujočim očetom in sinom je očetov sluga Smerdjakov. Naljubo Grušenjki, s katero cele večere popiva, Mitja poneveri neki denar, ki mu ga je bila izročila v svrho odpošiljatve na neko addresso njegova nevesta, ponosna in lepa Katerina Ivanovna. Mitja potrebuje denar, da se opere pred nevesto, katero hoče zapustiti in se združiti z Grušenjko, katero bi rad odpeljal iz mesta, ako bi Grušenjka v to privolila. Ivan, absolvirani visokošolec in pisatelj, edini iz treh bratov začasno

stanuje v očetovi hiši, da reši spore med očetom in Mitjo zaradi bratove dediščine. Po neki noči najdejo starca Karamazova v njegovi spalnici umorjenega in okradenega treh tisočev rubljev, katere je imel stari sladostrastnik vedno pripravljene na nočni omarici za Grušenjko, ako bi ta prišla ponoči k njemu na vsozvanje. Kakor nalašč je bil Ivan ono usodno noč odpotoval, a Smerdjakov je ležal v božjasti, ki ga je pogosto napadala. Mitja pa se je ravno to noč do krvi pretepal z drugim slugo Grigorijem in se nato prepustil v neki gostilni za mestom z Grušenjko divjemu pirovanju. Mitjo obdolže in po dolgotrajnem procesu tudi obsodijo zaradi očetomora v Sibirijo. Vsi porotniki so namreč prepričani, da je on umoril očeta, samo čitatelj romana zve iz pogovora med Ivanom in Smerdjakovim, da je starca umoril oni Smerdjakov, ki pravi, da je iz nazorov Ivana, tega teoretičnega izpovedovavca skrajnega individualizma, posnel praktični nauk, da «je vse dovoljeno». Naziv «karamazovščina» je po tem romanu Dostojevskega v ruski publicistiki postal takšen stalni relief, kakor nekdanj «oblomovščina»; s tem nazivom se je označevalo kraljestvo neobuzdanih temnih nagonov, grobega materijalizma, skrajnega samovoljnega individualizma in pretiranega pozitivizma. Nad to «karamazovščino» pa je Dostojevskij v podobi «karamazovskega vprašanja» vzbočil svojo blestečo in vzneseno mavrico ruske etično-individualistične Kristove vere in mistično narodne zavesti solidarne ljudske soodgovornosti. — Po očetovi smrti ima čitatelj romana vtisek, kakor da bi postajal junak te velike umetnine Mitja, ta romantični junak ruske «široke nature». Mitja je podedoval po očetu divjo sladostrastnost, po materi neki svojevrsten romantizem. «Jaz sem Karamazov,» se pogovarja Mitja s tihim in ponižnim Aljošo. «Ako že poletim v brezdno, tedaj na vsak način naravnost, z glavo navzdol in z nogami navzgor in sem celó zadovoljen, da v ravnotakem nedostojnem položaju padam, in smatram to zase za lepoto. In glej, prav v tej in isti sramoti začenjam zdajci peti himno. Naj bom proklet, naj bom nizek in podel, a naj tudi jaz poljubljam rob onega oblačila, ki se vanje oblači moj Bog; in najsitidi istočasno sledim hudiču, saj sem vendar Tvoj sin, Gospod, in ljubim Tebe in občutim radost, brez katere svet ne more stati in biti.» Mitja pravi o samem sebi, da je on «mrčes», ki ga je Bog obdaril s sladostrastjem. «In vsi mi Karamazovi smo takšni, tudi v tebi, angel, živi ta mrčes, porajajoč viharje v tvoji krvi.» Toda to ni samo vihar, to je še več — lepota! «Lepota — to je strašna in grozna reč. Strašna zategadelj, ker je neopredeljiva, a opredeliti se ne dá

zato, ker je Bog zastavil same uganke. Tu se bregovi strinjajo, tu vsa protislovja skupaj živé.» Tudi v Sodomi je lepota, to se pravi v grehu. «Grozno je to, da lepota ni samo strašna, ampak tudi tajinstvena stvar.» V teh besedah Mitje Dostojevskij ni dal izraza samo marsičemu iz svoje lastne dvojniške nature, marveč najbrž tudi svojim najglobljim mislim o lepoti, katere bi se dale rekonstruirati nekako takole: V lepoti se strinjata nebo in zemlja, duševnost in telesnost. Ko ustvarja nebo, je zemlja vsa v pobožni, receptivni in občudujoči molitvi. Ko pa ustvarja zemlja, oziroma njen prvorojeni in edini osveščeni sin človek, ustvarja z zavestjo svoje suverenske vseмогоčnosti, v protestu, ne klanjajoč se nikomur, ker ne ustvarja z logiko, tudi ne z upoštevanjem kakšnih svojih odvisnosti, temveč z željo: ukrasti, iztrgati magari zadnji uganki luč in odgonetko, pri čemer postaja človek sam stvarnik. Človek je bogofil, ako ne prej, vsaj v smrti, ko prestaja biti individuj. Zato pravi Mitja Aljoši, da se vprav v umetnostnem ustvarjanju, torej v tvorni lepoti, «hudič z Bogom bori — a bojišče so srca človeška». Mitja je človek nizkih in temnih instinktov, razsvetljevan z visokimi idealnimi bliski, sposoben velikodušja. Kot takega se nam kaže zlasti v neki psihološko neizrečeno fino zasnovani in izvedeni sceni: Njegova nevesta Katerina Ivanovna je deviško-ponosna devojka, katere oče je zapravil neki crarični denar. Mitja deklici namigne, da bi bil on pripravljen povrniti ta denar, ako bi ona prišla sama k njemu v stanovanje. In Katerina pride vsa tiha, pohlevna in pokorna. Mitja se za hip naslaja ob njenem ponižanju, njenem stidljivem trepetu in njeni zadregi. Mahoma mladi mož stegne desnico in deklici molče izroči denar, nakar jo spoštljivo spremi skozi vrata, ne da bi se je doteknil. «Ona je vztrepetala, se mehko, globoko poklonila — in pokleknila pred njim s čelom ob tla, ne po institutsko, ampak po rusko.» Od tega momenta ga je vzljubila. In ko Katerina pozneje slučajno obogati in se mladi mož z njo zaroči, Mitjo nenadoma zamika, da se napoti h Grušenjki, pristni Dostojevskega ženski figuri, demonski sfinji. Mitja gre k nji, da bi jo eventualno pretepel — «pa je pri nji tudi ostal, zgrabila ga je kuga, okužil se je», pravi Dostojevskij. In to Grušenjko, omamljivo lepo, zagonetno, demonsko v vseh njenih individualno nepreračunljivih ter nezavestnih izbruhih, kako je to žensko mojstrsko narisal oni Dostojevskij, pri katerem je vedno materija govorila z živim jezikom duše! «Infernalna ženska», ki obira trgovca Samsonova in zbira grde obresti, je po vnanjosti prava ruska samica. Mehko, tiho hodi, zavijajoč v razkošno svileno obleko svoj polni, beli,

mramorni vrat in svoja široka, lepa pleča v dragocen, črn volnen šal. Ropni, mehkomlačji hod mesojedne zveri ima. Pri dvajsetih letih je v polnem cvetu. Zgornja ustnica ji je tenka, spodnja dvakrat polnejša in kakor napeta. Sladak glas ima, in mehko, razlita ob polni spodnji ustnici, spi pozorno, zlo in roparsko. Nekaj pristno ruskega in orientalskega, nekaj pasivno-prežečega, zasanjanega, celó lenega pri zmožnosti nenadnih vulkanskih izbruhov je v tej ruski ženski lepoti, o kateri pravi pisatelj, da jo nekateri ljubijo do blaznosti, dokler roji kot spolno dozorela enodnevnic. A za tem «enim dnevom» prevzamejo rusko žensko občutja, ki so nato stalni njeni atributi: vdanost, zvestoba, požrtvovalnost, daritvenost, dobrot. «Infernalna lepota» predstavlja v življenju ruske ženske samo kratek hip in pomeni razmah revoltne elementa, egotičnega in bogofobskega. Potem je Rusinja ves svoj živi dan bogofilka. V največji ekstazi, pirujoča z Mitjo v zamestni gostilni v Mokrem, Grušenjka nenadoma vzraste v čudovito višino: «Ko bi bila Bog, bi vsem ljudem odpustila. Mili moji grešnički, od današnjega dne dalje vam vsem odpuščam. Takšna zlodejka kot jaz hoče moliti! Mitja, naj plešejo, ne moti jih. Vsi ljudje na svetu so dobri — slabi in dobri vsi skupaj.» — In po tej Grušenjkini ekstazi pridejo in vklenejo njenega Mitjo. Grandiozna scena! Grušenjka postane mahoma vdana, veselo-pokojna, pripravljena na vsako pokoro. «Nekaka tihota» se razliva po vsem njenem bitju. — Podobna izprememba se istočasno izvrši z Mitjo: kakor Raskolnikov se hoče tudi on s pokoro očistiti vsega blata, s katerim ga je umazalo življenje. Zoper pomoto sodišča, obsodivšega po dolgih sodnih obtoževalnih in zagovornih govorih — pravih mojstrovinah forenzičnega govornišva! — Mitjo na podlagi indicij, češ, da je kriv očetomora, zoper to justično zablodo se mladi mož ne pritožuje. Rad in pokorno jemlje križ na svoje rame z ozirom na druge svoje grehe in hoče nastopiti težko pot v Sibirijo, s katere poti namerava pobegniti v družbi z Grušenjko v Ameriko. Odločno pa pristavlja: «A če me bodo po poti ali pa tam topli, se ne bom pustil, ubil bom koga in ustrelili me bodo.» In ko ga bo enkrat pozneje prijelo nepremagljivo hrepenenje po Rusiji, se bo vrnil pod tujim imenom pod topli domači krov in umrl na rodni zemlji...

Docela drugačen je Ivan, ta mnogo važnejši junak skrajnega filozofskega individualizma in pretiranega pozitivizma. Njegove umstvene ekskurzije in moralne krize razbijajo običajni okvir romana, tako da postaja delo, obenem z religiozno-filozofskimi pogovori starca Zosime, nekak «kompandij človeške duše».

Ivan je po svojem karamazovskem poreklu tudi sladostrastnik, toda finejši, kompliciranjši tip, čigar glavna črta je neka uravnovešena, zaprta, molčeče-trmoglava in sistematična ljubezen do konkretnega, biološkega življenja. Ivan ni takšen kakor neposredno in elementarno izbruhajoči Mitja. On je preračunljiv, razumen in molčeč. Samo ob eni priliki se vsega razodene v kolosalno razsnovanem pogovoru z Aljošo in pozneje še enkrat v svetovno znameniti monološki bogoborski sceni s hudičem. Ivan pričinja z Aljošo, nastopajočim v romanu kot oseba, kateri vsi odkrivajo svojo notranjost, razgovor o Bogu. Ivan ne taji eksistence Boga, o katerem sodi, da sploh ni stvar razuma, njegovega edinega duševnega organa. Ivan zanikuje, da bi svet vladala harmonija, moralni red, on negira smotrenost stvarstva. V metafiziko se ne mara spuščati. «Jaz imam evklidski, zemski um in zategadelj, kako naj rešujem, kar ni od tega sveta?» On pravi, da ne more ljubiti bližnjega, ampak samo daljnjega. V abstraktnem zmislu je po njegovem mnenju še mogoče ljubiti bližnjega, dejanjsko pa je mogoče ljubiti kvečjemu od daleč, a od blizu skoraj nikdar... «Da bi vzljubil človeka, bi se mi ta moral skriti, a komaj mi pokaže svoj obraz — je že izginila ljubezen.» Berači bi po njega mnenju morali prosjačiti potom časnikov. Izmed vseh treh vrst ljubezni je še najprirodnejša ljubezen do otrok. A kakšne nemaščevane krivice trpe vprav otroci od odraslih! V dobi tlačanstva je neki znatni general-graščak osemletnega tlačanskega dečka, ki je s kamenom v nogo ranil njegovega lovskega psa, vrgel najprej v temnico, potem ga dal sleči do nazega in nato pred očmi dečkove matere po zlih hrtih raztrgati v kosce. Ivanovo mnenje je, da «na krivicah obstoji svet in da bi se brez krivic v njem morebiti nič ne dogajalo». Baje da bo Bog vse zravnal na sodni dan, ko se objamejo mati, po psih raztrgani sin in njega mučitelj ter vzkliknejo: «Pravičen si ti, o Gospod!» Takrat da pride vserezsvetljenje spoznanja in se vse objasni. A tukaj ravno stoji za Ivana pomišljaj, tega on ne more sprejeti: «Dokler sem še na zemlji, brže bolje se hočem maščevati... Ne maram, da bi se mati objemala z mučiteljem sina, raztrganega po psih! Ne sme mu ona odpustiti! Kje je tukaj harmonija? Eksistira li na vsem svetu bitje, ki bi moglo imeti in tudi imelo pravico odpuščati? Ne maram harmonije, zaradi ljubezni do človeštva je nečem. Rajši ostanem sam z nemaščevanim trpljenjem... Prezdrago so nam zaračunali harmonijo, ni v silah našega žepa toliko plačevati za vstop v raj. In če sem poštenjak, je moja dolžnost, da svojo vstopnico čimpreje vrnem. In to tudi delam. Ne za-

nikujem Boga, samo vstopnico Mu najspoštljiveje vračam.» In ko mu Aljoša pripomni, da je to upor in da je nad svetom bitje, ki more in sme oproščati vse in za vse, ker je ono dalo svojo nedolžno kri za vse in vsakogar, mu pravi Ivan: «Čuj, Aljoša, ne smejaj se, jaz sem nekoč, pred letom dni, zložil pesnitev. Ako hočeš z menoj izgubiti deset minut, ti jo povem.»

In tu prične Ivan Aljoši pripovedovati «Legendo o Velikem Inkvizitorju», takšen prometejsko-plameneč in duhovit protest proti vsem pozitivnim in konfesionalnim veram, kakor ga ne pozna svetovna literatura, «legendo», katera predstavlja tudi po Dostojevskega lastni sodbi višek vsega, kar je ustvaril ta veliki mag ruske duše. To je kolosalna obtožba lažnive ljubezni do človeštva, zlorablajoče božje ime in poslanstvo za svoje gospodstvo, strahovita «šigaljevščina», sistem vladanja nekaterih nad vsemi v imenu najvišjega bitja. Dejanje «legende» se vrši na Španskem v dobi velike inkvizicije. Ker se greši in dela nasilje v imenu njegove blagovesti, se vnovič pojavi na svetu Krist, ki zopet uči in osrečuje vse ljudi, zgrinjajoče se okrog njega, dokler ga Veliki Inkvizitor ne vjame in ne vrže v ječo. In takrat se dogodi, da pride Inkvizitor ponoči h Kristu v njegovo jetniško celico na razgovor. «Ti si ob svojem času osvobodil človeka,» mu reče, «da se je ta mogel prosto odločiti za dela ljubezni, truda in sožitja.» Vprašanja želodca pa so človeka zopet vrgla v greh in zadolženost. Kriv si ti, ker nisi hotel po nasvetu in na zahtevo satana izpremeniti kamenja v kruh. Danes je temu satanovemu nasvetu sledila cerkev, nasilno pokorivša si ljudstvo, da je pod njenim vodstvom začelo samo pretvarjati kamen v kruh, ki ga ono pokorno prejema iz rok svojih gospodarjev... Tvoj pravi nauk ni za človeštvo, ampak samo za maloštevilne izbranike; tvoj nauk dela svobodnega onega človeka, ki nima nobene druge skrbi, kakor podvreči se svojemu gospodu. Ljudstvu ni treba svobode. Na svetu obstoje tri velike sile, katerim se človeštvo uklanja z veseljem: čudež, skrivnost in avtoriteta. Ti si odpravil vse tri, ko na povelje satana v puščavi nisi hotel storiti čudeža, ne skočiti s strehe templja, ne stopiti s križa, ker si hotel, da človek veruje svobodno, ne zaradi čudeža, skrivnosti in avtoritete. Človeška duša pa potrebuje vprav tega trojnega, zategadelj smo Tvojo vero popravili mi, oklenivši se tega trojnega sredstva. «Čemu si nas prišel motiti?» vprašuje Inkvizitor in izjavlja, da on in njegovi niso ž njim, ampak z Antikristom. Krist da je z ogorčenjem odklonil poslednjo nagrado, ki mu jo je satan obljubil, pokazavši mu vsa zemska kraljestva. «Mi pa smo vzeli

od njega Rim in meč Cesarja in proglasili zgolj sebe za edine zemske kralje.» Česar nisi sprejel Ti, namreč ta tretji satanov nasvet, smo sprejeli mi in dali ljudem to, česar iščejo na zemlji, da vedó, «pred kom se imajo klanjati, komu zaupati vest in na kakšen način se naposled zediniti vsi v nesporno, občno in soglasno mravljišče; zakaj potreba vsesvetkega zedinjenja je tretja in poslednja muka ljudi.» — Kristova svoboda ni bila za ljudi. Ljudje sami se odpovedujejo te svobode. «Svoboda, svobodni um in znanost jih nekoč zavedejo v takšne goščave, jih postavijo pred takšne čudeže in nerazrešljive skrivnosti, da se eni iz njih — nepokorni in divji — uničijo sami sebe, drugi — nepokorni in slabosilni — uničijo drug drugega, a tretji — slabosilni in nesrečni — se priplazijo k našim nogam ter zavpijejo nam: 'Dà, vi ste imeli prav, vi sami ste obvladovali Njega skrivnost, in mi se vračamo k vam, rešite nas pred nami samimi.'» Mi pa bomo varovali svojo skrivnost, sami mi bomo nesrečni, a ljudem bomo prinesli srečo in priložnost dela, praznovanja, grešenja, kesanja, odpuščanja in upanja v to, da bodo enkrat mirno umrli in onkraj groba našli — «večno smrt». To bi bila kratka rekonstrukcija besed Velikega Inkvizitorja, vzklikajočega na koncu svojega razgovora s Kristom: «Naše kraljestvo se zida. Ponavljam Ti, da že jutri sam uvidiš to našo poslušno čredo, katera na moj prvi migljaj plane podtikat goreče ogorke pod Tvojo grmado, na kateri Te sežgem zato, ker si nas prišel motit.» — In konec te «legende» o Velikem Inkvizitorju, te strašne Dostojevskega bilance splošne svetovne cerkvene morale brez Krista se glasi: Inkvizitor je utihnil ter čakal, kaj poreče Krist. Ta ga je poslušal molče, «pronikateljno in tiho zroč mu v oči in vidno ne želeč odgovarjati». Rajši nego ta molk bi imel inkvizitorski starec, da bi mu Krist rekel kaj trpkega, strašnega. «A On se je mahoma molče približal k starcu in ga tiho poljubil na brezkrvne, devetdesetletne ustnice.» Tega poljuba starec ni prenesel mirno, vstal je, pohitel k vratom, jih odprl in zakričal Kristu: «Pojdi in ne prihajaj več ... ne prihajaj sploh ... nikdar, nikdar!»

Kam je merila Dostojevskega filozofsko-religiozna ter socialna misel, se razvidi deloma iz redkih besedi Aljoše, v tem delu romana še precej pasivnega junaka, najbolj pa iz propovedi in pomenkov meniškega starca Zosime. Zlasti Zosima izreka «novo besedo», ki jo po avtorjevem mnenju prinese šele Rusija vsemu svetu: namesto nasilne teokratije *svobodno teokracijo*, ki bo pretvorila dosedanje socialne tvorbe narodov, države, v svobodnoteokratično cerkev, združbo narodov, osnovano na

etičnem individualizmu samožrtvovanja enega za vse in vseh za enega s trdno vero v nesmrtnost človeške duše in z istotako trdno vero v harmonijo, ki jo uglaša in drži v svojih rokah Bog na tem in na onem svetu. Ta vera tudi tvori poslednji in najvišji triumf pisatelja samega nad vsemi njegovimi dvomi ter pobočnimi stremljenji, katerih nobenega vseobsežni Dostojevskij ni zatiral v sebi, ampak v najrazličnejših figurah svojih romanov vteleševal in dovajal do kolosalnih premerov in likov.

Nadaljnje zgodbe Ivana Karamazova so notranje tako dramatične, kakor so vnanje razgibane zgodbe Mitje. Ivanova nevera v neumrljivost človeške duše ga dovede naposled do hladnologičnega egoizma ter prefinjenega epikureizma, čigar suverensko in stoično ravnotežje nepričakovano zmoti Smerdjakov z Ivanu samemu zaupanim priznanjem, da je bil on, Smerdjakov, tisti, ki je pod vplivom Ivanove doktrine, češ, da «je vse dovoljeno» — umoril starega Karamazova. Po tem svojem priznanju Smerdjakov gre in se obesi. Ivan zapade strašnim halucinacijam, v katerih se v dvogovorih bori s samim hudičem — v mefistofelsko silnih scenah. Mitja in Aljoša se nadejata, da bo Ivan pri svoji «krepki konstituciji» ozdravel. — Poleg teh glavnih oseb ima roman še vse polno krasnih figur, zlasti dečkov, soudeležnikov dražestne in genljive zgodbe o Iljuščki in o Kolji Krasotkinu.

Prvi svoj nesporni in vseobčni triumf pred rusko čitajočo publiko je Dostojevskij, kateremu je ruska kritika zaradi njegovega tesnega in odzivčnega kontakta z aktualnim življenjem bila pogosto nepravilna, doživel šele v juniju 1880. v Moskvi, takrat, ko je znameniti romanopisec ob odkritju Puškinovega spomenika govoril svoj testamentni govor o Puškinu kot ruskem vsečloveku. Pol leta kasneje (dne 28. januarja 1881.) je Dostojevskij nanagloma umrl na pljučnem emfizemu, ne izpolnivši niti polnih 60 let. Tako veličastnega pogreba, kakor je bil njegov, ni priredila Rusija poprej nobenemu svojemu sinu...

Zaključek. — Fjodor Mihajlovič Dostojevskij je sekularni umetnik. Kot sin realistične dobe stoji na širokih, neposrednih tleh dejanjskega ruskega življenja in svetovnočloveškega socialnega vrveža. A njegov pogled ne drsi samo po površini objektivnega sveta, temveč prodira v najgloblje globine človeka. Dostojevskij je rudar človeške duše. Brodar nad strašnimi njegovi brezdnimi je. Nad krnicami človeške psihe brodari, upirajoč svoj pogled neprestano v kozmične višine. Z morišča, izpred namerjenih pušk je prišel, kjer je gledal smrti iz oči v oči. Njegov knez Myškin pripoveduje o teh groznih doživljajih, o katerih pravi,

da jih človek, ki jih je doživel, ne pozabi nikdar več v življenju. In njegov Lebedev moli za dušni mir one grofice Dubarrujeve, ki je pred giljotino prosila rablja za eno samo minuto življenja . . . Iz revolucionarnih krožkov je izšel in kljub temu, da ni bil nikdar običajni revolucionar, je bil vendar v dnu svojega bistva človek revolte. Bil je sicer večji del svojega življenja verni sluga samodržavnega carja, pa je končno prerokoval poslednjo svetovno revolucijo, namreč versko, glede katere je veroval, da bo nad vsemi, zanj efemernimi državnimi tvorbami svetá zgradila vsečloveško kraljestvo božje na zemlji. Kaos in čustveno, zgolj intuitivno organizirano anarhijo je smatral za slovanski element, ker je bil to njegov lastni duševni življenjski. Lepo zaokroženega, plastično-objektivnega lepega videza on ne mara. Motnjava in metež upornega duha ljubi z vsemi njegovimi elementarnimi ter vulkanskimi izbruhi. Kaos — ta topilnica duhov — je njemu najgloblje stanje duše in bolezen skoraj normalno stanje telesa. On sam svojih junakov ni imel za abnormalne ter bolne, ampak za takšne posebne ljudi, v katerih se stopnjuje in zgoščuje to, kar huška v običajnih ljudeh skozi dušo samo v redkih hipih, ko človek vsaj za moment neha biti nihalo mehničnega kolesja, ko neha biti buržuj, «kateri si je preskrbel gotovih misli kakor drv za zimo». Sploh on sovraži «zdravega» filistra, ker je o njem mnenja, da tak človek v svoji ploskosti nima zmisla za dušo, marveč zgolj za vnanje ravnovesje telesa. Od realistov svojega časa se Dostojevskij najbolj razlikuje po tem, da on ne popisuje prerezovnih «tipov», ampak izredne individualnosti, kar znači, da je on v bistvu izšel iz romantike, ampak iz ruske romantike silnega razmaha in ruske «široke nature». Pri Dostojevskem se izredno mnogo mori in ubija, a vedno iz ideje. Vsak njegov človek nosi v sebi zarodek morivca in zločinca, obenem pa spokornika in svetnika. Dočim uravnovešeni in lepotni realist Turgenjev take «podpodne» vzrive izbegava, dočim on beži iz razboljene in vulkanske eksplozivne Rusije, se Dostojevskij z nasladi potaplja vprav v te in take brodeče toke in soke ruske duše. Z lehkoto in za izglajeno lepoto on ne piše, ampak tvori dobesedno v krvavem potu obraza. Verska iskanja mu gredo nad vse, okoliščina, ki ga tudi značilno razlikuje od malone vseh, versko indiferentnih realistov njegove dobe. Verske indiferentnike Dostojevskij naravnost zaničuje, zato pa postavlja v osebah Kirilova, Šatova in Velikega Inkvizitorja grandiozne spomenike ateistom, prišedšim do tajejnega Boga v trpljenju in v dušnih borbah, ker je šla tudi njegova lastna «hozana skozi ognjeno peč»

dvomov in bogotajstva. Socializem svoje dobe je Dostojevskij sovražil, ker je ta družabni red obetal ljudem raj na zemlji, stanje, ki ga je Dostojevskij zaničeval kot vsako plosko samozadovoljno udobnost. Kako je osmešil Lizo Nikolajevno, Stavroginoovo nevesto, hotečo izdajati v skrajšani in priročni obliki iz ruskih časnikov nekako registracijo vseh važnejših dogodkov leta, da bi se čitatelju ne bilo treba mučiti s čitanjem časnikov — on sam je liki tiger prežal na vsak dogodek ruskega in svetovnega javnega življenja — kako je kruto karikiral v osebi Karmazinova Turgenjeva, baje trdečega, da on ne mara živeti v Rusiji, ki ima še toliko — lesenih hiš! Kako je mrzil in pri vsaki priliki žigosal advokate kot ljudi «z najeto vestijo», kateri človeku odvzemljejo krivdo z duše, kakor da bi «snemali klobuk z glave»! On, ki je najgloblje proučeval zločin in pravičnost in ki je trdno veroval v moralni prerod zločinca zgolj potem pokore in voljno sprejete kazni, je sovražil lehkoto sodnega oproščanja. Odklanjajoč zapadnih znanstvenikov trditve, da bi mogli kdaj zdravniki in sociologi s poboljšanimi higieničnimi napravami in socialnimi reformami ozdraviti družbo, je bil prepričan, «da se krije zlo v človeštvu globlje, nego menijo zdravniki-socialisti, da se v nobeni organizaciji družbe ne ognete zlu, da ostane človeška duša vedno ista, da izhajata nenormalnost in greh iz nje same, in da so naposled zakoni človeškega duha tako neznani, kakor tudi ne poznani znanstvu, tako neopredeljeni in tako skrivnostni, da jih ni in da jih za enkrat še ne more biti zdravnikov in tudi ne končnih sodnikov, marveč je samo On, ki govori: «Moje je maščevanje in jaz povrnem.» Dostojevskij se ni zgražal nad tem, da človek obsoja človeka, ampak nad tem, da ljudje, poklicani soditi, oproščajo ljudi, ko je vendar vsakdo poln teh ali drugih krivd. Kmetiški porotniki, ki obsodijo Dmitrija Karamazova, čeprav on ni ubil očeta, so mu ljubši nego zagovorniki, ki ga hočejo oprati vsake krivde. Dostojevskij gleda v dno človeške duše in je ves prevzet od zavesti človeške krivde. Temu sladostniku muke in trpljenja, ki pravi, da «človek do brezumnja ljubi trpljenje», temu Ivanu Groznemu ruske literature sta enako potrebna dobro in zlo, zločin in kepanje, kletev in molitev, Krist in Antikrist. Skozi njegove spise hodita zločinec in spokornik z roko v roki, morivec Raskolnikov in svetnica Sonja, ki je pocestnica. Lepota je zanj v Madoni in v Sodomi...

Dostojevskega umetnostna tehnika je docela svojevrsna. On ne pozna lepote, sorazmernosti. Kot brat teh «bratov Karamazovih», kot somorivec teh svojih morivcev, kot «bes» med svojimi

«besi» gromadi dejanje, uprizarja vrtince nad brezdnimi, nasilno vlekoč čitatelja v te ponore. Nalašč ustvarja komplicirane kolizije med junaki in jih tako zaostruje, da kar vidiš, kako se gledajo nasprotniki (n. pr. Svidrigajlov in Dunja, Kirilov in Peter Verhovenski, Šatov in Stavrogin) premo in naravnost iz oči v oči, kakor iz revolverja v revolver. V enem samem dnevu se pri njem dogaja silno mnogo. Za dnem pa nastopa noč, polna môr in težkih sanj. Vročični tempo njegovega spešnega peresa išče in kopiči besede, zlasti pridevnike, spletajoč jih v neprodarno goščavo piščevih kakor možgani skodranih stavkovih period. Vse v njegovih romanih nastopajoče osebe se zde človeku podobne neprestano in do skrajnosti napetim strunam. In na teh strunah žive samo duše, rastoč do nekih pošastnih psihičnih potenc. Duševni toplomer kaže pri njem vedno vrelišče. Kolo njegove natezalnice se pod njegovo roko zavrti pri največjem zatisku vedno še za nekaj zamahljajev trše. Njegovi junaki so v vednih razgovorih, dolgo trajnih in pogosto preraztegnjenih pomenkih, v samih duševnih duelih, v katerih preže drug na drugega. To vam je detektiv duš. Dostojevskij ni psiholog mas, on je dušeslovec posameznega človeka. — V prirodi ne vidi pokrajine in lepega videza, ampak zgolj brezdna. Zemljo vzljubi šele takrat, kadar zagleda nad njo razpeto nebo, kakor njegov Aljoša, ki s solzami radosti poljublja grudo v trepotku, ko vidi nad njo poveznjeno široko nebeško kupolo, polno tihih, bleščečih zvezd, in ko čuti, kakor da bi se zemska tišina zlivala z nebeško, zemska skrivnost dotikala »zvezdne«. Življenje njegovih junakov je večna noč, na katere nebu se podobno redkim, milovidnim zvezdicam pojavljajo samo tu in tam kake ljubke glavice otrok, edinih bitij, ki jih Dostojevskij brezpogojno ljubi, izjavljajoč, da »se preko njih duša leči«.

Dostojevskij ni umetnik epsko-uravnovešene, mirne, objektivne ter sorazmerno vedre umetnosti kakor n. pr. Turgenjev ali Gončarov. Strašne disonance divjajo po njegovi duši, strasti, sovraštva, fanatični bliski, osvetljujoči grozne prepade njegove lastne in pristnoruske ekskluzivnosti in nasprotovanja zoper vse, kar je tuje. In vendar se vse tuje dobro, resnično in lepo razplavlja v njem, in vendar on kakor pristni Rus misli vedno na vse človeštvo! Zdravih in tipično povprečnih ljudi ima Dostojevskij malo, tem več pa duševno in telesno bolnih, perversnih, kriminalnih, ekstatičnih, devotnih, epileptičnih, kakor je bil božjasten tudi on sam, spadajoč po tej bolezni v družbo takšnih epileptičnih velikanov svetovne zgodovine, kakor so bili Mohamed, Cromwell in Napoleon. Vse osebe govore pri njem, ne vsaka svojega individual-

nega jezika, marveč skoraj zgolj govorico pisateljeve lastne silne individualnosti. Dikcija stavkov in grupacija dejanja se pri njem gomili, čudovito zapleta. Beseda pri njem podi besedo in rije, vrta, koplje v strašne prepade ali pa se v opojnem poletu vznáša v neznane duševne in kozmične višine. Ves njegov slog kaže, da je umetnik pisal naglo. Ali tudi on je mnogo delal ob svojem umetnostnem izrazu, ki je v vsej svoji zamotanosti in kaotičnosti čudovito adekvaten s preživljanji njega in človeških osebnosti, nastopajočih v njega delih.

Dostojevskega leposlovje je neizmerno razširilo sfere umetnosti. Tolikšne umetniške latitute ni svet poznal pred njim. Od najpreprostejših občutkov do najkompliciranejših duševnih procesov, od elementarnih nagonov do demoničnih, mističnih, ekstatičnih, vizionarnih povečav, do najglobljih duševnih prepadov, do tja, kjer «mistični strah» diha v človeka, je prodrla Dostojevskega umetnost, od organskega, preko mehaničnega in racionalnega do podzavestnega. Vse, po čemer je nedavni simbolizem programsko stremil, je ta ruski umetnik genijalno presumiral, pred Nietzschejem in Strindbergom ter Maeterlinckom. Najvišja in največja pa je in ostane njegova občudovanja vredna osebnost, ki je živela, v mukah trpela tisočere nagone, se vzpenjala nakvišku v stremljenjih, iskanjih, tavanjih, slutnjah in mislih ter jih objektivirala v čudovitih likih, boreč se ž njimi kakor Bog z vragom — vse v svrhu odrešitve človeka v znamenju človečanstva, bratstva in ljubezni, v znamenju opravičbe dobrote in odpuščanja in blažilne pokore, v znamenju «vsečloveka», čigar najmogočnejšo vtelesitev predstavlja ta veliki Slovan.

Tine Debeljak / Ljubavne

Ti

Kot skozi brušen kristal
siješ vame skozi noč:
vse sanje so v mavričnih lučih.
O, do jutra blestiš se mi v duši
in noči živim le iz tebe, draga...

A ti mi skopo meriš dan,
kot ura peščena mi šteješ besede:
padajo zrnca, zrnca svetla,
iztečejo se... in ure ne obrneš —
še čezenj povezneš temno dlan.

O, kot da si v duši ustavila čas:
ne teče... ne čutim ga... zame je umrl, draga...

Aischylos / *Agamemnon*¹

Odloemek — Iz grščine prevel Fran Bradač

Kassandra.²

Gorje!

Joj, kakšna me vročica spet napada!

Gorje, Apollon Lýkeios, joj meni!

Glej levinjo dvonogo, ki ležala

je z volkom, ko je plemeniti lev

bil z doma! Umorila me bo revo.

Med strup mu meša i plačilo zame

in baha se, ko brusi nož za móža,

češ, da bo s smrtjo plačal moj prihod.

Čemu pač nosim sebi le v zasmeh

to žezlo in proroški trak v laseh?

Uničim vaju, preden umrjem.

Najprej vidva — potem poginem jaz!

(Vrže žezlo in trak od sebe; obenem sleče proroško oblačilo.)

Krasita drugo nesrečnico odslej!

Apollon sam mi jemlje plašč proroški,

saj sam je videl, da me v tej obleki

zasmehovala sta prijatelj in sovrag,

ne brez razloga složna in edina.

Zmerjali so beraško me vlačugo,

vedeževalko lačno — a prenesla sem.

Zdaj terja prorok dar proroški spet nazaj

ter me je zvedel semkaj v smrt usodno.

Doma oltar — a tu me čaka tnalo,

da moja gorka kri ga bo škropila.

¹ *Agamemnon* je prva tragedija Aischylove trilogije, ki jo navadno imenujemo *Orestijo* in je edina ohranjena trilogija. *Orestijo* so uprizorili l. 458. in Aischylos je dobil prvo ceno.

² *Klytaimnestra* je bila z vsem hinavstvom brezsrčne žene pripravila svojemu možu, kralju *Agamemnonu*, ki se je vrnil iz trojanske vojne, sijajen sprejem ter ga zvabila v kopel, kjer ga bo pobila s sekiro. Tudi *Kassandro*, prorokinjo, ki ostane pred palačo na kraljevem zmagoslavnem vozu, na katerem jo je bil *Agamemnon* s seboj pripeljal kot vojni plen, čaka ista usoda. (*Kassandri* je dal proroški dar bog *Apollon*, ki je za to zahteval vso njeno ljubezen. Ker ga pa ni ljubila, jo je kaznoval s tem, da njenim proročbam ni nihče verjel.) Ko je *Klytaimnestra* odšla v palačo, zgrabi *Kassandro* božanska blaznost, v sebi začuti proroški duh ter odkriva mrzlično pretrgano zboru podobe iz preteklosti in sunkoma naznanja, kaj se godi v palači, kako mori *Klytaimnestra* svojega moža, in v duhu vidi svoj lastni umor.

A vendar moja smrt ne bo brez kazni:
bogovi pošljejo nam osvetníka,
ubil bo mater sin ter maščeval
očeta. V tuji zemlji zdaj berač, izgnan,
se vrne, da ovenča to prokletstvo.
Prisegli so bogovi neomajno,
da ga pozove prošnja mrtvega
roditelja. — Kaj tožim? Kaj vzdihujem?
Ko videla sem pasti Trojo v prah
in božjo sodbo njih, ki so jo strli,
ne godrnjam nad tem, kar me zadene,
prenesla bom udano tudi smrt.

(Proti vratom, ki peljejo v palačo.)

Pozdravljena mi, vrata — vrata v Hades!
Zdaj molim še samo za dobro merjen
udarec, da mi v curku brizgne kri
in smrt brez vitja mi oko zatisne.

Zbor.

O prenesrečna, pa premodra žena,
predolgo govoriš; če res poznaš
usodo svojo, kaj greš k žrtveniku
neustrašeno, kot gre živinče božje?

Kassandra.

Rešitve ni več, ure so se stekle.

Zbor.

A vendar je poslednji hip nad vse!

Kassandra.

Prišel je dan. Le malo hasne beg.

Zbor.

Pogumna si, če ni to le obup.

Kassandra.

O, ni; umreti častno je človeku slast.

Zbor.

Ne sluša takih naukov, kdor je srečen.

Kassandra.

Joj, oče, tebi, tvojim vrlim sinom!

(Stopi k vratom, a se takoj okrene.)

Zbor.

Kaj je? Zakaj trepečeš? Kaj se vračaš?

Kassandra.

Ojoj!

Zbor.

Zakaj si kriknila? Kaj te plaši?

Kassandra.

Iz hiše veje duh po sveži krvi.

Zbor.

Sopara pač z domačega oltarja.

Kassandra.

Mrtvaški duh, kot iz grobov, puhti.

Zbor.

Dišave sirske niso, kakor praviš.

Kassandra.

Zdaj grem. Jokala v hiši bom lahkó
nad sabo in nad Agamemnonom!
Živela sem dovolj. —

(Se še enkrat obrne.)

Ojoj, možje!

Ne stočem iz strahu, kot se plaši
pred gromom ptič. Le mojo smrt izpričajte
takrat, ko zame žensko ženska bo
umrla, za možá pa vražje ženske mož!
To bodi mi gostinski dan, ko umiram.

Zbor.

Uboga, pomilujem te za védeštvo.

Kassandra.

Še en izrek — ali prav za prav je to
moj smrtni spev. Pri zadnjem svitu solnca
vas milo prosim, osvetníci moji:
Ko boste maščevali smrt gospoda,
maščujte tudi mene, revno sužnjo!
Ah, kaj si, človek! Srečo ti skali
že lahka senca, a nesreča tvoja —
na deski risba, ki jo goba zbriše.
In to boli še bolj kot dar proroški. (Odide v palačo.)

Zbor.

Nenasiten je v sreči človeški rod.
Če stopi na prag, kjer je vsega dovolj,
nihče ne zapira ji vrat, rekoč:
«Ne hodi več k nam!»
Agamemnonu dala je milost bogov,
da je Trojo zavzel
in vrnil v božanski se slavi na dom.
Z glavó bo zdaj plačal prednikov smrt
in mrtvim zadostil z lastno krvjo,
da s smrtjo spet drug jo opere.
Kdor tole sliši, se bahal ne bo,
da prišel na svet je brez greha.
(Odide.)

Agamemnon.

(Odznatraj.)

Ojoj, zadet sem, smrtno sem zadet!

Zbor.

Čuj, tiho! Kdo je smrtno ranjen? Kdo kriči?

Agamemnon.

(Odznatraj.)

Ojoj, že spet! Zadela me je vdručič!

Zbora 1. mož.

Končano je. To bil je kraljev krik!

2. mož.

Moj predlog je, da pošljemo takoj
klicarja v mesto, da meščane skliče.

3. mož.

A jaz sem mnenja: kar vderimo v grad
in doženimo z golim mečem, kaj je.

4. mož.

Prav istega sem mnenja tudi jaz:
storiti treba brž, odlašati ne gre.

5. mož.

Kot beli dan je jasno: to je le
uvod k prevratu in k tiránidi.

6. mož.

Sevé, mi tu mečkámo, a sovražnik
se nam smeji in ne drži rok križem.

7. mož.

Zares ne vem, kako bi svetoval.
Kdor hoče delati, ta naj svetuje.

8. mož.

Z menoj je isto, ker ne vem, kako
bi kdo z besedo mrtveca obudil.

9. mož.

Naj mar priznamo iz strahu pred smrtjo
za kralja njega, ki to hišo skruni?

10. mož.

To ni mogoče, boljše je umreti.
Smrt je milejša nego suženjstvo.

11. mož.

Toda, možje, je kraljev krik zares
zadosten nam dokaz, da je mrtev?

12. mož.

Prepričajmo se prej, potem besnimo!
Domnevati in vedeti je dvoje.

Zbor.

To je vsekakor pač najboljša misel.
Prepričati se treba, kaj je s kraljem.

(Ko hočejo vdreti v palačo, se odpro vrata in vidimo kopalnico, kjer je Klytaimnestra umorila Agamemnona. V kopeli leži Agamemnonovo truplo, zavito v rjuho. Zraven njega na tleh mrtva Cassandra.)

Klytaimnestra

(stopi pred zbor. Ta se umakne. Klytaimnestra drži v roki sekiro. Čelo ji je oškropljeno s krvjo.)

Prej sem primerno času govorila,
drugače govoriti zdaj, ne bo me sram.
Kdor snuje zlo sovražniku, ki je
prijatelj mu na videz, kak visoko
napne naj mrežo, da je ne preskoči?

Že dolgo mislim na ta boj srditi,
zdej sem zmagala, četudi pozno!
Stojim, kjer sem ga ubila. Izvrčeno je.
In ne tajim, kako sem to storila.
Kot ribič mrežo — vrgla nanj sem strašno,
široko, gubovito oblačilo:
braniti se ni mogel, ne uiti.
Udarim dvakrat, dvakrat zakriči,
se zgrudi, pada; ko leži na tleh,
ga udarim tretjič še v zahvalo Zevsu,
ki vlada mrtvim sencam pod zemljo.
Tako je padel, hropel, izgrgal.
Ko kri se mu udrla je iz ust,
mi brizgnila v obraz je rdeča roza.
Zavriškalo mi je srce, kot se
razkleane popje, če na polje dež rosi.
Tako je, častiljivi Argejoi.
Radujte se, če hočete! Jaz vričkam!
Da je pristojno piti ob mrliču,
bi bilo to zdaj prav, da, več kot prav.
Nalil nam v vrč je toliko prokletstva,
s zdej ga je izpil on sam do dna.

I. A. Krylov / Labod, škuka in rak

Če med tovariši soglasja ni,
vsak posel se jim pokazi,
uspeha ni, — le muka.

Nekoč labod in rak pa škuka
s tovorom vesti voz gredó
in vkup. vni trije vanj se vpenó;
iz kože lezejo bulječ, a voz ne stečel
Saj tovor bil bi zanje še legák:
pa vzganja se labod v oblák,
in rak tišči nazaj, a škuka v vodo vleče.
Kdo kriv je in kdo ne, ne gre soditi nam,
le voz je dandanes še tam.

Is ruščino preložil B. Vdovič.

A. Debeljak / *Luis de Camões*

(Ob štiristoletnici njegovega rojstva)

Zasnovana leta 1094., zaokrožena okoli leta 1250., je Portugalska — najzapadnejša evropska država in med najmlajšimi romanskimi civilizacijami — jasno izvedla svojo narodno zavest leta 1385. Ker še danes nima popolnih šest in pol milijona ljudi, nje slovstvo ni tako bogato kakor pri ostalih romanskih sestrach. Z večino iberskih plemen je Portugalska prav za prav en narod, a dogodki so ji dali politično samostojnost. Ostre črte med njeno in špansko književnostjo v stari dobi ni. Razlika je morda še največja napram Kastiliji, ki je sčasoma postala srce in glava Španiji. Vsekakor pa je v portugalskih žilah več keltske krvi nego pri Kastiljancih, lepa obala je bila bolj nego hribovito, puščobno središče iberskega polotoka dostopna tujcem: Angleži, Francozi, Nemci in Flamci so se radi naseljevali po cvetnem, dehtečem obrežju. V stiku z inorodnimi življi je daroviti Portugalac opustil ponosno, togo kastiljsko trdokornost in si navzel gibkejšo fiziognomijo.

Značaj pokrajine in potakem tudi življenskega načina ter ljudske psihe je navajal pesniško delovanje v liriko, zlasti pa v bukoliko. Ta poteza se očituje v starih zagorskih popevkah (*serranilhas*), v ovčarskih in seljaških vzporednicah iz province *Trasos-Montes*, pa tudi v liriki višjih slojev, ki so od nekdaj radi izražali svoja čuvstva v idilah ali v pastirskem romanu. Za pastoralno slovstvo je kakor ustvarjena portugalska duša: mehka sanjavnost, otožno hrepenenje, ki ga najbolje označuje izraz *saudade*, iz latinskega *solitudo* = samota (romunski «*dor*»), umiranje od ljubezni. Prikladen je zanje tudi jezik, poln vokalov, dvoglasnikov in nosnikov. Pa tudi narodni prapor, sinjibel, poudarja to melanholijo napram španski fanatično žolti-rdeči zastavi... Tajiti pa se ne more, da je bila dostopnost za stranske nazore včasih domači izvirnosti na kvar.

Med izrazite domorodne stvaritve se štejejo: številna zgodovinska dela; domoljubne ljudske knjige kot «morske tragedije»; viteška knjiga *Amadis*, ki jo je A. L. Vieira predlani obelodanil v okrajšani ter očiščeni obliki (in pisec teh vrstic poslovenil); pesmi zaljubljenega Matije (*Macías*); mnoge seljanke in odlična ljudska lirika, ki je ugodno vplivala že na prvo dobo trubadurjev. Ako v početku portugalskega knjištva ni epike, stoji ta na višku ob zreli dobi. Portugal si lasti delež na epu *Poema del Cid* in

mnogobrojnih romancah, češ, polotoški heroj je živel, preden se je zapadna Lusitania izobličila v samostojno kraljevino. Zgolj portugalski narodni epos pa je nastal v dobi, ko je bila država na svojem vrhuncu, zlasti pod vodstvom krepkih osebnosti kot kralj Emanuel Veliki (1495—1521), Vasco de Gama, Affonso de Albuquerque. Da niso delovali ti možje, da ni 1385. kovač portugalske neodvisnosti, Nunalvares Pereira, potolkel Kastiljancev pri Aljubarroti, da ni Luis de Camoes izdal *Lusida* (1572), bi bila portugalsčina oštala samo narečje.

Prešeren je v *Glosi* zapisal:

nam spričujeta pisarja
Luzijade, Don Quixota,
kakošna Parnasa pota, —
slep je, kdor se s petjem vkvarja.

Prvič je res, da je Camoes živel ubožno, saj pevcu sreča vedno laže, drugič pa je bil tudi dejanski napol slep, ker je v spopadu s Saraceni na Ceuti izgubil oko. Rodil se je bržkone v Coímbri 1525. (morda v Lisboni 1524.), ko je umrl njegov sorodnik Vasco de Gama. V rodnem mestu je vzplamtel za krasno plavolasko, ki jo opeva v pristrčnih kanconah, sonetih in elegijah, petrarkističnih po obliki, platonskih po misli. Ko je živel nekaj časa v samostanu Santa-Cruz pri stricu, je odšel na univerzo v Coimbro, kjer je često videl soho Modrosti z napisom:

Amice, sequere me et non dimittam te:
Disce vivere in servitute et mori in paupertate.

Ta distih se zrcali v vsem Camoesovem življenju.

Po končanih krepkih študijah je kot plemič (*cavalleiro fidalgo*) prišel na lisbonski dvor, kjer mu je njegova bistrost pridobila pokroviteljev, samozavest, ostri jezik in še ostrejši meč pa sovražnikov. Tako poje, uživa, se igra s srci «em varias flammis varie mente ardendo», dokler ga ne zamreži dvorjanka Caterina, v pesniškem anagramu Natercia imenovana. Tuja zavist, lastna ne-preudarnost in ljubavne spletke ga zavedejo v pogibel. Pregnan z dvora samuje na bregovih gornjega Teja, se bori dve leti v Afriki; drobec iz topa mu izbiye desno oko; prišedši domov ne najde priznanja ne za hrabrost ne za speve niti odpuščanja za stare zablode; zato postane prepirljiv pretepač, ki prečuje marsikako noč. Med procesijo rani dvorskega uradnika, pride v ječo in se je reši samo pod pogojem, da pojde v Indijo kot preprost vojak s skromno plačo.

Po nešteti nevarnostih dospe tja, služeč Martu in Minervi, kopneč po domu, kjer mu ljubica umre (1556), zlorablja meč in pero, lahkoživ v sreči, otožen v nesreči. Mimogrede se zagleda v barvito bajadero Barbaro, kakor je razvidno iz sledečih stihov, ki jih navedem zbog njih kratkoče:

Aquella captiva
Que me tem captivo,
Porque nella vivo,
Ja nao quer que viva.
Eu nunca vi rosa
Em suaves mólhos,
Que para meus olhos
Fosse mais formosa.

Nem no campo flores,
Nem no céu estrelas
Me parecem bellas
Como os meus amores.
Rosto singular!
Olhos sossegados,
Pretos e cansados,
Mas nao de matar!

Uma graça viva,
Que nelles lhe móra,
Para ser senhora
De quem é captiva.
Pretos os cabellos,
Onde o povo vao
Perde opiniao
Que os louros sao bellos.

Pretidao de Amor!
Tam doce a figura
Que a neve lhe jura
Que trocára a côr!
Leda mansidao,
Que o siso acompanha,
Bem parece estranha,
Mas... b a r b a r a nao.

Presença serena
Que a tormenta amansa:
Nella emfim descansa
Toda minha pena.
Esta é a captiva
Que me tem captivo;
E pois nella vivo,
É força que viva!

Ona ujetnica,
ki me drži ujetega,
ker v njej živim,
že noče, da bi živel.
Nikdar nisem videl rože
v sladkih snopcih,
ki bi mojim očem
bila lepša.

Niti na polju cvetice,
niti na nebu zvezdice
se mi ne zde krasne
kot moja ljubav.
Čudovito lice!
Oči pokojne,
temne in trudne,
a ne ubijanja!

Milina živa,
ki ji v njih biva,
da bi mogla dati gospa
njim, ki jim je sužnja.
Črni lasje,
ob njih mično ljudstvo
gubi mnenje,
da zlati so lepi.

Črnina Ljubezni!
Tako ljubeč obraz,
da sneg ji prisega,
da bi zamenjal barvo!
Vesela krotkost,
ki spremlja razum,
pač dozdeva se čudna,
b a r b a r s k a p a n e.

Vedra pojava,
ki lajša muko:
v njej slednjič oddahne
vsa moja se bol.
To je jetnica,
ki me je ujela;
in ker v njej živim,
pač mora živeti!

Po 16 letih burnih dogodkov se je vrnil z rokopisom, otetim iz slanih valov, z bogatega vzhoda siromašen v domovino, opustošeno po kugi ter inkviziciji. Zbog tega in zbog nesrečnih bojev z Mavri se nihče ne zmeni za pesnika, ki se sme meriti z največjimi na svetu. Dasi mu je menda mladi fantastični kralj Sebastian naklonil zgolj neznatno pokojnino, moramo vendar šteti med bajke anekdoto, kakor da bi bil Camoensov zamorski sluga z Jave ponoči beračil za svojega gospoda. Portugalski poraz pri Alcacer-Quebiru je zadal domorodnemu srcu poslednji udarec: 10. junija 1580. je prenehalo biti v javni hiralnici, ko se je vojvoda Alba s Filipovo vojsko bližal portugalski prestolici. Šele leta 1595. je pevec Lusovcev dobil tale nagrobnik:

Aqui jaz Luis de Camoes,
Principe
Dos Poetas de seu tempo.
Viveu pobre e miseravelmente,
E assim morreu
O anno de MDLXXX.
Esta campa lhe mandou aqui por
Dom Gonçalo Coutinho, na qual se
nao entrerrara pessoa alguma.

(Tu počiva L. C., prvak pesnikov svoje dobe, živel je borno in bedno in takisto umrl leta 1580. Ta grob mu je dal postaviti tu g. G. C., v njem pa se ne bo pokopal nihče drugi.)

Po smrti so ga oboževali, mu vzdeli priimek «Veliki», ga prevajali na razne jezike, neštete izdaje njegovih Lusovcev so šle med narod, ki se je učil na pamet teh zvonkih spevov.

Epopeja je toli živa in nazorna, ker se je pesnik osebno udeležil portugalskih bojev po Afriki in Aziji, ki jih popisuje. Brez lastnih izkustev se ne bi bil povzpел do tako točnih orisov, kot je drugi del 10. speva. Pesnikovi doživljaji so v malem to, kar se je tedaj primerilo celotnemu narodu na kopnem in na morju. Camoes je tako rekoč eden skritih junakov svoje pesnitve. Kakor Dante se je osvetil v njej svojim protivnikom in s tem podal nov čar osebnega doživetja. Misel vodilja pa mu je bila, poveličevati svojo domačijo, biti nje glasnik, «pregao do ninho meu paterno». Za tem so sicer težili vsi quincentistas ali petrarchistas, t. j. pesniki 16. veka kot Miranda, Ferreira, Bernardes, Montemór, Joao de Barros, ali zgolj camonianski Modrici se je posrečilo, da je rodila novega Virgila. Pri Mantuancu se je Camoes mnogo naučil, dokaj prispodob je naravnost izposojenih iz Enejide; metrična oblika, o i t a v a r i m a, pa je posneta po Ariostu. Osnovna misel

Lusiad je povsem nova: narod in domovino postaviti kot epskega junaka. Vasco de Gama sicer vodi podjetje, ni pa glavna oseba kot Eneja, Odisej ali Ahil. Zato naslov «Os Lusíadas», t. j. potomci bajeslovnega prednika Lusa, in zato češki prevod *Lusovci*. Prešernov izraz *Luzijada* je napačen; skovali so ga v 17. veku, misleč na epopeje kot: *Ilíada*, *Enéada*, ali na legijo portugalskih epskih pesnitev kot: *Alfonsíada*, *Iberiáda*, *Christíada*, *Brasilíada*. Že uvodni stih naznanja, kaj opeva: as armas e os barões assinalados, orožje in proslavljene junake. Nikogar pa ni maral poet povzdigniti nad istinitost, ker se je verno oklepal zgodovine, kakor je tudi po Humboldtovem pričevanju najzvesteje opisoval prirodne, zlasti morske pojave. Da pa ne bi zapadel v suhoparnost rimanih kronik, je poklical iz bajeslovja kot pomočnike celo vrsto božanstev. Bacchus n. pr. je srdit protivnik Luzitancem, Venera in Mart pa vneta zaščitnika drznim pomorščakom. Lepa božica ljubezni se je zavzela zanje v spominu na rimski rod, saj Portugalci so srčni in govore:

(E) na lingua, na qual, quando imagina,
Com pouca corrupcao cre que é a latina.

Iz obširnega dela, pisanega v osmercih, z največ ženskimi stiki, naj podam samo začetek:

I. V treh kiticah je pesnik označil snov svoje epopeje: slavna dela portugalskega naroda. Pozivlje muze z reke Teja, naj ga navdahnejo. Nato posveti svoj umotvor kralju D. Sebastijanu. Omenivši nekaj proslulih prednikov pomorščakov, nam kaže Vasca de Gama na njegovi poti v indskem oceanu blizu Madagascarja. Jupiter skliče bogove na skupščino, da bi se posvetovali o smelem početju. Jupiter, Mars, Venera in Merkur držé z Luzitanci, Bakh pa se boji za svojo oblast v Indiji ter jim je nasproten. Na Martov predlog se odpošlje Merkur, da bi povedel Portugalce na kraj, kjer bi se mogli poučiti o Indiji. Čim dospó v Mozambik, naščuva Bakh ondodne prebivalce zoper prihajáče, tako da se le s hrabrostjo ubranijo zavratnega napada. Na nadaljnji poti jih kažipot hoče zavesti, a Venera prepreči njegovo zvijačo in privede svoje varovance v Mombazo.

II. Bakh čaka došlecev, da bi jih z novo lestjo pogubil. Hoteč prevarati Portugalce, kakor da bi v tej deželi živeli kristjani, izvabi odposlance Vascove, ki želé proučiti mišljenje zamorcev, v svojo hišo, kjer stanuje preoblečen v krščenika in kjer je celo postavil oltar Mariji v čast! Vendar Venera vnóvič otme svoje branjence s tem, da s pomočjo morskih deklic odžene ladje od izdajalskega

pristanišča. Vesel rešitve se Vasco v molitvi zahvali božji Previdnosti, proseč nadaljnje pomoči, Venera pa odplava v empirej ter položi to prošnjo pred Jupitrov prestol. Ti dve mesti (30—41) podajam v celoti. Najprej se oglasi Vasco:

«Oj, véliki, nesluteni prigodi!
Prekrasnega, prejasnega mi čuda!
Prevar, na mah razkrinkanih v zaplodi!
Oj podle spletke mrzkega mi ljuda!
Kdo zlih namer bi sam se osvobodil
po pameti pa varno in brez truda,
če bi z višav mogočni Vsedržitelj
ne bil ljudem slabotnim pokrovitelj!

Pač božja nam previdnost razodeva,
da ni zanesti se na te pristane;
samí smo videli z jasnoto dneva,
da nádeje so nam ogoljufane;
a ker razum človeški uvideva
iztežka le prebrisane nakane,
zato, branitelj višnji, štíti njega,
ki sam nikoli ne otmě se zlega.

Če bednih tujcev brez domú nesreča
tako globoko res te v srce gane,
da nas dobrota tvoja je največja
rešila tolpe divje neugnane:
še daj, da brod nam zavetišče sreča
in mirno, brez opasnosti pristane,
al' védi v smer, ki smoter naših nad je —
saj tebi v slavo plovejo nam ladje.»

Začula je besede te pobožne
Diona, boginja prezalega telesa;
v ganotju poleti od vil, ki tožne
ostanejo zbog naglega slovesa.
Proniknila med zvezde že je rožne.
Iz tretje sfere splavala v nebesa
je šesta, proti tistemu je krogu,
kjer tron postavljen je očetu bogu.

In ko je šla utrujena od hoje,
tako ji lice divno je žarelo,
da zvezde, bližnji vzduh in vse nebo je
v ljubezni pod pogledom nje plamtelo.
Oko, kot sinčku jih je dala dvoje,
od živih sil tako ji je pršlo,
da vneli so ledeni se tečaji
in v samih zubljih plali hladni kraji.

Da bolj bi se raznetil višnji oče,
ki vselej bila mu je ljuba, mila,
tako se zdaj predstaviti mu hoče,
kot se Trojancem v Ili je razkrila.
Da vidi lovec jo, ki ga nekoč je
Diane slika v vodi pogubila:
ne bili vzeli psi bi mu življenja,
prej skoprnel bi bil od hrepenenja.

Curljajo zlati kodrasti lasjé ji
črez vrat, ki zatemnil bi sneg pozimi;
med hojo bela nedrja drhté ji,
na njih neviden Amor sam preži mi.
Iz pasa svetli plameni sršé ji,
ki oni dečko duše vnema z njimi.
Po gladkih bedrih pleza poželenje,
vijoč se ko bršljanovo zelenje.

Koprena tanka dele te odeva,
ki sram za štít prirodni so dobili;
a vendar skozi zastiralo seva
obilica rdeče nežnih lilij;
zakaj da slò podneti in razgreva,
ji kaže lik ta čudovito mili:
po nebu vsem rohní Vulkan že jezen,
a Marta je prešinila ljubezen.

V obličju angelskem se razodene
smehljaj, pomešan s senco grenke žali,
ko deva, ki ljubimec prizadene
nepazoma ji bol v ljubavni šali,
da v vedri se bolesti proč okrene,
v očeh pa smeh in solza se zrcali:
očetu tak najlepša je božica
velela, bodra bolj ko tožna v lica:

«Hlepela vselej sem, mogočni oče,
da bi za vse, kar vneta sem vzljubila,
bil ti prijazen kolikor mogoče,
če kljubovala bi sovražna sila;
a ker sedaj se gnevaš name vroče,
čeprav ničesar nisem zagrešila,
zgodí naj torej se, kot Bakh odloči!
Sirota vdam njegovi se premoči!

Ta narod moj, ki solze zanj pretakam
— oj vsaka njih zaman na tla mi kane —,
ker ljubim ga, gorjá dovolj ga čaka,
saj ti preprečiš moje vse nakane.
Proseč te za ta rod, ihtim in plakam,
a končno sebi le zadajem rane.
Ker pa ljubav mu moja zgolj na kvar je,
želim sedaj mu zla, da se obvarje.

Naj slednjič pade divjim tolпам v roke,
saj jaz bilà sem ...»

Ganjen po njenih solzah jo veliki Gromovnik pritisne k sebi,
poljublja je ji čisti vrat,

tako da, če bi sam bil tamkaj hodil,
nov Lelj iz njiju bi se bil porodil. —

Mešanje mitičnega življa z resničnostjo je bilo v Camoesovi dobi jako navadno. Tedanja cerkvena cenzura ni na Lusovcih našla nič pohujšljivega ali npravnosti protivnega. Tu imamo največji pomorski epos, veličina oceanskega morja se tukaj prvič kaže v nedosežnem popisu. Glede barvitosti in domišljije, trdita Fr. Schlegel in Humboldt, presega Camoes daleč Ariosta. Boji z Indijci niso glavna stvar, ampak borba s svetovnim morjem, ki ga hrust Adamastor izbornopopisuje. Poroka z vodno boginjo naj bi bil simboličen prikaz portugalske pomorske veličine. Trpka resnica pa je hotela, da je prav s to dobo junaški narod začel propadati: Os Lusíadas so nehote labodnica, ki jo zgolj tisti globoko doume, komur so poznane podrobnosti portugalske zgodovine.

Razen tega se Camoesu, največjemu liriku 16. stoletja, pripisuje še 676 liričnih poezij, od katerih pa je po današnjem nazoru kritikov 166 apokrifnih. Blizu polovico zavzemajo soneti, ostalo pa dokaj obsežne idile, kancone in elegije. V primeri s Petrarco je Camoes pestrejši, resničnejši, obilnejši: zdaj patetičen patriot, zdaj ročen kavalir, dovtipen dvorjan in lahkoživ svetovljan, potem strog npravstveni sodnik, drzen pustolovec in sabljač, strasten ali nežen ljubimec, dovzeten opazovalec prirode, jedek sarkast in globok mislec. Tri njegove kancone (6., 10. in 11.) stavi Storck nad proslule Petrarkove tako zvane «le tre sorelle». V eni njih se opravičuje radi dolžine, češ, «morskih vodá ne moreš omejiti v tako majhno posodico.» Čar teh pesnitev je pač v tem, da so

Puras verdades, ja por mim passadas. —
; Oxalá foram fábulas sonhadas!

Memento. Obras de Luis de Camoes, Os Lusíadas (Bibliotheca Romanica, 10. Biblioteca Portuguesa.) Strasburgo, 4 snopiči s portugalskim uvodom in podrobno vsebino. — As cem melhores poesias líricas da lingua portuguesa, London 1914. Parnaso Lusitano III, Paris, 1827. — Gröber: Grundriss der romanischen Philologie, II, 2 (Carolina M. de Vasconcellos in Theophilo Braga.) — «Figaro», 12 juillet 1924. — Nekaj podatkov je vzetih iz uvodov nemških prevodov: Eitner, Storck, Schlüter, von Arentsschildt.

Angelo Cerkenik / V vrtincu

Tragedija štirih. V sedmih scenah.

V. scena.

Jeseni — po dveh letih. Ženina soba v javni hiši. Pozno zvečer. Dokler traja scena, je slišati nekaj časa klavir, nekaj časa kitaro in gosli, petje, plesanje, vzklikanje.

(Žena sedi na postelji in pozibava z nogama. Kadi in spušča v zrak bele kolobarčke dima. Nekdo trka.)

ŽENA: Da, da! Le naprej! (Mož vstopi. Ona skoči s postelje, se zdrzne; poset ji je očitno neprijeten.) Ti... ti... si zopet prišel!

MOŽ: Vsakdo sme in more sem priti, zakaj bi ne smel jaz?

ŽENA: Ti, prav ti ne... ti si bil moj mož!

MOŽ: Jaz sem tvoj mož. Dokler živim — in ni je sile, ki bi me izbrisala iz tvojega življenja, kakor je ni, ki bi tebe izbrisala iz mojega. Kakor dan in noč segava drug v drugega... Kje prične dan, kje neha noč?

ŽENA: Nekdaj si dejal, da sva vsak zase celota...

MOŽ: Nekdaj in danes! Dan je zase celota in noč je zase celota — toda dneva ni brez noči in ni noči brez dneva.

ŽENA: Neprijetno mi je poslušati te. Itak mi je težko, pa prideš in mi greniš življenje, obujajoč mi spomine.

MOŽ: O, Vera, odkritocrčna bodi in ne taji, kar kot živa, ognjena črka plamene v tvojem očesu: da me ljubiš, da poljubljaš preteklost, da objemaš dneve, ki si jih preživela z menoj, preteklost in dneve, ki jih več ni.

ŽENA: Kako me mučiš — in vsakikrat... Ali se hočeš tudi ti maščevati nad menoj?... Zakaj, zakaj se hoče nad menoj vsakdo maščevati?!

MOŽ: Vera, razumeti moraš vendar, da te muči tvoje nezmislno življenje.

ŽENA: Nezmislno — ali misliš, da je tvoje zmiselno?

MOŽ: Nalašč me nočeš razumeti. Nezmislno je, da se posili mučiš, z naslodo ubijaš svoje veselje in zastrupljaš svojo

kri! Vera, ali ne razumeš, da si silno bolna, da se moraš zdraviti — in da bi mogla v kratkem času ozdraveti?

ŽENA: Čemu te besede?! Niti upora mi ne moreš več obuditi. Saj nisem nesrečna... Glej, že dve leti sedim v tej sobici in sem srečna... ah, srečna... ne, ne vem. Tako mi je, vidiš: vse ravno v duši, vse brez gričkov in dolin, vse kakor široko morje ob tihih večerih... Mrtvo, pa vendar živi. Tako je! Le kadar prideš ti, se zazibljejo valovi, se dvignejo visoko, da trepetajo moje telo... Zakaj prihajaš, zakaj?

MOŽ: Ker me kličeš, Vera!

ŽENA: Kličem? Nikdar!

MOŽ (*sugestivno*): Kličeš me, Vera, dan za dnevom. Le spomni se: ali ni bilo včeraj zvečer, včeraj, Vera? Na tej postelji, ne včeraj, danes zjutraj? Veročka moja, ali nisi klicala?

ŽENA (*monotono*): Danes zjutraj... da!

MOŽ (*s silno sugestijo*): Da, danes in včeraj in predvčerajšnjim in dan za dnevom, večer za večerom, ura za uro si kričala dvigajoč svoje roke k nebu, vsesavajoč spomine preteklosti: Pridi, pridi! Ali nisi kričala? Ali me nisi klicala in rotila, da naj pridem, da me ljubiš, tako silno ljubiš... ali nisi? Daj, Vera, povej, prosim te, povej!

ŽENA: Ah, ne smem, ne smem... Pojdi, prosim te!

MOŽ: Kako bi sicer mogel vedeti, da me potrebuješ, da si bedna in žalostna, da me kličeš, kakor kliče meso kri. Ljubezen moja je slišala in je prišla, Veročka! Ali je ne čutiš, ali ne čutiš ljubezni?

ŽENA: Ne smem, ne smem!

MOŽ (*s trepetajočim upanjem*): Ne smeš? Še Kristus je s svojo veliko ljubeznijo za vse večne čase pribil resnico, da nihče ne sme dvigniti kamena, da bi ga vrgel na Magdaleno.

ŽENA (*žalostno*): Samo en Kristus je živel in samo enkrat!

MOŽ (*zanosno*): Veročka — ni živel samo en Kristus, in ni živel samo enkrat! Mnogo jih je živelo in mnogo jih živi še danes. Tudi jaz hočem dokazati, da morem, kar je zmogel Kristus. Tudi jaz te bom prijel za roko in bom šel med množice ter govoril začudenim očem: «Kdorkoli izmed vas je brez greha, naj dvigne kamen in naj ga vrže na Magdaleno!» Nihče si ne bo upal dvigniti kamena, nihče položiti svoje roke nate, kajti javno izpovedan greh izgubi na svoji teži, kakor bi izgubilo železo na svoji, če bi ga položila v tekoči svinec...

ŽENA (*zmaje z glavo. Turobno smehlja se*): Skoraj verjeti ne morem, da si to ti. Ali še nisi dovolj preizkusil in spoznal?

Vem, da si, pa kljub temu še vedno upaš, še vedno veruješ množicam?

MOŽ: Kaj pa naju brigajo ljudje? Ničesar nama ne bodo dali — nič jim nisva dolžna.

ŽENA: Kako otročji in naiven si! Ali ne veš, da si del tega ljudstva, da se zaman skušaš odtrgati od živega telesa? Brez tega živega telesa ne bi mogel živeti! Vse ti dajejo ljudje: radost, trpljenje, vsakega po neko določeno mero. Oči, ušesa, jezik, razum: vse imaš zaradi ljudi, živali, rastlin. Tvoja kri teče po žilah milijonov... V krvnem sorodstvu si z vsemi množicami... Kadarkoli se dvigne vihar v možganih ljudstva, reagirajo tudi tvoji možgani, kakor magnetična igla. To je kri, dragi moj!

MOŽ: Saj utegne biti marsikaj res, a kljub temu nisem dolžan trpeti zaradi kapric tega tako zvanega ljudstva...

ŽENA: Nikdar ne veš, če nisi dolžan. Mogoče si velik dolžnik. Vsakdo ne more vedeti, zakaj trpi. Trpljenje in veselje je, kakor zima in poletje. Prvo izpopolnjuje drugo, večno se vrsti, da bi popolnost ne zadobila kake luknje.

MOŽ: Ne verujem — tudi ti tega ne veruješ. V nočeh, polnih trpljenja in peklenskih muk, si iskala tolažbe in si našla — laž. Otresi se je! Zadovoljstvo te čaka, samo vzeti ga moraš. Doma ti je vse na stežaj odprto. Postelja še vedno stoji v sobi, kakor je stala, tudi tvoja sprejemna soba je nedotaknjena. Vse je, kakor je bilo tisti večer, ko si zapustila svoj dom.

ŽENA: Ah!...

MOŽ: Pridi, zopet boš igrala na klavir in žametasti akordi tvoje pesmi bodo boječe tipali po sobi in se vračali v tvoje srce in jaz bom zopet stal pri tebi in te bom božal: Vera, moja zlata Vera... (*Pristopi k postelji, kjer sedi Vera, vsede se k njej in jo boža.*)

ŽENA (*poskoči*): Nehaj, nehaj! To se nikdar več ne povrne, to bi pomenilo mrtve obujati, grobove skruniti... to ne more, to ne sme biti! Življenje se ne sme nikdar vračati v preteklost... V bodočnost gre njegova pot! (*Sama zase.*) Da, hotela bi nazaj, pa ne morem... pa ne morem. (*Možu.*) In tudi nočem, nočem... Prav si imel prej, ko si dejal, da se nalašč mučim. Ali nimam te pravice?

MOŽ: Nimaš, ker sva kakor dan in noč, ker vsako tvojo boleost čutim tudi jaz!

ŽENA: Pa kaj me ti brigaš? Saj si rekel, da sem človek zase, da morem iti svojo pot, kakor se mi poljubi.

MOŽ: Rekel sem, toda dodal sem še, da si moreš in smeš iskati radosti in veselja, zadovoljstva in sreče, čeprav samo na mišljene sreče, da pa smatram za svojo pravico, preprečiti tvoje — trpljenje!

ŽENA: Toda tudi jaz imam pravico, kakor jo imaš ti!

MOŽ: Pravico ima, kdor je močnejši. Pravica je sestra resnici!

ŽENA: Kaj hočeš s tem povedati?

MOŽ: Povedati sem hotel, da pravica in resnica ne moreta pomeniti nič negativnega, da pravica in resnica ne moreta imeti ničesar skupnega s trpljenjem. Pa pustiva rajši to brezplodno prerokanje. Ti si želiš nazaj, čeprav tega nočeš priznati, čeprav se niti sama tega ne zavedaš. Kolikokrat se mi je že pripetilo, da sem hotel, pa nisem vedel, da hočem, kolikokrat se je že zgodilo, da sem nekaj dosegel pa sem šele tik pred ciljem zaznal, da sem nekaj hrepeneče hotel.

ŽENA: Nikdar si nisem želela vrnitve, dokler nisi prišel motit mojega življenjskega toka.

MOŽ: Saj si ne želiš vrnitve... naprej si želiš, v bodočnost, toda v mir, v čistost, v izpopolnjevanje!

ŽENA: Vse to troje imam: mir, čistost, izpopolnjevanje.

MOŽ: Ni res!

ŽENA: Če bi ne bilo res, tedaj bi mi mojih grehov ne mogel nikdar odpustiti, tedaj bi mi moral v tem trenutku pljuniti v obraz. Resnica je — in ti jo poznaš, kajti jaz nimam več telesa; moje telo je pepel, komaj senca pepela, moja duša pa je solnce, svetloba, resnica. Zakaj me začudeno gledaš? Ali si tako malo trpel, da ne razumeš tega? Vsem sem vse odpustila.

MOŽ: Nič nisem trpel, prav za prav bi ne vedel povedati. Vem pa, da trpljenje mrači um, da trpljenje izpodjeda živce, zastruplja organizem, ubija egoizem in njegovo dušo: jasnost! Silno trpljenje ustvarja fantastične blodnike, brezumne halucinacije; glej, vsa zgodovina jih mrgoli.

ŽENA: Halucinacije in fanatizem, utopija in idealizem, vse to se dviguje nad resnico človeških možganov — to je resnica Boga, to je rešilni čoln človeštva, da se v trenutkih, ko se približuje smrt, reši pred potopom in ognjem, pred prepadom blaznosti... Pojdi in pusti me!

MOŽ: Ti se bojiš?

ŽENA: Bojim se, kajti gnilo telo, pepel in njegova senca ne spadata v vsakdanje življenje, med vsakdanje hinavce, morilce, tatove, zdrave sifilitike in mlade starce, prostitutirane svetnice in brezbožne, a fanatične oznanjevalce božje slave. Kakor volkovi ne trpe med seboj ovce, tako ta pisana družba ne more trpeti v svojem naročju javne grešnice. Kakor beži jagnje pred volčjo družbo, tako bežimo me pred človeško. Ta družba nas ne more trpeti, a živeti tudi ne more brez nas. Mi smo tur na človeškem telesu, kjer se kupičita gniloba in gnoj, da se predere in izteče... Grehi sveta tečejo skozi našo kri in naše meso.

MOŽ: Ti se — tako se mi vsaj dozdeva — ponašaš s svojim položajem v človeški...

ŽENA: ... na človeški družbi!

MOŽ: Vseeno! Ustvarjaš iz sebe mučenico.

ŽENA: Ne vem. Ali samo me prodajamo svojo kri in svoje meso, ali smo samo me mučenice? Ali se samo me prostitutiramo? Koliko odstotkov vas je, ki se ne prostitutirate za manj vreden denar in koliko odstotkov vas je, ki ste tako malo prostitutirani, kakor smo me? Ali nismo prav me, po poklicu prostitutke, med prostitutiranci najmanj prostitutirane?

MOŽ: Ti mogoče, ti sigurno — a vse ne... (*Z narejenim zanosom*): Veročka, naš vrt je ves v zelenju, naš vrt je ves cvetoč, bel, rdeč, rumen, rjav... naš vrt te pričakuje. Ali si pozabila na tisto uro, ali si pozabila?

ŽENA (*skoči s postelje in zbeži iz sobe*): Počakaj, počakaj, ne sili me, da izvršim zločin!

(*Odmor. Mož hoče po sobi. Nekolikokrat težko vzdihne. Slišati je hojo dveh ljudi. Žena se smeje.*)

ŽENA (*je še ni videti*): Izbiti mu moraš iz glave to blaznost!

NEKDANJI SNUBAČ (*malo vinjen, vstopi z ženo v sobo*): Kaj bi mu jaz izbija iz glave?

MOŽ: Veročka, grem!

ŽENA: Ne, zdaj ne smeš še oditi! Baš zdaj ne, da boš spoznal, kaj si hotel storiti, (*snubaču*) kajne, ti?

NEKDANJI SNUBAČ: Ne vem, a čudim se temu tvojemu možu, da se ne more uživeti v to izgubo, ki je sicer velika, v resnici pa nikakršna!

ŽENA (*razposajeno; se smeje*): Tako kakor če tatu drug tat ukrade ukraden milijon!

NEKDANJI SNUBAČ: Kakšen milijon, Veročka?! Milijon pri-
merjati s teboj... kakor eden in neizmerno!

MOŽ: Dolgočasno, glupo!

ŽENA (*objame in poljubi snubača*): Dolgočasno! Ali je to tudi dolgo-
časno?

MOŽ (*zadržuje jezo*): Vera, mislim, da si dovolj razumna. Ta
komedija je nezmisljena. Kaj hočeš s tem doseči?

ŽENA (*pozvoni*): Doseči... Ali ne vidiš? Zvedel boš!

(*Na vratih se prikaže služkinja.*)

ŽENA: Vina, rib, kruha! (*Se smeje. Služkinja se prikloni in odide.*
Mož hoče oditi.) Potrpi, ljubljeni, tudi ti prideš še na vrsto.

MOŽ: Nisem ljubosumen, nikdar nisem bil, in nikdar ne bom.
Ali me hočeš osmešiti pred tem bebcem?

NEKDANJI SNUBAČ (*se smeje*).

ŽENA (*se smeje*): Le dokazati ti hočem, da je ves tvoj trud zaman.

NEKDANJI SNUBAČ (*ironično*): Mogoče se daste tedaj sod-
nijsko ločiti, gospod (*poudarjajoč*) pisatelj?!

MOŽ (*se vsede; mirno*): Gospod Galè, moj namen ni, da bi vas
trpinčil. Moja družba vam je neprijetna — še v tem tre-
nutku, ko ležite v njenem objemu, ste ljubosumni!

ŽENA (*se odmakne snubaču*): Vsak dan — preveč sem rekla —
periodično vsak petek me pride obiskat. In vedno ob tej
uri kakor danes. V obeh letih ni niti enkrat izostal — in je
res vselej ljubosumen. Vsakikrat vpraša po tebi. Boji se,
da bi se utegnila premisliti in se povrniti v pošteno življenje,
(*se smeje*) v pošteno življenje! Ta mož mi je bil — poleg
tebe — prav za prav kažipot v to moje življenje... Nič se
ne hudujem nad njim. Saj sem celota sama zase. Ko me je
onečastil, sem šla za njim, da me je onečastil še... ah, kaj
onečastil, kakšna čast, kakšna čast! Šla sem z njim in sem
se vdala drugemu, tretjemu, četrtemu... in mnogim, mno-
gim... Tedaj šele sem jela uživati, naslajati se, ko sem
spoznavala vse te pohotne, srečne in nesrečne kreature, ki
so se grizle v moje telo, in sem doumela, da sem vzvišena
nad vsemi njimi. Videla sem stare mladeniče, spoznala sem
mlade starce, ki so hodili mimo mene ter s pritajenim dihom
grešili v svojih mislih z mojim lepim, belim, gorečim tele-
som, ki so se potapljali v blaznost mojih oči, ki so jokali
in kričali od bolečin, pa so navzlic vsemu ostali — čisti (*se*
krohoče), čisti ti umazanci, med vsemi umazanci najostud-
nejši! Ti strahopetci, gugajoči se med gnojem in svetni-

štvoem, ki bi hoteli biti pranci in svetniki obenem, kakor ogromna večina ljudi... *(Utrujena obmolne in zamišl.)*

NEKDANJI SNUBAČ: Po navadi ni takšna!

MOŽ *(nezavedno)*: Ni takšna.

ŽENA *(odpre oči)*: Takšen si tudi ti, moj mož! Da, takšen! Nič nisi boljši, kakor drugi, nič nisi lepši. Tudi ti hodiš po sredi, vedno po sredi... Ti si celo tipičen reprezentant teh očitodnežev... no, ker si reprezentant, te cenim... reprezentanec umem ceniti! *(Se smeje.)*

NEKDANJI SNUBAČ *(se približa ženi)*: O, kako dražestna si! Povejte, gospod, ali se vam ne zdi, da je danes prav tako lepa, kakor pred desetimi leti, ko je bila še prav mlada, čednootna deklica... čednootna... *(Se kaka.)*

ŽENA *(mrazno)*: Čednootna, da... Petnajst let mi je bilo tedaj. V šolo sem hodila in bila sem zaljubljena. V svojega inštruktorja sem bila zaljubljena, v tvojega prijatelja, Galé. Plah je bil in boječ — svetnik. Prihajal je v mojo učno sobico in mi razkladal matematiko, jaz pa sem ga s komolcem drzela v prsi... nelsšš... z nogo v nogo... in mnogokrat, mnogokrat sem mu drzno pogledala v oči... On pa je stiskal zobe in se je vec tresel... Kako se je tresel! V meni pa je gorelo... moja pohotnost je bila utešena... Kaj sem jaz kriva, če me je Bog tako ustvaril? Fant je pozneje šel v semenišče. Danes zopet hodim k njemu — v spovednico — in še danes tako diha, še danes tako valovi njegova ognjena kri, ko se moje plasmeneče ustnice dotikajo rešetke... ocal je svetnik, čist očitodnik!

MOŽ: Vera, jaz sem svoj nagon ubil. Človek se mora dvigniti in postati večji, kakor je njegovo telo, globokejši kakor je čaša njegove krvi, silnejši, kakor je moč njegovih mišic!

ŽENA: Na račun drugih, vedno na račun drugih. Zato moramo biti me — in zato morate biti vi; ne kliči me zatonej k sebi.

Greh in čistost nista eno in isto — a čistosti ni brez greha!

NEKDANJI SNUBAČ: Kakor ni vina brez vode!

ŽENA: Neumna prispečoba.

MOŽ: Tudi iz gnoja se porajajo zlata zrna...

ŽENA: Venomer: zlata, zlata... Pojdi, ti govoriš, samo govoriš. Že sam zvok tvojih besedi je urnoten, izmišljen, narejen. In vsebinsko je kakor veter, še kakor fata morgana ne! *(Vstopi stazkinja in položi na mizo buteljko, čaše, ribe in kruh na krožnikih. Stazkinja.)* Dobro! *(Stazkinja se prikloni in odide.)* Na, mož, pili bomo... Pijmo, pijmo! Galé, tudi ti boš pil...

Rada pijem, vino je kakor opojnost v Boga, kakor omotična religioznost... Kadar pijem in kadar klečim pred Bogom, sem srečna. (*Pije, tudi nekdanji snubač pije.*)

MOŽ: Ker piješ in klečiš pred Bogom, te je zapustila tvoja misel.

ŽENA: Pij, mož, vsaj danes pij! Bogvé, če se bova še kdaj videla.

NEKDANJI SNUBAČ (*pije*).

MOŽ (*vstane*): Veročka, kar sem ti rekel ob najini ločitvi, ponavljam: mogoče bo prišla težka, najtežja ura tvojega življenja. Spomni se tedaj name! Tvoja zunanost me ni preslepila. Poznam te, zaman si se skušala utajiti. O, moja velika ljubezen me ni mogla prevariti. Nikdar ne!

ŽENA: Postoj še! Prepričati se moraš, da me napačno sodiš, to se pravi, da mi mogoče daješ celó nekatere dobre lastnosti, ki jih absolutno nimam.

MOŽ: Zunanja oblika, vse tisto, kar bi morebiti videl, me ne more prepričati, Vera. Ali ne moreš razumeti, da tvoja laž le potrjuje — resnico?! Preveč me ljubiš, previsoko me ceniš — zato se ne moreš povrniti k meni.

ŽENA: Odidi, pojdi, (*nervozno*) hitro, hitro.

MOŽ: Zdravstvuj! (*Odide.*)

(*Odmor.*)

NEKDANJI SNUBAČ: No, ta norec je odšel.

ŽENA: Ti si dolgočasen in še neumen povrhu.

NEKDANJI SNUBAČ (*jezno*): Dolgočasen in neumen... ti pa vlačuga!

ŽENA: Vlačugarstvo je moj poklic. Ali je ta poklic slabejši kakor poklic rablja in mesarja? Ali ni še bolj ostuden poklic: ubijati, mesariti?

NEKDANJI SNUBAČ: Vlačugarstvo ni nikak poklic. Vlačugarstvo je samo vlačugarstvo, se ne dá nikamor uvrstiti.

ŽENA: Bedak, ne govori o stvareh, ki jih ne razumeš, ne govori o možu, ki mu ne segaš niti do kolen!

NEKDANJI SNUBAČ: Zakaj ne greš tedaj z njim?

ŽENA: Zato, ker smem in morem reflektirati le na tako družbo, kakor je tvoja ali Oskarjeva, ali vseh teh tisočev blodnikov!

NEKDANJI SNUBAČ: Ti me nekako podcenjuješ.

ŽENA: Podcenjujem? Kaj to pomeni?

NEKDANJI SNUBAČ: Kaj me končno briga, kaj kaka takšna pravi...

ŽENA (*se krohoče*): Kaka takšna. Zakaj pa prihajaš sem? (*Sadistično.*) Zakaj, a? Zakaj si ljubosumen name? Zakaj tako

sovražiš mojega moža in tistega mladega podporočnika, ki me počira s svojimi velikimi, čudovitimi...?

NEKDANJI SNUBAČ (*razdraženo*): Čudovitimi, čudovitimi! Oči so oči!

ŽENA: Niso, oči niso kar tako oči. Tvoje oči so glupe, razumeš, bedastel! Ničesar ne najdem v njih, prav ničesar, njegove pa (*nažno zaljubljeno*)... o, njegove oči..., ko bi bila še mlada! Kar tresem se zanj, za tega lepega fanta! Da je mogel zašiti sam!

NEKDANJI SNUBAČ (*razjarjeno*): Ljubezen vlačuga ni več moderna v današnji dobi! Ta moda je že minila! Ne čitaš novin, kaj?

ŽENA: O, ni še minila. Včeraj je tukaj pri meni ležal, vse noč je ležal pri meni. Ali moreš razumeti, kako je umazan čenški, ko naskrat sleze na rešnjo skalo, ko se dotakne čistosti in postane samo čista?

NEKDANJI SNUBAČ: Nehaj, ali misliš, da je ta čist?

ŽENA: Umazan si ti — vsakdo ni!

NEKDANJI SNUBAČ: Zakaj me ne odženeš, kadar pridem k tebi?

ŽENA: Ker sem vlačuga, poklicna vlačuga. To je moj vsakdanji kruh, ali ne razumeš? Vsakdo ima pravico priti semkaj, vsakdo — zakaj bi je ti ne imel?

NEKDANJI SNUBAČ: Torej kakor vsak drug?

ŽENA: Da! Drugi so bolj taktini, rekla bi: bolj rahločutni in molče opravijo in po navadi molče odidejo. Ne zmerjajo me in ne pripovedujejo mi nepretirgoma, da sem vlačuga. Nekateri so tudi dobri in me vsaj nekoliko trenutkov zaljubijo. Govoré mi, da bi se mogla vrniti v pošteno življenje, izseliti se v Ameriko, Avstralijo in delati, pošteno živeti! Pa to vse sama vem! A iz tega kraja ne morem (*kakor haluckranka*). Poleg njega hočem živeti (*kaže s prstom na neko nevidno podobo*), poleg njega, čeprav ne z njim. Rada ga imam še vedno — ne, ne rada — ampak kakor veriga me nekaj veže z njim. Ne morem se odtrgati od njega. Njegov dih čutim, njegova ljubezen me greje.

NEKDANJI SNUBAČ: Dovolj! Čemu mi to pripoveduješ?

ŽENA: Bedak, kdo tebi pripoveduje! Pojdi, če nočeš slušati.

NEKDANJI SNUBAČ: V bordel sem prišel, ne v licej!

ŽENA: Zasušnico bi ti dala, pa si preumazan... No, ali hočeva opraviti... Nimam mnogo časa, stara se bo jezila. Saj veš, moj kruh je! Ali pa daj denar in odidi!

NEKDANJI SNUBAČ: Samo ob dobro voljo si me spravila!
(Vrže na mizo bankovec in odide.)

ŽENA (vzame iz predalčka nočne omarice sliko svojega moža in jo poljublja): Mož moj, mož moj, če bi mogla, mogla... če bi smela samo za trenutek, samo za trenutek (krčevito), o, ljubljeni, kdaj bo konec — kdaj, kdaj...?

(Zruši se na posteljo s sliko v roki in ihti.)

Konec V. scene.

Jernej Jereb / Suženj demona

(Nadaljevanje)

DRUGI DEL

Zima je potekla v strašni enoličnosti. Vdal sem se v vse, brez volje sem se usužnjil grehu in nasladi. Moje življenje je bilo urejeno po urah, ki so bile natančno določene; tej uredbi se nisem ustavljal. Očital si nisem ničesar več. Delati se mi ni ljubilo. Še sanje so me zapustile; s Tonetom sva se razšla, hodil je svojo pot.

Gospa Fani je bila srečna. Izginili so očitki, nervoznost jo je popustila. Zvito in previdno je vse uredila, nihče pri hiši ni slutil o najinem razmerju. Moje vedenje napram njenemu možu je bilo tako, da je dejal ženi, da sem prijeten in pameten dečko. Na zunaj je bilo zakonsko življenje teh dveh ljudi v najlepšem redu, dasi sva si pogosto on in jaz isto žensko v isti noči delila med seboj. To dejstvo mi ni več povzročalo srčnih muk.

Marija je prizor tiste noči že pozabila. Gospa ji je spretno nakopičila vzroke svoje jeze, revica je vse verjela.

Ko se je na pomlad poslovil »šinjor«, smo se preselili v novo, prikladnejše stanovanje. Življenje se je le nebitveno spremenilo. Jaz in dva dijačka smo spali v eni sobi, gospa je puščala vrata priprta...

Majnik me je zopet združil s Tonetom. Hodila sva po poljskih stezah in govorila o naravi in o umetnosti. V teh dneh se je moje brezčutje pričelo tajati, v ude mi je udarila kri, oko se je razgledalo.

Neznan vonj je zavel od juga, kot vonj cvetja za morjem. Tistikrat, ko se je skalila Soča od gorskega snega, je zavelo tudi v kostanje. Razkošatilo se je popje, dolga vrsta v nebo prosečih vej se je povesila kot bi nosila v naročju sadove materinstva.

Dih zemlje je prodiral v mozeg stvarstva. Nemir se je razlil skozi telo, zagledal sem deklice z rožami v laseh in nedrih.

Pomlad juga ni slast, ona je bolečina, sladka in opojna, boleča in žgoča hkratu. Vsa pota so polna; v bolestem hrepenenju se iščejo ljudje.

Stal sem na bregu Soče in gledal v valove, ki so se učistili; to je bila pomlad. Slišal sem pesem, ki je prihajala iz skrite dalje, to je bila pomlad. Ko se mi je zagnusilo vse preteklo in je zagorela iz krvi v srce želja po lepoti, po čistosti, po delu, je bila pomlad.

Sedel sem za mizo, prijel za svinčnik in nisem vedel, kaj naj zapišem. Mislil sem, da ni ničesar več v srcu. Preveč je bilo; zato so bile moje moči prešibke. Le žeja po delu je bila velika.

V tavanju po naravi mi je prišla misel, da bom umrl, še preden užijem le delec lepote in sreče. Kot žgoča kaplja so mi padli Kettejevi verzi v dušo:

«Oj, dekle, pomisli!
Moje široko razprte oči
videle niso nebeškega solnea,
sladkih ni čulo uho melodij.»

Ko sem zvečer ležal žalosten na postelji, so me vprašala ženska usta: «Kaj ti je?»

In citiral sem ji s solzami v očeh kot v sanjah:

«Oj, dekle, pomisli!»

Ženska me je gledala čudno, ni me razumela. Saj še sam sebe nisem razumel.

Od tistega dne so bili ti verzi neprestano na mojih ustnicah. Strašno je bilo kesanje nad življenjem v srcu.

Doma nisem več prestal. Vse dneve sem bil na polju. Celo pozno v noč sem ostajal zunaj; ko sem prišel domov, sem bedel in mislil...

*

Tiste dni sem srečal deklico. Bila je majhna, jedva šestnajstletna; črna žametna obleka se je tesno prilegala njenemu telesu. Lase je nosila spletene v dva polža, ki sta sedela na ušesih. Njene črne oči so bile kot veveričje. Nekoliko nagnjen obraz z zvedavim pogledom je delal vtis porednosti.

Dva pogleda sta me zadela in sta mi ostala v spominu. Mislil sem dolgo nanjo; hodil sem na cesto, srečal je nisem nikoli.

Nekega večera sem jo zagledal na trgu pred cerkvijo. Bila je golglava, zavita v dolgo, črno pelerino. Premerila me je z istim zvedavim pogledom kot prvič; stopila je v cerkev.

Vstopil sem za njo. V romanski ladji je ležal somrak, dišalo je po kadilu in cvetju, peli so lavretanske litanije.

Deklica je stala ob spovednici na levi strani. Njen beli obraz se je svetil iz mraka. Ozrla se je in me je zagledala. Nasmehnila se je. Pogledala je v oltar in se ni ozrla nič več.

Ko je stopila iz cerkve, sem ji s pogledom sledil. Izginila je v eno sosednjih hiš; na pragu se je ozrla.

Od tistega večera nisem zamujal šmarnic. Prihajala je tudi ona, ki ji nisem vedel imena. Le za hip sva se ozrla drug na drugega, samo nasmeh je preletel najine ustnice.

Ne iz pobožnosti, ker so hotele biti sodeležne lepote, so se vmešale tudi moje ustnice med prošnje stoterih ustnic. Zdelo se mi je, da sem lahek, očiščen, kot da se je pričela luščiti skorja raz mene...

Vedel nisem niti njenega imena, ne kdo so njeni starši. Zdela se mi je kot prikazen, ki je vsakokrat izginila v zagonetno hišo. Vprašal bi bil rad kogarkoli, kdo je. Nisem se upal, da bi svet ne zvedel o mojem čuvstvu, ki sem ga skrival še sam pred seboj.

Moje sanje so se znova prebudile. Če se mi je obraz nasmehnil in se razširil v radost, je bil v tej radosti njen obraz.

*

Solnčen nedeljski popoldan je bil; imeli smo običajni, pomladanski izlet. Gospodične in dijački so šli naprej; v primerni razdalji sva sledila z gospo. Bilo je toplo; vse je objela židana volja, gospa se je smejala.

«Gospodične so vesele, ali bi rad šel z njimi?»

«Ne,» sem dejal. Nisem lagal. Saj bi ne vedel kaj govoriti z njimi.

«Prav,» je dejala gospa. «Za gospodične je čas. Če se boste ženili, vam bodo padle v naročje.»

Njen pogled se je pozorno uprl vame. Vendar ni mogla brati ničesar.

«Gospodična Marija vas ima rada,» je povzela, ko ji na zadnje besede nisem odgovoril.

«Vaše besede!»

«Opazujte, kako je vsa izpremenjena v vaši bližini. Obraz ji sije. Nikoli ne reče slabega o vas.»

Opazovala jo je do potankosti.

Čez nekaj časa je vprašala gospa: «Ali se nameravate ženiti?»

«Ne vem.»

«Vidim, da se boste oženili,» je dejala. «Ali boste blagovolili prej dovršiti šolo in plačati dolg?»

«Možno je, da se bom oženil in tudi otroke bom imel.»

«Tudi jaz bi jih bila lahko imela. Zdravnik mi je zatrdil.»

Njenim besedam sem se skoro zakrohotal. Vedel sem, da bo zvalila krivdo na moža. Ženska laže nevede.

«Ali sem morda kriv tudi jaz?»

Pogledala me je z bleskom onemoglosti; razumela je. Rekla je kratko, zaničujoče: «Potepuh!»

To je bilo za njeno logiko dovolj.

Ubil sem njeno življensko laž, ona pa me je udarila z besedo, s katero je poravnala vse račune med menoj in njo in uravnovesila svojo notranjost.

Ko smo dospeli na vrh prelaza, kjer se spenja bela cesta po zložnih ovinkih v kotlinasto globel, je dejala:

«Ne prenažite se! Fani je samo ena.»

Gospodičnam je veselo povedala: «Gospod se bo oženil. Katera ga vzame?»

*

V gostilni me je posadila gospa Fani med Marijo in Zoro z opazko: «Ker se ženi,» vendar nasproti sebi.

Sklenil sem, da bom govoril malo. Počasi mi je vino razvezalo jezik. Preko šole in leposlovja so prešle besede na druge stvari. Ko me je vino v zadostni meri opogumilo, sem vprašal Marijo:

«Ali poznate neko gospodično?» Opisal sem jo in ji povedal, v katero hišo vselej izgine.

Gospodična Marija mi na vprašanje ni odgovorila. Kot da je nekaj silno smešnega na tem, me je zrla v nasmehu in gorela v obraz:

«Vi se zanimате za gospodične?»

«Čemu ne?» sem vprašal v zadregi.

«Ker ste tako resni. Mislila sem, da ljubite samo Muzo.»

Zorka je prisluhnila najinemu pogovoru in dejala: «Tudi za vas se zanima neka gospodična. Zakaj mu tega ne poveš, Marija?»

Marija je bila v zadregi. «Grdo bi bilo, če bi vam bila utajila. Ista gospodična je, ki se vi zanimate zanjo.»

Gospa Fani je postala pozorna. Nagnila se je čez mizo.

«Da se gospodične zanimajo za gospoda, je znano, a da se gospod zanima za isto osebo, je novo. Kako se imenuje gospodična, o kateri govorite?» se je obrnila do Zorke.

Ta je z nasmehom zvrnila breme raz sebe. «Marija ve bolje. Ona naj pove!»

«Sama veš... Tončka se imenuje. Tončka Tušar.»

Gospa Fani ni premaknila oči od mojega obraza. Jaz sem ponavljal pri sebi: «Tončka Tušar.»

«Tušar?» je nato ponovila gospa. «Gospodično pripeljite k nam. Če se gospod zanima, naj se z njo seznani pri nas. Ali ne, gospod Franjo?»

Prikimal sem.

V mraku smo se vračali v mesto. Vso pot sem šel z Marijo. Beseda je visela na jeziku, par vprašanj bi bil rad razvozljaj, nisem jih zinil. — Ko sem legel v posteljo, sem mislil na Tončko.

*

Naslednji dan so mi povedali, da pride Tončka in mi jo bodo predstavili. Postala je toliko last mojega srca, da nisem maral priči, ko si bova povedala prvo besedo. — Ob napovedani uri sem šel na ulico.

Zagledal sem jo, ko je prihajala v žametni obleki, s široko krajnim črnim klobukom in z nasmehom na ustnicah. Občutil sem vročino, obstal sem kot priklenjen. Občutek, ki me je obvladal prvič v življenju.

Ko sva stala drug poleg drugega, me je pogledala. Roka mi je nehote segla po klobuku, odkril sem se ji. Odzdravila mi je. Obema je zastal korak, ustavila se nisva. Šla sva drug mimo drugega, vsak svojo pot.

Čez par korakov sem se ustavil in pogledal za njo; tudi ona se je ozrla. Pri vratih hiše, v kateri sem stanoval, se je zopet ozrla. Ni vstopila. Neznana sila jo je gnala dalje, zavila je za vogal ulice.

Jaz sem ji sledil. V tistem trenutku se je obrnila do mene. Gledala sva se par trenutkov molče, kot da ne veva kaj početi. Izpregovoril sem jaz:

«Dovolite, da se vam predstavim. Moje ime je...»

Izpod širokokrajnega klobuka sem videl samo njeno brado in njene ustnice, ki so izpregovorile zlogoma in trepetaje svoje ime; podala mi je roko.

Bila mi je ljuba; s pogledom sem jo oboževal. Imela pa si nisva povedati nič več. Molče sem jo spremil do vrat hiše in odšel po ulici. Blaženost sem čutil v srcu...

Pozno zvečer sem se vrnil domov.

«Zakaj vas ni bilo?» je vprašala gospa in dostavila kot novico: «Tončka je bila tu.»

«Videl sem jo,» sem dejal. Smeh mi je stopil v obraz.

«Kje?»

«Na cesti. Predstavil sem se ji.»

«Ali ste jo poznali?»

«Saj je ena sama.»

Prostodušno sem priznal vse; gospa me je gledala čudno, nerazumljivo. Umolknila je naenkrat in povabila pogled, teža je padla na njeno misel. Tisti večer ni izpregovorila več.

*

V nedeljo popoldne je bilo, ko sem stopil v cerkev, da bi videl Tončko. Ni je bilo. Cerkev je bila prazna, par starih ženic je slonelo po klopeh. Ko sem stopil v toplo pomladansko solnce na trg, sem jo zagledal, ko je stopila iz hiše. Ko me je zagledala, je postala za hip, nato je šla do cerkve, odzdravila mi je in stopila pod mračen obok, kjer je v poševnih solnčnih žarkih še plavalo kadilo od službe božje. Počakal sem. Čez par minut je stopila iz cerkve. Nagonsko sva zavila vsak po svoji strani ceste v ulico. Ko sva bila skoro vstric, sem pozdravil znova, beseda je trepetala.

«Dober dan, gospodična.»

Z istim trepetom mi je odzdravila.

«Kam greste, gospodična?»

«Na izprehod.»

«Tudi jaz. Greva skupaj?»

Prikimala mi je.

Krenila sva po košatem drevoredu kostanjev do reke. Solnce je sijalo s polno močjo; nad pokrajino je ležal pomladni čar.

Šla sva na polje. Za poljem se je dvigal gaj vseh gajev, raj za zaljubljenca, s trnjem prepletena Grojna do gore Kalvarije in po obronkih do Števerjana. Dehteče akacije so bočile težke razcvele veje nad neštnevilne steze; v solnčnem pribrežju so cvele vijolice; skozi suličasto listje je sijala svetloba in nama padala na obraz in lila v srce.

Nisva vedela, kaj naj govoriva. Šla sva dalje, kot da gre najina pot brez konca. Trgal sem vijolice. Tončka jih je z nasmehom jemala iz mojih rok in zatikala v nedrije. Niti rok se nisva dotaknila in nisva govorila o ljubezni.

Ko sva stopila iz gaja na plano, sva šla po poti, ki se mi je zdela najkrajša v življenju. Skozi Pevmo, čez polje in skozi gaje do Šent Mavra, nato sva se spustila po stezah k strugi Soče. Stopila sva čez most na rob solkanskega polja, obstala in si pogledala v oči. Spoznala sva, da je minulo popoldne in si nisva povedala še ničesar.

To spoznanje je bilo težko. Noč je padala z vrha Trnovskega gozda v višnjevih plasteh, ki so temnele bolj in bolj in zagrnile večerno zarjo. Vse je bilo tiho. Iz Solkana se je čulo lajanje psov.

Tistikrat sem prvič poiskal njeno roko, ki je visela ob telesu. Bila je mehka in topla, občutil sem jo do srca. Pritisnil sem jo k sebi, nagnilo se je k meni še njeno telo. Toliko, da se me je dotaknilo. Naglo sva se izpustila, kot da sva se prestrašila drug drugega in bežala sva po stezi, ki je padala v ovinkih do reke. Tam sva sedla na kamen.

Nastala je noč; slišati je bilo le šumenje reke, ki je šla ne-
prestano svojo neumorno pot kot trenutki. Vsak hip sem hotel izreči besedo, ki mi je bila najbolj na jeziku, kot bi hotel z vsakim valom naprej; trenutki so bežali...

«Kako šumi reka!»

«Lepo je!»

«Ali me ljubiš, Tončka?»

In na to težko vprašanje mi je odgovorila: «Če naju kdo vidi?»

Vendar sva se umela. Molče sva se nagnila drug do drugega in se poljubila. Čist dotikljaj ustnic brez strasti. Vendar mi je zaplala neizmerna slast po udih, kot da sem se tisti hip opral vsega grdega.

S tem poljubom pa se je prvič porodilo resnično ljubosumje v meni. Srce je zatrepetalo v neznani bolečini. Molčal sem nekaj časa, da sem se izkopal iz mešanih čuvstev, nato sem dejal polglasno: «Tončka!»

«Kaj?» so me gledale njene oči.

«Ti si že poljubljala.»

«Ne. Zakaj?»

«Ker tako znaš poljubljati.»

Umolknila je par hipov, nato je dejala mirno, prepričevalno: «Poljubljala sem sestro.»

Molčala sva zopet. Voda pod nama se je zaganjala v čudoviti godbi. Izpregovorila je Tončka.

«Tudi ti si že poljubljal.»

Nisem zanikal. Vprašal sem: «Zakaj?»

«Ker znaš tako poljubljati.»

«Poljubljal sem svete podobice.»

Zasmejala sva se oba. Tistikrat sva sveto verjela drug drugemu. Bila sva blažena, dasi sva trepetala od mraza in od vlage; bila sva lačna in misel na samoto in pozno uro naju je vznemirjala.

Besede, ki sva jih govorila, so smešne, za naju so bile dragocene.

«Poglej valove! Zame pomenijo novo življenje.»

«Pozno je že. Tepena bom!» je dejala Tončka.

Kakor je bila ta ugotovitev smešna, je bila resna za naju. Dvignila sva se in stopila na breg, nad pokojne njive. Zgrešila sva stezo in zagazila v visoko travo do kolen, ki se je opletala nog in švrkala pod stopinjami. Pajčevina, prepredena od grma do grma, naju je ščegetala v obraz. Nisva občutila ne mokre trave ne pajčevine, niti čudovitega petja iz noči; vse se je strnilo v en sam občutek lepote in sreče. Čutil sem njeno telo, njen dih, vonj njenih las in njene polti, utrip srca in misli, ki so se dvigale kakor iskre. Vse drugo mi je bilo tedaj tuje: svit nad mestom, procesije murv, luči nad Števerjanom in zvezde...

«Tončka, ti boš moja žena! Ali hočeš?»

Čutil sem, da se je ob tej besedi zganilo njeno telo. Brez odgovora mi je bilo jasno.

«Priden bom, delal bom... Misli samo name!» *Da ne bom, po*

Njena glava je prikimala.

Zadnje murve so utonile, zadnji kostanji so ugasnili za nama. Bliže doma ko je bila, bolj je bila plašna. Nazadnje se mi je iztrgala in zbežala...

*

Ta večer nisem hotel videti nikogar več. Obhodil sem več ulic in se razgovarjal s svojim srcem. Šele ko sem videl, da je luč v kuhinji ugasnila, sem stopil v hišo. V kuhinji ni bilo nikogar. Vstopil sem v sobo.

Prižgal sem luč. Dijačka sta spala obrnjena v zid in se nista ganila. Vrata na hodnik so bila priprta. Znamenje, da me to noč nekdo pričakuje. Stal sem in zrl na vrata, kot da jih ne poznam. Iz srca pa se je dvigalo kot gora in je stalo naenkrat pred menoj.

Zaprl sem vrata in jih zaklenil. Nato sem sedel k mizi, odprl knjige in se učil. Ni se mi hotelo spati. Ko je odbila ura tri, sem legel in ugasnil luč.

Preteklost je vstala v tistem hipu živa in žgoča pred menoj, nisem je mogel razumeti. Spoznal sem, da sem lagal samemu sebi, da nisem poznal ljubezni. Ljubezen ni razdirajoča, zakaj v sebi sem začutil silo do življenja, željo po čistosti, voljo za delo in ustvarjanje. Kakor da sem vstal iz čudežne kopeli, sta bila moja duša in telo.

Kot da je preteklost zaklenjena za vekomaj, sem gledal z radostjo v vrata, skozi katera sem se plazil noč za nočjo in trosil (!!)

svojo mladost. Zaprl sem oči od slasti notranje zmage in zadovoljstva in dahnil: «Novo življenje!»

*

Prišlo je jutro. Solnce me je prebudilo, Madonna della Sedia me je smeje gledala s stene.

Ko sem stopil v kuhinjo, me gospa Fani ni pogledala. Nekaj grenkega mi je padlo v srce. Kakor da je bilo vse, kar se je zgodilo z menoj, bežna sanja.

Gospa se je obrnila k meni, imela je rdeče oči in bled obraz.

«Ali ste se bali, da pridem k vam?»

«Učil sem se,» sem dejal in pogledal v tla.

Ona pa me je gledala z velikimi, prodirajočimi očmi: «Nekaj slutim ... nekaj slutim ...»

Odšel sem. Ta dan mi je bilo vseeno. Čutil sem moč. Vendar mi je legla skala na srce.

Nikoli nisem razumel ljudi, ker sem jih gledal s svojimi očmi in cenil s svojim srcem. Če je bilo moje srce čez noč prerojeno, čemu ga ne bi del na dlan in ga pokazal svetu: «Glejte, moje srce, načudite se mu!» Če sem zaslutil ljubezen, ki je napolnila mojega duha, kdo naj pljune nanjo, četudi je ženska?

Gospa Fani pa je imela strašne oči, še nikoli tako groznih in pomenljivih. To je bila jedva slutnja ... Čemu tedaj jo je vabila v hišo in mi jo hotela predstaviti? ... Ta hip je pomilovanje in tiha mržnja do gospe, ki se je tu pa tam dvignila v meni, izginila, porodila se je iz dna duše ena skritih strasti in zaklila še čisto majhna: sovraštvo.

Počakal sem ob robu kostanjevega drevoreda. Večerna zarja se je kopala v krvi in sijala skozi veje, šipe v oknih so plamenele.

Tončka je prišla počasi, ogrnjena v pelerino; neprestano se je ozirala. Ko je prišla do mene, se je ugriznila v ustnice, segla sva si v roke, ki se niso hotele izpustiti. — «Pojva!»

Šla sva. Kam? Vsaka steza nama je bila lepa, vsak grm je bil najin prijatelj. Šla sva na polje in ko je ugasnil dan, sva se nagnila drug do drugega in pričela razgovor, ki je bil sanja.

Vse, kar si more žensko srce pozeleti, sem ji obljubil. Obleke, dišeče vrtove in južne gaje, godbo in barko. V teh hipih sva gledala na zvezde, njeno telo je trepetalo. Verjela mi je.

Saj sem verjel še jaz in tisti trenutek nisem lagal niti sebi niti nji. Verjel sem v svoje zmožnosti bolj nego v Boga in zdelo se mi je, da bi mogel na svojih rokah dvigniti vesoljstvo. Strašna je vera v sanjah mlade ljubezni.

Z menoj je bilo nenavadno. Zgodaj sem spoznal žensko telesnost in se je nasitil do dna. Vendar mi življenje ni prizaneslo s to ljubeznijo, ki sem jo občutil tako čisto, kot da se moja misel ženske nikoli dotaknila ni. Najini poljubi so bili dih, jedva dotikljaji ustnic kot v sanjah.

«Jutri ti prinesem rože,» mi je dejala ta dan.

In prinesla mi je šop krvavordečih rož, ki so rastle na njenem vrtu. Vzel sem jih v obe roki in sem jih pritisnil na obraz. Zdelo se mi je, da sem iz njih vonja razločil vonj Tončkinih las in polti.

«Kaj naj ti dam jaz?»

«Nič. Imej rože v svoji sobi in misli name!»

«Ob postelji bodo,» sem dejal. Pustila je, da sem jo v mraku sredi drevoreda poljubil na čelo.

Kakor da nesem najsvetejše, sem nesel darovane rože domov. Iz teme so žarele, njih vonj je napolnjeval še mojo dušo.

Ko sem stopil v kuhinjo, nisem dobil gospe. V omarici sem poiskal z gorsko pokrajino poslikano vazo. Nalil sem vode vanjo, rože sem držal v rokah.

V tistem hipu je vstopila gospa Fani. Poteze na njenem obrazu so se krčevito izpreminjale. Zaslišal sem njeno težko sapo, ki mi je stisnila grlo. — «Kje ste dobili rože?»

Umolknil sem. Bilo mi je jasno, da se ne morem izogniti odgovoru. Vedel sem, da se ne smem zlagati.

«Tončka mi jih je dala.»

Gospa Fani je zbesnela. Planila je k meni in mi iztrgala rože. Pod njenimi krčevitimi prsti so se izpremenile v uboga, oskubljena stebelca, rdeči lističi so padali na tla kakor kaplje krvi. Njene roke so krvavele od trnja. Vaza se je razbila na tleh.

Čakal sem, da bo planila name, ter gledal njene krčevite prste, ki so se zvijali kot udje ujete, zvezane živali. Vzkliknil sem samo: «Gospa! Gospa!» Moj glas je bil proseč, mil in pretresujoč.

Gospa Fani se je zavedela. Sesedla se je v histeričnem joku na tla...

*

Bežal sem od nje. Na ulico, na polje, daleč proč. Zasovražil sem. Nisem hotel videti nikogar razen narave. Zagazil sem v klasje, ki se je zgrnilo nad mano in šumelo. Videl sem samo nebo, božje zvezde, vse drugo je bilo zagrnjeno mojim očem...

Pozno v noč sem se vrnil mimo Tončkinega okna... Vse je bilo mirno, tudi moje srce je postalo pokojnejše. Ko sem stopil v sobo, sem posluhnil. Spanje obeh dijačkov je motilo tišino. Vrata so bila priprta. Pustil sem jih, kot so bila.

Sedel sem in zapisal prvo pesem, porojeno iz bolečine. Ko je bila na papirju in sem jo prebral, sem spoznal, da je nekaj lepšega kot ženska ljubezen. Bolečina ustvarjanja, ko ujamem kapljico svoje notranjosti, da se strdi pod rokami. Tisti hip sem pozabil na vse. Bil sem srečen.

Tedaj so se odprla vrata, vstopila je gospa. Bila je kakor duh, bleda in objokana, zavita v dolgo belo haljo, gola desnica je grabila gube, velike oči so bile uprte vame.

Obstala je pri vratih in me je zrla. Jaz sem strmel vanjo, presenetila me ni.

Prva je izpregovorila ona; ironija je krivila njene ustnice.

«Ker ne pridete k meni, sem prišla jaz k vam. Govoriti moram z vami.»

«Prosim,» sem dejal mirno. Pokazal sem na prazen stol poleg mize.

«Ne greste v mojo sobo?»

«Ne.»

Ta odgovor jo je osupnil. Omahaovala je par hipov, da je izpregovorila:

«In če se zbude?» Pokazala je na dečka, ki sta se prevrgla na postelji.

«Naj!» sem zamahnil z roko. «Toliko morem izgubiti kot vi. Nič manj in nič več.»

«Radi mene,» je dejala gospa in sedla. Zrl sem v papir, ki je ležal na mizi.

Nekaj minut sva molčala. Nato me je vprašala, kot da išče začetek razgovora:

«Kaj imate tam?»

«Pesem.»

«Berite jo!»

Gledal sem v papir in lagal na pamet:

«Oj, dekle, pomisli!

Moje široko razprte oči...»

«Fej!» se je razburila gospa. «Ti verzi se mi gabijo. Ali ne znate boljših? Čemu jih venomer ponavljate?»

«Ker so resnični.»

«Kaj je resnica? Resnica je, da pehate srečo od sebe. Kaj vam je treba drugih žensk? Čemu jemljete cvetice prvi dan, ko se spoznata?»

«Da sva se spoznala, ste pripomogli vi.»

«Če je moja krivda, nisem hotela, da bi šli tako daleč. Prvi ženski se obesite na vrat.»

«Samu ste hoteli,» sem dejal rogajoč se, «da se vse izvrši pred vašimi očmi, da boste tehtali najine poglede in besede.»

Videl sem jo do dna. Pobledele je še bolj, ni mogla zatajiti nejevolje. In če je tako, nista imela pravice delati zahrbtno, knavsko.»

Bila je smečna in nisem ji odgovoril. Gledala me je nekaj časa strme, nato me je vprašala:

«Ali boste odgovarjali na moja vprašanja po resnici?»

«Da,» sem dejal.

«Kolikokrat sta bila na sestanku?»

«Trikrat...»

«Trikrat?» ji je zastala beseda v gnevu. «Prvič, ko sem zamej pustila vrata priprta in sem čakala do jutra. Drugič, ko ste imeli mak v gumbnici. Tretjič, ko ste prinesli rože.»

Uganila je. Molčal sem, ona je nadaljevala:

«Kaj sta govorila?»

Odgovoril sem s Hamletom: «Besede.» Nato sem popravil: «Malo sta govorila.»

«Ali ste ji obljubili poroko?»

«Ne vem.»

«Obljubili ste ji. Ali se je že posušilo materino mleko okrog njenih ust?»

Ta žalitev me je zbudila. Resko in mirno sem dejal: «Če sem gojen za priležnika, čemu bi ne bil za zakon?» (!!)

Preplašila se je za trenutek. Nato se je zopet ocvetila. «Ali bosta živela od zraka?»

Nastal je molk. V sobi je bilo strašno ozračje, najin pogovor ga je delal neznanejšega. Potne srage so mi stopile na čelo, dužilo me je.

Stal sem pred njo kot pred sodnikom, ki sem mu prisegel, da bom govoril resnico. Kaplja za kapljo je padala žareče na srce.

«Povejte, ali ste jo poljubili?»

Z nejevoljo sem pritrdil: «Da.»

Namršila je obrvi.

«Dalje!... Ali ste občevali z njo?»

Pogledal sem v mirni obraz ženske, ki je govorila najgorostejše besede brez sramu in brez vesti. Spoznal sem, da sta tej ženski čut sramu in morale enako tuja; pozna samo vse obvladajoči nagon. Pogledal sem jo z ogorčenjem in spvraštvom v obeh.

«Kaj mislite?» sem dejal in drugega nič. V mojem pogledu je lahko brala vse.

«Kaj mislim?» je dejala ironično. «Čemu je bila vaša pelerina blatna? A? — Kolikokrat sta se poljubila?»

Zapiralo mi je sapo; občutil sem, kakor bi mi kdo sipal žerjavico v srce. Ne dejal, siknil sem: «Ne odgovarjam!»

«Kdaj bosta imela zopet sestanek?»

In vendar sem odgovoril: «Nè vem.»

«Ko vam je dala rože, sta določila sestanek.»

«Morda jutri, morda pojutranjem, morda vsak dan...» sem se otresel.

Tedaj se je dvignila, trepetala je, pritajeni glas, da bi ne zbudila spečih, je bil piskajoč.

«Nikoli več! Četudi vse pogine — nikoli več!»

V meni se je pojavil odpor moža, ki je zrastel iz ljubezni. Glasno, skoro s krikom sem dejal: «Še jutri!»

Gospa Fani se ni premagala več. Njeni prsti so zgrabili za knjige, ki so ležale na mizi, iz prsi se ji je iztrgal krik: «Nikoli več!» Knjige so padle po tleh.

Prestrašila sva se oba. Dijačka sta se zganila. Mehanično je segla roka po luči in jo ugasnila. Nastala je tema; iz nje sva čula stokanje polprebujenih, nato težko dihanje, ki se je umirilo.

Ob mizi stojé sem sklonil glavo. Bil sem sam sebi nerazumljiv.

Iz odločnosti sem padel nanadno v plašnost. Gospa Fani je bila blazna. Jaz pa sem se bal javnosti, kakor tisti oče v drami, ki je zadavil nezakonskega otroka svoje hčere, da bi sosedge ne čuli joka in ne izvedeli sramote... Tako sem ugasnil luč ne vedoč kdaj, ne zakaj.

Deset minut sva stala mirna v temi, komaj dihanje drug drugega sva čula. Nato sem občutil njeno roko, ki me je zgrabila in potegnila k sebi. Brez moči sem ji sledil...

*

Ko sem proti jutru stopil v svojo sobo, sem napisal na listič: «Tončka, ne morem priti. Jutri te počakam sredi drevoreda. Tvoj...»

Na cesti sem počakal gospodično Marijo, ki je šla v šolo. Prosil sem jo, naj dá listič Tončki.

Zvečer me je počakala Marija pri oknu in mi vrgla listič na cesto.

Bil je iz šolskega zvezka iztrgan papir z dvema besedama: «Pridem, Tončka.» Poleg je bilo pripisano z Marijino pisavo: «Ne morem vama prenašati pošte. Izberita si drugo pot in oprostite. Marija.»

Ta pripis me je čudno zadel. Zvečer se me je Marija ognila. Po večerji mi je dejala gospa: «Vsi vas obsojajo, le Marija vas zagovarja.» Tedaj sem jo razumel.

Laž mi je bila od nekdaj zoprna in še takrat sem govoril resnico, kadar mi je donášala zlò. Ko pa se je približal večer drugega dne, sem našel Toneta na cesti in ga vedel s seboj. Stopila sva v kuhinjo, gospa Fani je šivala.

Govorila je mnogo, kot vselej, kadar je hotela zakriti svojo notranjost. To uro sem opazil, da je pričela polagati večjo pazljivost na svojo zunanost, ki jo je bila v zadnjih dneh naginega znanja zanemarila.

Njeni lasje so bili skrbno zaviti v kolobar; nad čelom in nad sencí so bili nažgani v valovite črte. Ogromni uhani so se svetili, ustnice so bile rdeče, temne jamice in gubice na obrazu so bile zabrisane. Bila je oblečena v rdečkasto obleko z ogromnimi rožami, okrog suhega vratu je nosila črn žameten trak, ki je delil vrat v dva dela. Od njene obleke je puhtel vonj po vijolicah, ki je bil v jedkem nasprotju z vonjem njene polti in njenih las.

Gospa je gledala s tolikšno vsiljivo prijaznostjo v besedah in smehu name, da me je dražilo na jezo in nejevoljo.

Tone se nama je smehljal. Celo pomežiknil mi je, kot bi hotel reči: «Glej jo, žensko, noro!» Ona je ujela ta mežikljaj; ko sva odhajala, mi je dejala tiho: «Mislim, da ste mu že vse povedali?»

«Če ste se izdali sami?»

Tedaj se je obrnila gospa do Toneta, ki je gledal stenski koledar. «Vprašala sem ga, kam gresta nocoj. Noče mi povedati.»

«K Soči,» sem dejal.

«Kaj pa imata pri Soči? Deklice?»

S prisiljenim smehom nama je podala roko, meni jo je stisnila z vso močjo. Na cesti sva se s Tonetom ločila.

*

Ta večer Tončka ni bila točna. Čakal sem jo niz drevoreda in motril ljudi. Spomnil sem se svoje laži. Prvi hip je bila gnusna. Komaj je bila storjena, že sem jo opravičil v svojem srcu. In ko sem stal pol ure sredi drevoreda, sem sklenil, zlagati se znova.

Bil je že popoln mrak, ko je prihajala. Iz daljave sem zapazil tesno ob vrsti kostanjev njeno pelerino. Šla je tik dreves, da nisem mogel videti ne njenega obraza ne telesa. Ko je stopila izza zadnjega drevesa predme, mi je prožila obe roki.

«Zakaj nisi prišel včeraj?» Njen glas je bil otožen, nalahno karajoč.

«Ni mi bilo mogoče...»

«Kje si bil?» je tehtala odkritost mojega pogleda, ki sem ga povetil.

«Ali si ljubosumna?» sem jo božal kot otroka. «Glej jo... Napisal sem, če hočeš vedeti.»

«Pokaži!»

«Saj ni nič takega. Doma imam.»

Lagal sem se ji, kakor vlačugi, v svoji najčistejši ljubezni. Tako je bilo zapovedano. Srce me je bolelo. Bil sem mračen in umolknil sem na te besede.

Dolgo sva šla po drevoredu in nisva dejala ničesar. Kakor da je padla stena med naju. Tam, kjer se cepi pot na polje, se je nagnila k meni:

«Ti nimaš rože. Zakaj sem ti jih dala?»

«Prevelike so za gumbnico,» mi je beseda prešla v tiho žalost. «Ob postelji so.»

Verjela je. Skoro sam sem verjel tej laži. Zajokal bi bil, ko se je pod murvo nagnila znova k meni: «Kdaj ti prinesem druge? Drugega ti ne morem dati.»

Padel bi ji bil pred noge in jo prosil odpuščanja radi laži. Stala je pred menoj tako mlada in opojna, da me je bilo groza pred njo. Komaj, da sem se je dotaknil. V poljub sem ji dahnili:

«Jutri ti povem... jutri...»

*

Ko sem se vrnil domov, sem bil srečen; te sreče nisem mogel razodeti nikomur. Niti zapiskom ne. Slednji listič je bil v dneh ljubosumja trikrat prebran, slednje besede stokrat pretehtane. Verzom nisem mogel izročiti svoje notranjosti. Moj izraz je bil tako šibek, da se je zlomil, še preden je bil spočet. Ljubiti znajo mladi ljudje, a ohraniti delce te lepote večnosti znajo le možje, ki ljubijo.

Zaklenil sem se v svoj skriti nasmeh in v svojo polnočno misel. Kadarkoli sem stopil čez prag svoje sobe, sem moral pozabiti eno življenje in se zaživeti v drugo.

Gospa Fani je z muko živela zagrizena v misel, da ni več sama, ki odločuje mojo usodo.

S histerično vztrajnostjo se je bavila nje duša samo s tem; kljub skrbni goji telesa je vidno hujšala. Po cele ure je presedela pri gospodičnah in zbirala podatke o zasebnem življenju svoje tekmovalke in presojala njeno zunanost do zadnje poteze.

Ponoči ni mogla spati. Sredi spanja sem slišal vzdih. Pogledal sem nanjo; strmela je z velikimi očmi v strop kot sredi poldneva.

Hotela me je imeti poleg sebe, dasi se me dneve in dneve ni dotaknila. Gledala je moje trdno spanje, pred zarjo me je prezbudila, da sem šel...

Ta večer še ni spala. Dolgo me je gledala z neznanskimi očmi, nato je dejala: «Poginila bom radi vas.»

Gledal sem malomarno v strop in se nisem ganil.

«Ne lažite!» je dejala. «Tega ne prenesem. Raje imam grenko resnico kot sladko laž. Čemu tajite, da niste bili z njo, da ne pojdete jutri k nji? Če jo ljubite, se ne boste vzdržali, kot se ne vzdržim jaz. Toda, čemu se zaljubljate? Vi mislite, da je ta ljubezen kaj drugega kot to, kar se godi med nama. Ko pride med vama do tega, tedaj boste spoznali. Eno pa je, vaše življenje bo uničeno, vezani boste. Pri meni niste vezani; lahko greste, kadar hočete.»

Govorila je strastno, prepričevalno, njene besede niso bile brez vpliva. Opazila je to, zato je nadaljevala:

«Ali mislite, da je ona lepša? Ne rečem, bolj je sveža kot jaz; toda če se boste ženili, koliko je lepših deklic kot ona. Ali mislite, da je poštena? Dekle, ki prvi trenutek poznanja dovoli sestanek, ni pošteno. Jaz poznam življenje...»

Zaspal sem... Ko sem se prebudil, so mi šumele njene besede po glavi, komaj sem ujel njih zmisel. Stopil sem na prosto.

Bilo je eno tistih juter, ko slišiš z vrtov en sam glas, zagonetno šumenje slapa ptičjih glasov, ki se prepletajo brez odmora in rastejo kakor rumena zarja nad Kostanjevico.

Šel sem, da preudarim samega sebe. Kadarkoli sem se lotil tega, mi je klonila glava. Kako otročje bi bilo preudarjati samega sebe, če bi si smel odsekati ude in se položiti v škatlo, ki so mi jo pripravili. Jaz pa sem zavrgel vse škatle, le svoje srce sem klesal, zato se nisem mogel doumeti, niso me doumeli drugi.

Stal sem na vrhu Kostanjevice in gledal cipreso, katere vrh se je v lahkem vetru neprestano nagibal proti vzhajajočemu solncu. Povej mi, človek, ki greš po cesti na Rafut in si domišljaš, da si sodnik svojega bližnjega, čemu se ta cipresa neprestano nagiblje k solncu in se hoče strniti z njim v eno? Ne veš? Vidiš, ničesar ne veš. Povej, čemu nagiblje mene, da bi stopil v to baročno ladjo in pokleknil k spovednici in še vedno tega ne storim? Tudi tega ne veš. Ničla si in nevreden, da me sodiš!

Stopil sem čez Livado in potrkal na nizko okno Tonetove sobe. Nekdo se je oglasil iz spanja:

«Kdo je?»

«Čuj, ker ne veš ne dneva ne ure!»

Ko sem bil daleč proč, je priletelo ravnilo za meno; nisem se ozrl...

*

Tisto popoldne sem bil dobre volje. Okoli mize na verandi so sedele gospodične; pristopil sem in razigran prižgal cigareto.

«Vi kadite?» se je začudila gospodična Marija.

«Kadar se mi zljubi,» sem dejal. «Dozorevamo,» sem pristavil.

«Kdaj začnete piti? Pijanega bi vas rada videla.»

«Lahko, da se tudi to zgodi. Zakaj bi vas to zanimalo?»

«Če vam povem, ne bo imelo zame niti polovico tiste mikavnosti več.»

Gospa Fani je poslušala, zdaj se je vmešala v pogovor. «Gospod se v resnici razvija. Prvo leto je bil svetnik, zdaj se je celo zaljubil.»

«Nesrečno zaljubil, recite!» sem popravil.

Gospa me je pogledala grozeče, jaz sem se smejal.

«Zakaj nesrečno?» je vprašala Marija.

«Vsaka prepovedana ljubezen je nesrečna. Dijaška ljubezen je te vrste...»

Gospa mi je presekala besedo: «Kako naj ljubi smrklo, ki hodi v šolo. Učenje — ne ljubezen! Učiteljica naj bo!»

«Učiteljica ni zaobljubljen red. Sicer pa ženski najlepše pristojata kuhinja in postelja.»

Bil sem preodkrit. Gospodične so zardele. Marija je dejala po kratkem molku:

«Vaše mnenje o ženski je nizko. Materinstvo ne more biti poklic vseh; zato je poklicana ženska tudi v javno življenje. Le dvigniti jo je treba, povedati ji, da je ravnopravna in da je dolžnost ljubezni po večini le umazana prevara moških, ki jo hočejo podvreči...»

Bila je rdeča; besede so bile gladke, kot na pamet naučene. Gospa Fani ni razumela; pritrjevala je vseeno.

«Kje ste to brali, gospodična?» sem vprašal. «Vaše besede so najboljši dokaz, da niste zaljubljeni. Kadar je emancipiranka prevarana od lastnega nagona, jo mine vsa teorija.»

Marija je zardela do ušes. Z velikimi očmi me je pogledala.

«Nikoli ne bi prosila ljubezni.»

«Prosila ne, razodela bi jo,» sem jo gledal s polzaprtim očesom.

«Nikdar!»

Nato se je dvignila in odšla brez pozdrava.

Umolknili smo. Z gospo sva se spogledala; ta je dejala: «Užalili ste jo.»

*

Tončka me je čakala v drevoredu z velikim šopom rož pod pelerino. Ko sva se pozdravila, mi jih je ponudila. Držal sem jih v roki, kot da ne vem kam z njimi, še zahvalil se nisem.

«Ali niso lepe?»

«Lepe so», sem dejal. «Eno si vzamem.»

V temni večeri me je pogledala pozorno, da bi razbrala moje poteze. Ta trenutek mi je bila tako ljuba, da sem radi nje prezmagal laž. Povedal sem ji resnico. Poslušala me je tiho, moja roka se ji je dobričkala, kot bi jo pročila odpuščanja.

S tem razodetjem je nekaj nevidnega stopilo med naju in leglo na najine besede. Kot da sva si tuja, sva šla do konca ceste in nazaj; na polje nisva stopila, polje je svetilščo čistih duš.

«Ali si huda?»

«Čemu si zadnjič legal?»

«Ker mi je bilo hudo», sem dejal.

«Kaj bo zdaj?» je vprašala Tončka. Bila je ženska in je nagonsko preudarila vse in zaslužila vse. «Čudno» je dejala, «kako ti more ona braniti? ... Jaz bi si prebrala stanovanje.»

«Ne morem. Moj oče hoče, da stanujem tam ...»

Legal sem. Takal sem ingovor, nisem ga mogel najti. Tončka je stala ponosna pred menoj; ko je videla moje omahovanje, je bila neizpročna. Poljubila me je, s poljubom pa je zahtevala od mene moč, ne mevžo.

Bi sem brez moči. Še nikoli mi niso dala ženske usta toliko vročih poljubov. Bi sem pijan od njih; bi sem neorečen. Obljubil sem stvari, katerih nisem mogel nikoli izpolniti ...

Privadil sem se laži. Vedel sem, da je grda, vedel sem, da ne morem izhajati brez nje. Pripravila mi je mir, ki je grozil, da mi zlomi dušo in telo.

S Tončko sva se skrivaj sstajala. Bila sva se ljudi. Včasih je v napadih vroče ljubezni gorela, tedaj sva pozabila na varnost. Nekoga večeri naju je srečal oče, zaton je tri dni ni bilo.

Ko je prišla četrty dan, se je smejala. «Ušla sem,» je dejala. «Zepri so mi obleko. V predpisniku sem in v najgrših cunjah. Saj me imaš vseeno rad.»

Bila je ljubka že radi romantičnosti, ki je obdajala najin sestanek.

«Ubeživa daleč proč!» je dejala, «saj ni treba, da se poročiva.»

Objela je mojo roko in naslonila lice na moje ramo.

Pogledala me je tako vroče, da je vse žgalo v meni.

«Kam?» sem dejal in sem se oprijel otročje misli kot za bilko. Pa me je zapeklo vprašanje: Kam, ko pa je treba jesti, stanovati, oblačiti se? Ženska ne razmišlja o tem.

«Kamorkoli», je dejala. «Ali ne poznaš nikogar, kamor bi šla?»

Bila je otročja in uporna, želela je nedosegljivih stvari. Zazdelo se mi je, da me po svoji čudni nravi ljubi samo radi tega, ker so okoli mene nanizane take okoliščine, ki me delajo v njenih očeh zanimivega. Bil sem ljubosumen na njeno nprav. Bal sem se, da mi ubeži sama in jaz ne bom vedel, kam za njo.

«Kam naj grem?» sem dejal v komaj vidni žalosti. «V šolo hodim.»

«Hotela bi, da sva prosta, od jutra do večera. Ves dan bi bila skupaj. Ali bi ne bilo lepo?»

«Lepo», sem dejal mehanično. Moje misli so se čudno razlile, nisem vedel, kako. Lovil sem jih, nisem jih mogel pridržati.

Nekaj časa sva molčala. Tema je legla nad njive in se dotikala brazd. V to perut sva utonila...

«Veš,» mi je dejala na koncu vrste murv, ko sva sedla na vlažno travo, «velika gospa bi bila rada. Obleke, kočije in godbo bi rada imela. Ali ne maraš godbe?»

Prikimal sem njenim ženskim sanjam.

«Pila bi iz kozarcev, čistih kot biser. Vsakega, ki bi se enkrat dotaknil mojih ustnic, bi razbila.»

Bilo je lepo še meni; zasanjal sem v tisti daljni čas, ki ga je videla ženska, ki zna samo želeči. Pogledala je name, kot da poslušala mojo besedo, ki je ni bilo. To jo je užalilo. Kot da sem razbil vso njeno, v sanjah pričarano bogastvo, je vzkliknila:

«Ti me nimaš rad!»

Moral bi ji bil obljubiti vse, kar je mogočega in nemogočega na svetu. Dejal pa sem iz svoje poštenosti: «Ta čas je še daleč, Tončka. Upajmo, da pride.»

«Ko bom umrla.»

Bila je tako otročje žalostna, da se mi je zasmilila. Moja roka jo je pobožala, dejal sem: «Vsega boš dobila. Grda je pot pred človekom, strm je klanec. Vso to pot je treba prehoditi, po kamenju in navkreber. Na koncu te poti je zarja.»

Moje cankarjanske besede so Tončki ugajale. Gledala sva na zvezdo, ki je gorela nad goro svetega Valentina. Poslušnila je in mi dela roko na koleno.

«Hočem dekle, ki je pripravljeno iti z menoj skozi zlo in trpljenje, ki upa in me drži kvišku, da dosežem, kar hočem do-

seči... Nji bi posvetil svoje najlepše delo, vkoval bi jo v zvezde... Hanco hočem! Ali poznaš Mateja in Hanco?»

«Ne», je dejala vsa mehka v srcu. «Ne poznam je. Kdo sta ta dva?»

«Cankarjevo povest — Križ na gori — ti prinesem. Beri. Z drugačnimi očmi me boš gledala.»

Bil sem srečen. Verjel sem v tisto lepo ideologijo radosti, poguma in vere. Vesel sem bil, da je slonelo ob meni bitje, ki me je strme poslušalo kot preroka, ničesar razumelo in vsemu pri-trjevalo.

«Vidiš», sem dejal. «Kako si bila neumna!»

«Odpusti mi!» je dahnila. Pogladi sem jo čez obraz, imela je solze na licih.

Kakor da gre zmagovalec skozi vrsto slavolokov, sva šla počasi med vrstami kostanjev v mesto.

*

Ko sem ji naslednji večer prinesel knjigo, sem se naglo poslovil. Tone me je čakal, zvit smeh mu je krivil debele ustnice, a molčal je.

Obiskala sva dijake, ki so igrali na klavir, deklamirali pesmi in filozofirali. Vabljen sva bila tudi midva. Po poti mi je dejal Tone:

«Danes sem govoril s tvojo gospodinjo.»

Malomarno sem zinil: «Kaj ti je natvezla?»

«Saj ne zna govoriti. — Povem ti potem.»

«Čemu ne takoj?»

«Potem», je dejal tako odločno, da sem umolknil.

Po sestanku me je premeril Tone parkrat mežikajoče, nato me je vprašal: «Nocoj si bil na sestanku?»

Prikimal sem. Neljubo mi je bilo, da me je ta hip spomnil na Tončko.

«Zakaj si mi tajil svojo ljubico? — Prav imaš! Ali si že občeval z njo?»

Obstal sem sredi ulice. Val krvi je planil po meni. Kakor da je oskrnil, kar je najsvetejšega v srcu, me je zadelo. Nisem odgovoril, zajeceljal sem nerazumljivo besedo.

Tone me je razumel. Ni popravil besede: «Kaj misliš? Danes je imela sestanek z drugim, ko tebe ni bilo. Ne prestane brez ljubezni. Mene je že poljubljala...»

Planil bi bil k njemu in ga zagrabil. Naval krvi se je le polagoma polegel. Nisem mogel verjeti. Bilo bi mi ljubše, da bi imela raz-

merje s katerimkoli, le s Tonetom ne. Padla je sekira med najino prijateljstvo. In ona, zlata, čista, ki je znala tako lepo pogledati, tako čisto poljubiti...

«To ni res!»

«Tri tedne je bila moja. Ne rečem nič hudega, ali poljubila me je.»

Govoril je iskreno, moral sem mu verjeti. Mrzel pot me je izpreletel, žalost in jeza obenem. Nikogar nisem maral ta hip. Obrnil sem se in zbežal po cestah in po ulicah...

Ona? Ona? Zdelo se mi je, da se je pol sveta podrlo nad me. Pozno v jutro sem še vedno razmišljal o tem...

*

Naslednje jutro sem se z veliko muko sprijaznil z resnico. Srčna bolečina mi je odprla oko. Videl sem njen smeh, ki je šel za vsakim mladim človekom, ki ga je srečala; njena roka pa je nehote segla v lasé in jih popravila. Zdaj se mi je zdelo, da je ob vsakem takem srečanju stopila za korak od mene, ki sem imel zašit laketi in raztrgane čevlje; ta hip me je to zbolelo. Prej pa sem bil ponosen, da so se ozirali za njo; mislil sem, da mi jo zavidajo. Pa so razumeli tajen govor njenega vedenja, ki se je ponujala pred očmi slepca.

Zvečer sem jo čakal točno, prišla je za četrte ure prepozno. S smehom se je prizibala do mene, s smehom me je pozdravila. Bil sem razorožen; da se ni ozrla za moškim, ki je prišel mimo, bi bil molčal. Pomračil sem se.

«Kod si hodila včeraj?»

«Kakšen pa si?» mi je rekla. «Ali ti ni po volji, da sem prišla?»

«S kom si govorila včeraj?»

Vrgel sem karto na slepo srečo, tipal sem slepo. Njeno oko se je razširilo —, videl sem, da se je blesk njenih oči izpremenil.

«Saj sem bila doma... Z drugim nisem govorila kot s Košnikom. Ta je pri nas na stanovanju.»

«Poznam ga», sem se za hip umiril.

«Eleganten je. Še govori s posebno ljubkostjo.»

To me je zadelo z neverjetno silo; neizkušen, a podzavestno sem slutil, da elegantni moški zapeljejo največ žensk. Dasi mi je bilo težko, sem se premagal. Pogovor sem obrnil v drugo smer.

«Ali si brala knjigo?»

«Da. Lepa je...» Odgovorila je raztreseno. Spotoma se je ozrla po lepo oblečenem moškim, ki je šel mimo. Tudi ta se je

ozrl nanjo, potem name, opozorjen radi njenega pogleda. Nasmehtil se je vase. V meni se je zganilo.

«Ali se poznata?»

«Ne», je dejala ravnodušno.

«Čemu se smeješ in se oziraš, kot da se mu ponujaš?»

«Saj mi ni mar za nikogar, razen za tebe», je dejala.

Te besede so bile morda resnica, morda so bile laž.

Tistikrat jih nisem mogel pregledati do dna. V hudobno ironijo sem zategnil odgovor.

«Ker ti je mar zame, se poljubljaš z drugimi.»

Gledal sem mirno in bral z njenega obraza. Obstala je. Pol krvi ji je planilo v lica. Počasi je preudarila, kaj naj reče, in to je bila trenutno ena sama beseda.

«S kom?»

«Sama veš. Premisli in imenuj mi ime!»

Stala sva na koncu drevoreda, ona je brskala s palčico po pesku, ki je blestel v večernem mraku. Pogledala je name še enkrat. Moj pogled je bil neizprosni, njena beseda je bila prepojena z obupom:

«Košnik mi je ukradel poljub. Enega samega; na lice... Nisem se mogla ubraniti...»

Čudna zmes prikrite jeze in zmagovalne radosti nad dvojnimi uspehom, je zavalovila v meni. Prvi hip ni hotela beseda na jezik, nato sem dejal:

«Tudi Košnik?» —

Tega ni pričakovala. Planila je in zacepetala z nogami, njene roke so mahale kot blazne: «Ni res! To je laž! Kdo ti je pravil? Ni res!»

«Tone!» sem dejal mirno.

Ugriznila si je v ustnice in posilila jok. «Taki ste!» je dejala, kot da sem jaz kaj zakrivil; tajila ni.

Nehote in brez besede sva se obrnila v mesto. Nekaj težkega je padlo med naju. Vso pot nisva izpregovorila, ob ločitvi sva si podala roke.

(Dalje prih.)

*Ima jo prepleteno življenje tega popolnoma različnega gostskega je
Tega izpuščenega črta*
Anton Novačan / Maître bourreau

L. Sonja meni — jaz L. Sonji.

Poslušaj me, dragi, povem ti povest
na ruskem jeziku, ta poljski šelest
razumeš le v mojem objemu,
ko praviš, da starih ti ritmov ni mar

in novih učiš me, o južni moj car,
v ljubezni in — rima je — vsemu.
Vot — torej živel je maître bourreau —
tak tilnik kot ti — in z lastno roko
zavijal je glave v ostrogu.
Povest se začenja
in ritem se menja:

Po logu

se šetal nekoč je maître bourreau
med gredami cvetja — in tako dalje —
pomladnega jutra, ko ptičke pojo
in solnce pripelje svoje kolo
čez stvarstvo in njega kanalje.

In maître bourreau, mož dobre prebave,
poslušaj in gleda čudesa narave.

„Čemu,“ zdani se mu misel, „toliko potrate
na take nasade za ptičje svate?
Čemu te gredice — in tista leha
med drevjem polnim ptičjega smeha?
Na njej bi se lahko ovce pasle
in tudi sočne salate rasle,
fižol se plemenil vsake fele,
koristne buče na solncu se grele.
Tako pa — to cvetje — nemara ni pravo? —
duši nam samo zeleno travo.“

In s palico težko udari mož
po grmu mogočnih dehtečih rož.
Če prave so, z nosom preiskuje,
dokler se mu zadnja ne osuje.

Še za kosom porednim je kamen metal,
iz loga vso ljubo pomlad pregnal.
In se je čudil maître bourreau,
ko vse je v logu pusto bilo. —»

*

To stari so ritmi, stare besede,
a takšna pri nas je kritika
in menda tudi — politika.

W a r s z a w a.

Priznavam, da o Waltu Whitmanu ne morem govoriti, kakor bi govoril o komerkoli. Duša in poezija velikega starca z Manhattana sta zame v nežni zvezi z enim najvažnejših odkritij iz moje prve mladosti: z odkritjem poezije. — Moj oče je hranil med svojimi knjigami oba zvezka *Splošne knjižnice* po pet krajcarjev, kjer je Gamberale prvič objavil del svojega prevoda iz Whitmana, in jaz sem prebiral in ponovno prebiral ti dve skromni knjižici s tistim navdušenjem, kakršnega po svojem dvajsetem letu nismo več sposobni. Ne da bi bil kak *bourgeois gentilhomme*, toda takrat še nisem imel nobenega jasnega pojma o razločku med verzi in prozo in niti me ni skrbelo vedeti, zakaj so bile tiste pesnitve sestavljene iz tako dolgih verzov, da so mnogokrat izpolnili dve ali tri vrste. Tam sem prebiral ali bolje vdihaval pesnikovo poezijo morja, vsakdanjosti in veseljnosti, ne da bi mislil na blede ovenčance, ki preštevajo ganjenim dušam zloge, kakor bi preštevali slavcu note — če bi mogli.

In moram priznati, da jaz, Toskanec, Italijan, Latinec, nisem zaznal, kaj je poezija, iz Virgila ali Danteja — in še manj po zaslugi kazuista Petrarke ali umetnega rezbarja Torkvata Tassa, ki sta dva pesnika za luksuz in zato bolj literata nego pesnika — temveč iz otroških naštevanj in iz dolgih, strastnih nagovorov kosca *Travnih bilk*. Še danes, po tolikih letih, ne morem hladno prebirati «šepetov nebeške smrti» in «Bil vam je deček, ki je hodil v prosto naravo». Pozneje sem bral *Travne bilke* v angleščini; spoznal sem Whitmanovo življenje in podobo iz debelih ameriških knjig, razglabljal sem o metričnih vprašanjih njegove poezije po Jannacconovi knjižnici, toda nikoli nisem mogel pozabiti tistih razkošnih ur svoje deškosti.

Ne pripovedujem vsega tega, da bi podal — pred časom in na nepravem mestu — odlomek iz svojega duševnega življenjepisa, temveč da pojasnim, čemu bi ne mogel pisati o Waltu Whitmanu, kakor da je eden med mnogimi inorodnimi poeti, ki so odmenjeni zanimanju profesorjev z deklških šol, da morem govoriti o njem samo tako, kakor more ljubeč brat govoriti o svojem ljubljenu bratu — naravno seveda: le da gre za mlajšega in manjšega brata, ki govori o svojem mrtvem in večjem bratu.

Kako srečen bi bil, če bi mogel vcepiti drugim ljudem nekaj svoje trdne vdanosti, če bi mogel pokazati vsem, ki me čitajo,

živo in zvesto sliko otroške in ogromne duše tega pesnika, ki ga ljubim, duše, radosti pijane in otožnosti pretežke!

Toda ne bi se hotel baviti z njegovim umrljivim življenjem. Čemu bi bilo važno vedeti, kdaj je bil stavec, novinar, mizar, bolniški strežnik, upravni nameščenec ali patriarh demokracije? Vem, da je bil rojen l. 1819. v Ameriki in da je v Ameriki umrl l. 1892., ne da bi bil kdaj zapustil svojo deželo. Vem, da je bil v življenju takšen, kakršnega se kaže v svojih pesnitvah: popoln človek, preprost, odkritosrčen, ljubitelj narave in ljudi, poln zaupanja, razdajalec radosti. Nekdo, ki ga je videl živega, Howels, je pisal: «Njegovo oko in glas sta razodevala odkritosrčno in neodklonljivo ponudbo prijateljstva: prožil je roko na način, da je bilo v naših močeh, obdržati si jo za vedno.» In nekdo drugi, ki ga je videl kot mrliča, dan po njegovi smrti: «Zdi se ti, kakor da ima obraz starega, zvestega dečka.» Takšnega poštenega soglasja med življenjem in poezijo sem vedno vesel, kadar ga srečam, in rajši imam pesnike, ki so peli o trpljenju in resnično trpeli, nego tiste, ki so zverzificirali vsa mogoča čuvstva, pa so živeli trajno z mirom v duši v svojem varnem naslanjaču.

Kar pa me bolj zanima o človeku, je tisto, kar je ta umel iztisniti iz svojega življenja, ne pa njegovo celokupno življenje, in premalenkostni življenjepisci so se mi zdeli vedno podobni onemu, ki bi hotel uživati plemenito vino, pa bi šel iskat grozdov in lupin, iz katerih je bilo pridelano. Poznati zunanje življenje velikih duhov, utegne ugoditi radovednosti «ljubiteljev duš» in zbirateljev anekdot in utegne služiti tudi kot moralno dramilo tistemu, ki hoče nekaj velikega začeti, toda vse to je neodvisno od vrednote in pomena umotvora, ki stopi pred nas.

Zunanji življenjepis je še bolj neumeten pri Whitmanu nego pri drugih. Kajti on je hkratu vsesplošen poet, poet veseljnosti in ne posameznih delov, poet sveta in ne samo Amerike, in po drugi strani poet osebnosti, individualen, intimen, ki je lahko dejal z upravičenostjo: «Tovariš, to ni knjiga. — Kdor se je dotakne, se dotakne človeka.»

V njegovih pesnitvah najdemo torej lahko vso pesnikovo dušo, vse tisto, kar hoče povedati, učiti in zapustiti svojim ljubiteljem, svojim tovarišem, vsem ljudem, in stotine njegovih *Travnih* *bilk* so resnično neumrjoči del njegove duše.

Pa ne bi hotel niti glede Walta Whitmana pisati slovstvene ocene, kakor so tega vajeni tisti, ki proučujejo, kako drugi pripovedujejo o svojih stvareh, ker sami ne vedo povedati nič svojega. In vendar je prav glede Whitmana mnogo mikavnih vprašanj

metričnega značaja, ki bi jih bilo treba postaviti in rešiti; lahko bi premišljevali, če ni Whitmanova poezija prav nič metrična, kakor je rekel Whitman sam in po njem Noel, Stedman, Gamberale in mnogi drugi, ali če je v nji daktilični padec, kakor je verjel Macaulay, ali neke vrste konsonančna rima, kakor je hotel Triggs, ali naravnost nekakšna skrita ritmična ubranost, nekakšna psihična rima ali strofične periode, kakor meni naš Jannaccone. Lahko bi preiskovali, kakor sta delala O'Connor in Neucioni, katerim naravnim gibanjem najbolj sliči whitmanski spev, vetru v gozdovih ali oceanskim valovom, in lahko bi raziskovali, kakšen je bil vpliv Whitmanovih naukov na odnošaje med poezijo in prozo in na gibanje francoskih verslibristov. In če bi hoteli izgubljati čas, bi mogli ocenjevati tudi njegovo najljubšo retorično obliko, naštevanje, in jo primerjati s parafrazo, ki je bila Homerju draga, z metonimijo, ki je bila Danteju draga, z antitezo, ki je bila draga Viktorju Hugoju, in metaforo, ki je draga d'Annunziu. Pa vse te lepe reči ne zanimajo nas, ki iščemo v svetu in v ljudeh duševne udejstvalnosti in v duhu misli.

Walt Whitman je napisal nekaj spevov, ki so čudoviti kot čista poezija, kot godba, kot privid, kot izbranost besed, a na srečo on ni pesnik, ki piše, da bi zabaval občinstvo in ustrezal založnikom.

Walt Whitman hoče ljudem nekaj povedati in hoče, da ga ljudje poslušajo, in da bi ga ljudje slišali, «poje iz polnega grla svoje krepke speve in ubrane.»

Naša dolžnost — dolžnost vseh, ki ga ljubijo — je, da dojamemo iz teh iz polnega grla zapetih spevov pesnikovo misel, kar priporoča z ljubeznijo samemu sebi, svojim dobrim drugom, svojim otrokom — nam vsem.

II.

Zakaj je začel Walt Whitman pisati svoje pesnitve? Zato, ker je bil literat že od rojstva? Da bi si osvojil slavo? Zato, ker ni bil drugega zmožen? Še malo ne! Walt Whitman je bil prej nego poet človek, delavec, mizarjev sin in izvežban meriti drevesa in izdelovati mize. Ni bil eden tistih naših muzaistov s prilastki, ki jim je obzorje lastni črnilnik in edini smoter naklonjenost novinarjev in žensk. «Zahteval si od mene ubranih rim? Iskal si pokojnih in koprnečih meščanskih rim? ... Kaj pomeni takšnemu, kakor si ti, poet, kakor sem jaz? Ostavi zato moja dela in se pojdi uspavat s tem, kar umeš, in z mehкими akordi klavirja, kajti jaz ne zabavam nikogar in ti mene ne boš umel.» Tako se obrača do ne-

kega mirnega meščana. On torej ni prišel s svojim delom zabavat občinstva, polaskat se ušesom mehkočutnežev in proučevalteljev metrike. Njegov vzor ni klasično eolska harfa, marveč prej hripava lokomotiva s svojim «blaznim zažvižganim smehom, zvoneča, grmeča kakor potres in razdiralec vsega». Zato se ne straši, če ga obtožujejo profesorji poezije, in se tolaži, ko gleda strahoto cañona v Koloradu. «Obtožili so moje speve, češ, da so pozabili na umetnost? Da so pozabili raztopiti v sebi natančna pravila in nežnočutnost? In merjene udare lirike in prelest izgubljenega in ponovno izgubljenega templja in stebrovje in polikane loke!» Kaj mi mar! se zdi, da hoče reči Walt Whitman. Vse to je literatura, a jaz «hočem, da odmeva moj barbarski krik preko okrovja sveta». Ne poje, da bi pel, temveč da drami, vzgaja, spodbuja ljudi. «Jaz sem tisti, ki poganjam s psovanjem može, žene in narode in kličem: Vstanite s svojih sedišč in se borite za svoje življenje!» — «Jaz sem vzgojitelj atletov. Kdor doseže po moji zaslugi eno samo širše oprsje nego je moje, potrjuje širino mojega.» In ker hoče biti vzgojitelj, mora biti po sili robat in brez poklonov. «Nisem sladkoben, osladen mehkužnik, bradat, zagorel, z rjavim vratom, grd sem prišel. In z mano se je treba boriti za trdna prvenstva vesoljnosti, kadar grem mimo.»

On je torej bolj nego poet po modernem pojmovanju nekakšen *v a t e s* v antičnem zmislu: *p r e r o k*. Ni opevalec omejenih stvari ali posameznih delov: on je pesnik vseobčega, pesnik celote in vsega skupaj.

So poeti, ki pojo samo o ljubezni do ženske, drugi samo o ljubezni do narave, tretji o ljubezni do domovine ali do ljudi ali do sebe samih, a on poje o vseh teh stvareh skupaj in še o drugih. «Ne bom delal pesnitev, ki se nanašajo na dele, temveč bom delal pesnitve in speve, ki se nanašajo na vse skupaj, in ne bom pel, nanašajoč se na enega samega, temveč nanašajoč se na vse dni.» — «Vse se mora nanašati na skupnost sveta in na celokupno resnico sveta.» In pripoveduje, kako mu je rekla muza: «Pridi, zapoj mi pesem, kakor je ni zapel še noben pesnik, opevaj mi Vesoljnost.» Kako bi mogli drugače vsi ljudje poslušati njegove pesmi?

Seveda, na prvi pogled se zdi Walt Whitman najbolj osebni med poeti ali vsaj najbolj odkritosrčni med osebnimi. Kaj ni baš on ponosni ustvaritelj speva o lastnem Jazu? Koj od začetka oznanja: «Toda jaz opevam le neko preprosto in poedino osebo.» — «Jaz proslavljam samega sebe in pojem samega sebe.» Večkrat nastopa v njegovih spevih njegova lastna oseba — pa ne pod pojmovnim in nedoločnim imenom Jaz, temveč z obrazom in

obleko Walta Whitmana: «Walt Whitman, sam zase kozmos, sin Manhatte, nemirni, meseni, čutni, ki jé, pije in spočenja.» — «Glej to ožgano obličje, te sive oči, to brado, gosto lasovje, ki se zлива na moj vrat, moje rjave roke in moja tihotno držo in brez milote.» — «Božanski sem znotraj in na zunaj in posvečam vsako stvar, ki se je dotaknem ali se dotakne mene... In moja glava je več vredna nego cerkve, svete knjige in vsi obredi.»

Pa kdor bi smatral to oboževanje samega sebe za nekakšen odločilni dokaz Whitmanovega individualizma, bi se motil. Samega sebe obožuje, ker obožuje celoto in vidi celoto odsevano v sebi in čuti samega sebe globoko pomešanega s celoto. Ko govori z nekim neznanim prijateljem, pravi: «Mi postajamo rastline, debela, listje, korenine, skorja. Mi smo razgrnjeni v plasteh na ozemlju, mi smo skalovje. Mi smo hrastovje in rasemo s stranjo ob strani po goličavah...» in naštevanje sledi naštevanju, da z uspehom vcepi to občutje istovetnosti z vsemi stvarmi. Samega sebe občuti kot vesoljno dušo, kot dih celote in — da se poslužim neke umljive absurdnosti — kakor bi mogel bog kakšnega panteističnega svetovja občutiti samega sebe: «...jaz diham, jaz živim, dvigam se nad svetlobo, svetlejši nego svetloba, dvigam se nad peklenske zublje in poskakujem vzhičen, lahkoten nad peklom. Dvigam se nad paradiž, ki je ves ovonjan z mojim lastnim vonjem. In vsebujem vsaktero življenje na zemlji, dotikam se in vsebujem Boga, dotikam se Odrešenika in Satana. Jaz, večna sila, ki vse prepaja, kajti kaj bi bilo brez mene celota? Kaj bi bil Bog? Jaz bistvo oblik, jaz življenje resničnih resničnosti, jaz vekovečni, nasebni (temeljni zakon nevidnega). Jaz življenje velikega, okroglega sveta, solnca, ozvezdij in človeka, jaz vesoljna duša.» V tem zmislu moremo Walta Whitmana imenovati tudi mistika, seveda mistika povsem drugačne vrste, nego so običajni, ker noče samega sebe izgubljati v Bogu, temveč hlepi skoro za tem, biti nekaj tako brezmernega, da bi sprejel v svojo dušo Boga samega. Drugič si želi «biti prav Bog» in govori drugim: «Ni Boga bolj božanskega nego si sam,» ali pa se veseli «biti ta neverjetni Bog, ki sem»; toda v nekem spevu v šepetih nebeške smrti se proglašja naravnost za najbolj vse-mogočnega Boga: «Jaz tolažnik predobrotni, jaz obljubljeni prihajam z ljubeznivo stegneno roko; najvsemogočnejši Bog sem jaz. Jaz po prerokih naznanjeni in po pesnikih v prerokbah njihovih in v najbolj navdihnjenih spevih njihovih... Vso boleost, vse trpljenje, vso muko združujem jaz v sebi in jo vpijam vase.»

Poslovenil Karlo K o c j a n č i č. — (Dalje prih.)

KNJIŽEVNA POROČILA

Marija Kmetova, *V metežu*. Roman. Splošna knjižnica, zv. 54. V Ljubljani 1925. Str. 219. Zvezna tiskarna in knjigarna.

Ako smem na pričujoči ponatisk iz »Ljubljanskega Zvona« položiti vatel nekaterih francoskih zahtev glede sličnih slovstvenih razvrsti, bi navedel iz 17. stoletja Pinchesne-ovo, Huetovo in Scudéryjevo načelo, da mora literarno delo ženskam ugajati. »V metežu« je vsekakor ustrezno temu postulat. Mnogo manj pa bi bila taista doba (Somaize in Abbé de Pure) zadovoljna z drugo svojo postavo, namreč o iskanju novosti v izrazu. V 18. veku so možje kot Marivaux, Crébillon in abbé Prévost skušali približati roman istinitemu življenju. V tem pogledu bi Kmetova lahko brez skrbi zrla svojim sodnikom v obličje, kajti nje slika izobraženih slojev današnjega časa se v splošnem krije z resnico, čeprav je zaradi kontrasta morda prevečkrat potegnila s črnim čopičem. Istotako je povsem ugodila tedanjim teoretikom (Diderot, J. J. Rousseau, Le Sage), ki si žele iz književnega umotvora nekaj koristi za krepost: saj se naša povest končuje s propadom glavne razvratnice, ostali vršilci, oziroma kršilci nravnega reda, pa se bolj ali manj iskreno vračajo na ravno pot društvene čednosti. V 19. stoletju je gospa De Staëlova dosti širje očrtala značaj romana, ki bodi naraven in resničen, psihološki, popisujoč ne samo ljubezen, ampak tudi druga čustva in izkustva človeških src, potem modroslovski ter moralen, a ne tako, da bi se morala postaviti na mesto dogodkov, temveč naj poteka in žari iz dejanj in položajev. Tem pogojem je po večini zadoščeno, akopprav se avtorica nekam enostransko drži čustvene plati ter skoro ničesar ne izveš o drugih družabnih težnjah in težavah sodobnosti. Nje modrost pa je filozofija zdravega razuma, ki se kreta med obče priznanimi gesli o zakonu, ljubezni, družini itd. ... Lahko bi še navedel De Vignyjev izrek, naj bo roman zgoščen in izbran izraz vsečloveške resnice, ali kaj o Balzacovih »tipih« itd., a kam bi s tem zabredli?

Naslov romana izluščiš iz umovanja glavne osebe Tinke: »Tone (bivši mož) me je prekel že zdavnaj, Andrej (bodoči soproj) čaka v ljubezni name in Pirc (ljubimec) pravi, da sem ustvarjena le zanj. Kakor v silnem metežu mi je, vse povsod viharji, zameti« (124). To družbo, ki večinoma niha med Trstom in Mariborom in ki prečesto rabi fatalistično krilatico »saj je vseeno«, je označil donjuanski človek in pol, duševni brezdomovinec dr. Pirc: »... današnja slavljenca sta izšla iz razporoke, gospa Meta je ločena žena, Bizjakova je ločena po notranjosti, jaz pa, saj veste, sem kakor hudobni duh v tej častiti družbi. Edino vi in vaš mož (prof. Rižnar) sta po vseh formulah zakonski par« (151). Najsi je tu zajeta usoda petih žensk in treh moških, je vendar ugotoviti, da je kompozicija enotna: skozi obilico preokretov te vodi kot Ariadnina nit razvoj in konec ubožne učiteljice Tine, ki je prvemu možu Mlakarju v desetletnem zakonu uničila dom, hčeri Vandi zagrenila otroška leta, idealističnemu Gorniku lagala ter uživala njegovo imetje, skrivaj pa ljubila odvetnika Pirca. Dasi kaže malo: dane vsa ta družba rahitično nravstveno hrbtenico, se vendar utegne vprašati, ni li Mlakarjeva vrnitev iz Amerike nekaj *deus ex machina*. Nepremišljeno, ne rečem nemogoče, se mi vidi tisto gospejno vprašanje na prednico, od katere nujno želi usluge (136, 137). Drugače pa je pripovedovanje neprisiljeno, v prirodnem, gladkem slogu, ponekod v živahnem dialogu. Med priljubljenimi ukrasi stoji v prvi vrsti posebitev neživih predmetov, zlasti poslopij. Gospodični pisateljici pa gre priznanje, da je umela izvesti tako širok zasutek, kar je precejšnja vrlina v današnji razrvanosti.

V hvalo ji moramo šteti še to, da se je odkrila mnogih slovničnih nedostatkov, ki jih zadnja leta preganjajo strokovnjaki. Strogi Radamanti bi pa vendar utegnili očitati nekaj malenkosti. Glede pravopisa: zopern (74) spada na škrabčev čvrt; brez j se piše zaželen (48) in življenjski (53); počkna (78), drhal (66), utelasti (177). Blagovnočje kakor tudi češki pa srbohrvaški zgledi priporočajo polglačenik v gen. plur.: zgodob (76). Zgolj določno obliko na nji tvorijo pridevniki iz prišlovov: zgornji, precejšnji (92). Prišlovni deležniki brenčaje (7); hreščaje (17), vreščaje (149) so toliko vredni kot molčaje ali ležaje namesto molče, leže. Tvorni deležniki pa se delajo iz 3. os. mn. esje: oč, sijo: eč, torej spijo: speč, spejo: spoč, režejo: režo (ne rezajoč, 88), režijo: rešeč. Povratni zaimek se ne opušča v deležniku: smehljaje se (25), a tresočim se glasom (198) ali lepše: s drhtečim glasom. Nekateri pridevniki na oči hranijo to obliko tudi v adverbu (prav za prav je menda to star množinski instrumental): dejanski (65), govorni slovenski ali po slovensko. Primernik adverba slove pri enozložnih pridevniki na še in je, pri daljših na eja: slabše (209), pomneje, živahnije (33). Deležniki opisujejo stopnjevanje: bolj umirjen (137). Namenišnik, glagolnik in nikalni velebnik se po starem obravnavajo od nedovršnikov: vabit grem (4), odpuščanje (216), ne odgovarjaj (75, 191), naj ga ne pušča (173), celo za enkratno dejanje. Namesto ki naj stoji kakor (126). Germanskim jezikom se prilagajajo takile sklopki: mukepoln (21) za mučen, uodepoln za uoden. Naši skladnji se upirata svojilni zaimek in avojilni pridevnik namesto dajalnika: pogledala je Gorniku v oči (ne: v Gornikove oči, 46), rdečica ji raste na ličih (ne: na njenih ličih, 110). Flukvamperekt je včasih odveč: vam je natvezel (bil, 57), mati je koj prišla (bila, 183). Tuje mi diši kapičenje samostalniških dopolnil: spomnila se je dolgočasnja pri pisanju Gorniku (118). Dolej še ni odobren italijanizem: listine od hčerke (194) — hčerime listine, sanje od sanj (123). Materinski občutki (173) se po Levatiku bolje strinjajo s svojetvom naše materiščine nego sam roditeljski. Neaklonljivost imen me žali: Poldi ni pogledal (149), saj po vzoru »goc« pač ne smem sklanjati odrasle ženske. Ponavljajni glagoli po nekih pravih izpreminjajo korenski vokali: obleka ji pristoji ali pristaja (pristoja, 33, kakor bi rekel: nosim in prinočam). Knjižni jezik naj bi ločil prehodnik ugasiti od neprehodnega ugašiti (125). Premalo je znano poglavje o trpniku v najnovejši Breznikovi slovnici: prežeta s to mislijo (207). Gotov sem (78) pomeni konservativnemu jezikoslovcu »prepričan, v vesti sem sva, za drugi pojem pa, recimo, »opraviš zame« in podobno.

Nepotrebno miselno hlapčevanje, kvarno domači samoniklosti, so takile germanizmi: naseeti (21) — ujeti se; komu se lasem zahvaliti (67) — komu naj se z.; izgledaš kot jagne — videti si kot j.; podam se na pot (126) — nspotim se, odpravim se itd.; počkna te zapeljati z avtom (30, 91, 93) — dam ...; poročila je starca (92) — vzela je, poročila se je. Smešno nam bi moralo sveneti: preatiti bolezen (205) ali ispit — eno leže, drugega sedé (= preboleti, pretrpeti, prenesti; prebiti, narediti i. dr.). V lepoclovju bi rad pogrešal sestavljenk kot predplačilo (38), saj celo v prozaiknih uradih še dobivaš naplačilo. Skovanka »razpoločenje« se dá pogoetoma po doreče povedati. Včasih imamo kopo pristno slovanskih označnic za pojem, ki je »V metesta« skoro vslej izražen s tujo izposojenko, znano le na ozkem našem ozemlju, n. pr. krog (Krieg), reva (Reue), šugači (schauchen), goljuf (gaglieffo). Za »takoj, hitro, precej« se do sile ponavlja gorenjska okmenjena »koja«. Ali narod res toliko govori »špunita, če bože zašepetati? Dolenjec šepna, kadar se spotakne! Za večni »dalje« bi tu pa

tam postavil »naprej«. Sovrstnik v ljubezni (19) je pač tekmeč. Kaj so poloknice? Mogoče kontaminacija iz »polkna» (Balken) in »oknice»? A. Debeljak.

Ivan Zorman, *Lirični spevi*. Cleveland, Ohio, 1925. Str. 90.

»Slovstvo je vlak. Vlak si sme dovoljevati vsakovrstne muhe, najčudovitejše blaznosti sveta, drdrati skozi snežne ali cvetne dežele, prekoračiti hudournike in sanje, nasmihati se biserom in morjem — ali samo v mejah dveh tračnic.« pravi mladi francoski romanopisec Joseph Delteil. Ako se držim te prispodobe, porečem o Zormanovih delih — prvih dveh pesniških zbirk sicer nisem čital — da je to skromen vrhniški vlak, ki z njega vidiš na kratki progi neznamen drobec nevelike slovenske domovine. Životopis tega ameriškega rojaka nam je nedavno podal v »Slov. Narodu« dr. I. Lah in ta ali oni se še utegne spomniti kratke polemike, ki jo je otvoril nasproten ljubljanski dnevnik. Vsekakor pa je razveseljivo, da se v dolarskem svetu najde še kdo naših, ki goji zmisel do modric in morda nekoliko prispeva za ohranitev narodne zavesti onkraj slanega elementa, budeč pogosto spomine na staro domovino, n. pr. v stihih »Izgubljeni raj«:

Spet zahajali bi v Kokro,
kjer naš varuh, stari Kranj,
iznad skale bi poslušal
jek otroških radovanj.

Rad bi spet pri Svetem Joštu
doli zrl na svet mamljiv:
zrl na pisane preproge
zametnih livad in njiv.

Na splošno pomeni Zormanovo književno udejstvovanje anahronističen prinos našim liričnim proizvodom pred l. 1900. Ako je po Henriju Pourratu in bog ve po kom še poezija »iskanje duše«, iskanje te lično opremljene knjižice ni posebno globoko. Če pa se bolj ogrevaš za opredelitev pesništva, ki jo je oblikoval Emile Deschamps:

Peinture qui se meut et musique qui pense,

t. j. slika, ki se giblje, in godba, ki misli, tudi ne zaslediš v tej smeri težnje po novem, doslej še neizraženem in neopaženem. Avtor se tega zaveda in prikupno priznava v uvodni »Moji pesmi«:

Kot gorskega potoka spev,
ki skromen le daje odmev,
odmevi mojega so petja,
ki v srcih iščejo zavetja...

Slično naznanja poslednja kitica zaključne pesnitve, posvečene Prešernu:

Odpusti, da nevredne vrste
ti vzvišeno ime časté —
i vrabec s slavcem se oglašá,
i bor ob hrastu stati sme.

Knjižica je razdeljena na štiri skupine. V prvi prevladuje rahla refleksija, ki odseva spomine in življenska izkustva, n. pr. »Mladosti«:

Če nisem ostal še nikomur zvest,
sčm tebi, mladost, ti življenja prelest.

Podobno umuje simbolični »Potok«:

Hlepel po silnem sem razmahu,
po bratstvu morskih veličin —
morjé sprejelo me je šumno,
a vzelo mi prostost dolin.

Pogled v prošlost omogoča tole filozofijo kitic »Nekoč in sedaj«:

Zakaj v namišljeni bridkosti
zemljan ne spomni se modrosti:
čim več veselja drugim daš,
tem več ga v srcu sam imaš?

Vse take iveri niso ponazorjene v posebnih pesmih, precej jih je nanizanih pod geslom »Utrinki«, n. pr. »Mnogi se potijo dan in leto za prihodnost, nikdar doživeto«, ali: »Kdor vesel odpušča mnogo, njega svet ne sodi strogo«, ali: »Kar nas prijetno vara, življenje najbolj čara« itd.

Drugi del, po večini slike iz prirode, mi najbolj ugaja kot celota. Nalik Jenkovim »Obrazom« nahajaš tod razne ubranosti od zgodnje vigredi, ki še vprašuje:

Zakaj, usoda, mrko terjaš
pokore toliko od nas,
poprej ko milostno dovoliš
lepoti gledati v obraz?!

preko »Majniškega jutra«, ko »solnce pilo rosne je zdravice«, pa do hladne dobe, ko

Stoji pred hišo starka,
v očeh ji bdi resnoba,
za njo mladost žareča,
pred njo temina groba.

Tretji oddelek prinaša ponajveč ljubavne melodije, o katerih ne več, ali jih ne bi kazalo pustiti po različnih albumih, četrti pa odseva pesnikovo razmerje do daljnega rodnega doma. Iz celotne zbirke so mi najbolj pogodu: Stare gosli, Brezi, V majniškem jutru (razen tretje predzadnje vrstice), Poletna modrost, Poglej, dekle..., Večna lepota, O polnoči (dasi zadnja misel ni izvirna), Izgubljeni raj. — Reminiscence ti večkrat kvarijo ugodni dojem: »Rad bi« in »Spomladi« (Župančič), Na deželi (Golar), Hrepenenje, Naš Narodni dom (Gregorčič), Jesen (Jenko). Drugod sem se domislil Cimpermana, Moleta, Prešerna in še nekaterih. Verzi tekó gladko, ritem je skaljen samo enkrat na str. 21. in 23. Mašil ni, razen str. 20.: kot turist t a m vrh Triglava. Kdor bi izpustil »tam« in pisal »turisti«, bi dosegel polnoglasnejši stih. Nekateri ukrasi so prav posrečeni, preseneti pa vas primera: k o t h i j a c i n t po južnem morju v daljino mirna misel plava (32). Težkih pesniških oblik ni, če ne upoštevamo dveh sonetov. Stiki so skoro vselej dobri (slab: pritök — otrók, 10), često bogati in še notranji. Jezik je domala brezhiben, samo namestu slónil (13) naj bi stalo slonel, »žena se poroči z milijonarjem« (22), od veselja vnet (38), z brzimi krili leteti (58). V pisavi je nekaj zastarelih oblik, prave so: poželenje (19), laže ali laglje (23), vdan (25), vžgati (32), gnezdece (33), ličece (44), zvonjenje (34), bedeti (43), utolažiti (44), rdeč (56), lučca (67), preden (63), mimo (71), tovarišija (80), ustvariti (88).

A. D.

Fr. Jaklič, *Zadnja na grmadi*. Zgodovinska povest. Mohorjeva knjižnica 6. Na Prevaljah 1925. Str. 268.

Prvi dokazani sežig večše ali čarodejice se je zagrešil menda leta 1275. v Toulousi, dasi je to vražarstvo po izjavah nemških učenjakov starogermanskega izvora, češ, copnice so potomke tevtonskih duhovnic in zdravnic. Po 13. stoletju so se jele določati stroge kazni za čarobo. »Sachsenspiegel« šteje čarovništvo enakovredno z zastrupljanjem in nejevero ter preti vražjevkam in večkam s smrtjo. Usodna zmota je prešla početkom 15. veka s francoskih tal

na švicarska. Tristoletna dušna epidemija, ki je pobrala nebroj človeških žrtev, je dosegla vrhunca v 17. stoletju. Niti nežna mladost niti matora starost te ni čuvala ovadbe ali obsodbe: celo visoki cerkveni dostojanstveniki in plemiči so morali često v klado in na grmado. Na Britanskem je bil postavljen poseben general za izsledovanje hudičevih namestnic in dekel. Na evropskih tleh se je poslednja uradna usmrtitev izvršila v Švici, kjer je bila leta 1782. v Glarusu spaljena krščenica Ana Göldijeva. Seveda je še potehmal zaslepljeno ljudstvo samo večkrat napalo ter ubilo kako osumljeno babše, tako v Mehiki, Angliji, Nemčiji. V prosvetljeni Ameriki, če se točno spominjam, so upepelili zadnjo hudičevko okoli 1860.

Sramotna doba človeške misli ali bolje nezmisli je pogosto zamikala pisatelje s svojimi krvavimi dogodki. Posebno dojemljivo je popisal Balzac takšno pravdo v *Succubu* (*Contes drolatiques*) in Coster v *Ulenspiegelu*. Bolj pozabljena pa je izvirna kamniška povest iz leta 1670., »Čarovnica s Karneka«, ki jo je J. Ogrinec objavil leta 1872. v mariborski »Zori« in ki se zaključuje z besedami: »Tu na grmadi so časi zažigali copernice. Zadnja je Ida bila — Trebuščakova hči.« Za ribniško okolico je v »Mladiki« priobčil in sedaj dal ponatisniti slično tragedijo Fr. Jaklič iz Podgorice pri Dobrépoljah.

Zapisnik te pravde je leta 1864. v knjigi »Ribniška dolina na Kranjskem« obelodanil v slovenskem prevodu njegov krajan A. Lesar, katehet in učitelj slovenščine v ljubljanski višji realki. Lucija Krznjevičeva je bila zbog takratne psihoze trpinčena leta 1701., torej 67 let poprej, nego je Marija Terezija odstranila pregreho čarodejstva iz zakonodaje. Čeprav Jaklič nekam enostransko vali odgovornost za podobne justične umore na posvetno gosposko, je »Zadnja na grmadi« vendar dobra ljudska povest o »klekaricah«, kakor je M. Ravnikar po domnevem shajališču na Kleku krstil zlodejske veščice in vražarice. Kot bližnji сосед ribniški okolici je avtor dobro pogodil tamkajšnje kraje ter običaje, ki se v dobršni meri zrcalijo tudi iz pristne ondotne govorice. Nekaj izrazov utegne biti manj znanih širjemu občinstvu, n. pr. balite (iz wallen?), branjak, bentiti (iz hrvaške kletvine?), cimaraka (*Zimmerhacke*), kleštra, kov (kakóv), mrkaj, prvotna oblika za današnji »mrčes«, nihče ničasto, kar se pa menda govori »niče ničasto«, stagne (stegně), štrama in nekaj izvedenec. Po narodni izreki so zabeleženi: Ribensčica (Ribniščica), vranč (vranič = vrag), zlodi (zlodej). Dvomim pa, da bi domačini sklanjali po lužiškosrbskem načinu Slemenov (5, 114) namesto Slemen. Nasprotno pa pogrešam sklonila ov pri moškem samostalniku okovi — okovov (148, 155). Po napačni analogiji sta zvarjena deleznika brisajoč (22) in iskajoč (137) za brišoč, oziroma iščoč.

Tiskarji bi morali imeti dobro podkovane korektorje. Kako naj se pisatelj, osobito če je v letih, zanima za dlakocepni nauk, naj li rabim noter ali notri (67, 161), vsipati ali usipati, ugnctati (5, 38), vendar ali vseno (138), brežki (t. j. nizki bregovi) ali pridevnik breški (90)? Pretekli pogojnik je manjkrat nego pri drugih piscih zamenjan s sedanjim (27, 57). Prav obilo pa srečujem nedomači svojilni zaimek pri telesnih delih: položila je roko na njegovo ramo (24), redko pa pravilni dajalnik osebnega: sneli so ji železje z rok (161). Samo enkrat se je zarotil po slovanski šegi: na mojo dušo (134), kakor se zaklinja tudi Čeh: na moü duši, drugače pa vselej z germanskim pri. Dasi je ponekod v zanikrnem govoru prehodnik pomešan z neprehodnikom, vendar ne velja zamenjavati: ugasiti in ugasniti, osupiti in osupniti. Včasih se dovršnik šopiri namestu nedovršnika: počne — počenja (164). Nepotrebni so dolgi ponavljalni glagoli kot razširjati (namesto širiti), oskrunjati (skruniti), prepehovati (pehāti), napolnjevati

(polniti), umerjati (meriti), preklinjevati (kleti, preklinjati), obdolževati (dolžiti), prikimavati (kimati). Neslovensko je: sklenil je, da vztraja (181, da bo vztrajal!). Dr. Breznik graja soznačnice, tuje po korenu ali pomenu in ki jim lahko najdeš dobrih domačih namestnic: cilj, dopasti, drenati se, jenjati, konec jemati, mērodajen, naenkrat, nahajati se, podati se kam, lončar je mladenko poročil (40), prestati, ubogati. Jaz bi še dodal: goljufati, kregati, žugati in dr.

F. Potočan.

France Kotnik, Storijske. Koroške narodne pripovedke in pravljice. Mohorjeva knjižnica, 3. Na Prevaljah 1924. Str. XVI + 112.

V splošnem je knjižica hvale vredna. Ker pa je plod nekega kompromisa, ki se mu je bilo iz denarnih razlogov težko izogniti, ne bo povsem ustrezala niti znanstvenim krogom niti širokim slojem povprečnega čitateljstva. Folkloristi in filologi bi z obilo večjim veseljem pozdravili tako zbirko, če bi bila do konca zabeležena v pristno narodni govorici, preprosti bralec pa bo nemara štel nekatere inačice za premalo zanimive enačice. Saj so posamezni primeri, n. pr. «O coprskih bukvalah na Djekšah», brez jedrnatih vsebin in bi si navzlic svojemu ritmu in navzlic stikom osvojile slušateljstvo samo tedaj, ko bi jih pravil človek, ki umeje sijajno «prefatovati». Seveda pa so vmes tudi precej dramatične zgodbe (Vrbsko jezero, Jama ob grebinjski cesti i. dr.). Trenutno zajemljiva je povest o «grdih» celjskih grofih.

Uvodoma je prof. dr. Kotnik navedel na 11 stranch precej bibliografskih in drugih koristnih podatkov o teh 84 storijskih, od katerih jih je 22 vzeti iz starejših tiskanih virov. Te ali one pripovedke sem se domislil iz čitank za osnovne ali srednje šole. Snovno kajpak niso do korena samorodne. Indoevropsko blago, ki se je kraju primerno prikrojilo po slovenskem Korotanu. Koliko podobnih podrobnosti najdeš v ljudskem slovstvu drugih narodov! Vzemimo samo pravljice o kralju Matjažu, ki sem jim nedavno zasledil prav sorodno drugačico pri dolnjelužijskih Srbih. Ali pa o Zlodejevem mostu, ki jo je uporabil kot goriško izročilo že Klodič-Sabladoski v epu «Livško jezero» v zastranici o ukanjenem vragu. Potem o hvaležnem medvedu, spominjajočem Androkleja in njegovega leva. O pavlihovem sestanku s papežem ste bržkone že brali v Costerjevem Ulenspieglu, I, 53.

Razporejene pa so te pravljice po stvarinski sličnosti: povodni mož (Korošci kakor Lužičani ga zovejo samo vodnega moža), žalik žene, zaklete deklice, zmaji, Kolomonove bukve, bela kača, ajtiološke, zgodovinske, o Lahih, rudniki, kazni pregreham, legende, živalske, pavliha, prerokovanja. Dodani so jim viri, imenik krajev in rek, opombe. Neoporečna razčlenitev je tu pa tam dovolj težka. Tako bi legendo št. 75. brez nikakršne kvare smeli uvrstiti pod vzrokslovno poglavje, saj nam razlaga, zakaj je čmrič (gliva, imenovana tudi smrček) tako jamičast in zakaj se škrijanec kliče tudi žerjavec, ko si je s Kristom v nebo leteč osmodil peruti pri solncu kakor ob žerjavici.

Nekaj krajevnega obeležja razbereš iz jezikovnih krajev ali lokalizmov: naten (tnalo), Uršlji in Priblji, juckati, predstavljati (seliti) se, prēdeno (za nemško šreno), dobro obstati, vigredi (spomladi), kragulj (zvon), tolsto (debelo) gledati, izdan (zaklet) grad, preseči (hrv. nadkriliti je germanizem), srepe razvaline, mir (zid), zibniti (izginiti), terba (nerodna ženska), pomanjševalnice na -ej, oselski, primatljati, čindrati, bolijé (kuga), mrtovski, izarce (jezerce), mostnik, tutujka, varučka, muzniti, zabranica itd. Prerokilo bi pač kazalo pisati z istim obrazilom kot šiviljo. Mestoma naletiš na pristna krajevna imena (n. pr. Osovsčica), ki se zbog ponemčevanja naglo gube in bi jih bilo čim prej zbrati.

«Učiti se mnogo bolj slovanskemu jeziku in svojstvu, ne more nikdo preveč priporočati, osobito ne pisateljem,» je dejal leta 1880. Levstik v prelagateljevem predgovoru pravilnika za župane. S tega stališča bi bilo preurediti: podlistki «Mira» (V), krastača za krotu, prilika nanese (Francozu **se mudi**, IX), od tistega trenutka (brez **sēm**, 18), ugnati (brez: v kozji rog, 19), če (brez: za slučaj, 39), delo se odseda (ne: izda, 83), in še več drugih drobnjav, ki jih je že grajal dr. Breznik in ki jih ne maram tu nanizati. Pogostni so pleonazmi kot: majhni otročiči (61). Sumljiva se mi zdi oblika: proti Orehovljem (58). Prekaniti v po: menu prevariti (XI) gre po 4. glag. vrsti, nekaj drugega pa je štajerska okoliščica «prekane me» = pripeti se mi, slabo mi postaja.

J. Šega.

Damir Feigel, Domače živali. V izdaji «Splošne knjižnice» v Ljubljani. 1925.

Knjižica, kakršno si kupiš v peronskem paviljonu pred odhodom vlaka, da se raztreseš med vožnjo; ali pa Alešovecve «Ljubljanske slike», za drobec jedkejšje, aktualnejše. Samo, da me je stari Alešovec manj motil s slogom in dovtipi, ki diše pri Feiglu po prisiljenosti. In to je škoda, ker ima Feigel marsikdaj zelo ostre oči za komično tragedijo te najnavadnejše domače živali, človeka, in misli, ki te kar osupijo. Gradivo, ki se ga je lotil v tej knjigi, bi bilo vredno pozornostnejše in bolj poglobljene obdelave, močnejše roke. Strinjam se pa z njim popolnoma, da nam noč kvariti radosti do tega tako kratkega življenja s slovnico, kakršna je običajna v izdajah «Splošne knjižnice».

Kocjan.

A. G. Matoš, Pjesme. Zagreb. Narodna knjižnica. Str. 108.

Pod naslovom «Naši pjesnici» je založništvo Narodne knjižnice doslej obelodanilo pesniške zbirke P. Preradovića, F. Prešerna, G. Jakšića, V. Nazora, L. Kostića, S. Gregorića, St. Vraza. Peti snopič obsega Matoševe stihe iz l. 1889. do 1914., torej tik pred smrtjo blestečega esejista. Njegovih pušic in zabavljic izdavač ni sprejel v to skupino. Premalo poznam sodobno hrvatsko književnost, da bi si lastil sodbo o Matoševem pomenu, ki pa se mi zdi znaten. Karlo Häusler mi je svoj čas govoril o njem kakor o možu, v katerem je tedanji pisateljski naraščaj onkraj Sotle (Wiesner-Livadić, Häusler i. dr.) videl svojega vzornika. Matošev sonet «Mladoj Hrvatski», natisnjen leta 1909. v «Hrvatski Smotri», je videti nekak program:

Naš ukus samo riedak dojam bira
I mrzi sve, što sličī frazi i pozi,
Tek izabranom srcu zbori lira
I nije pjesma, koju viču mnozi.
Naš stih je život, koji dušu svira.
Što može reći proza, dajmo prozi,
A strofa treba magijom da dira
I budi u nama ono, gdje su bozi.
U vicu, kada «misli» svaka suša (bedak),
Mi, nimfolepti, skladno osjećamo,
Jer cilj je svemu istančana duša.
Ljepoti čistoj himnu zapjevajmo,
Božanski Satir kad nam milost dade
Za cvjetni uskrš hrvatske Plejade!

Donekod se je Matoš sam duševno opisal v «Čarobni fruli», ki se pričinja:

Od vajkada na mojoj duši svira
Muzikant satir, golač, parija,

Pa kada svira, ko iz glasovira
Utopija se diže, san, Ikarija...

To vam je velik artist, odličen osebito v sonetu, ki ga je dotiral do neverjetne formalne popolnosti. Pristen Heredia. Težko, da mu je kdo med Hrvati v tem kos. Često se je povzpел do pravcate akrobatije, prim. Lakrdijaš. Navdih mu je mnogokrat umstven, literaren, umetnostno zgodovinski. Odtod nekaj reminiscenc (V. Hugo i. dr.) in gomila erudicije. Zmožen je pa tudi bajno bujne domišljije: «Môra» (300 stihov) bi se podala Govonijevim «Električnim pocizijam». Evo vam iz nje primera za polnozvočno stihotvorstvo njegovo:

— — — — —
Engleske polze (koristi) plitki proroci,
Na trulom stupu novi poroci,
Izgubljena sreća svetog proljeća,
U kretenskom mozgu sitog stoljeća,
Kljakavi moral gradskih cinika,
Prekrasni miris skupih klinika,
Klimavi troni, živi strojevi,
Glada i novca podli bojevi:
Aj, na meni stenju sve lokomotive,
Suhoparne knjige, teorije krive,
Spiepom dušom plače pepel starih zala
Ko Dies irae pokornog korala...
O, kako sjetno sija dan Italije,
O, kako sjetno svira Pan Idalijske!

Najbolj se mu posreči satira, persiflaža. Neredko je brezobziren cinik: garson stari Bog (8), ja sam bordel, špitalj, ludnica (21), smrtni grich me spasava od vruga (80), igra, gdje će dama padati na puba (104), srce nije safalada (106), ali pa tale strelica na ženske (44):

...Sve ste slične, ženice,
Oko materije tek se prtite,
Ideal vam je: brzo ženit' se,
Oko jedne osi sve se vrtite!

Malokdaj naletiš na neskalično ubranost, kakršna preveva ljubavne kitice kot «U vrtu» ali «Tajanstvena ruža». Daroviti bohem pa ni brezdomovinec. Saj pogosto jemlje v misel svoj kajkavski zavičaj. Kako lepo razpravlja njegov «Iseljenik»:

No šta će meni tudji krov,
Sloboda tudjega kraja?
Tek kod kuće je blagoslov,
A svoga bez zavičaja
Je teško živjet, teže još umrieti:
Jer svaka ptica k svome jatu leti.

Danes se nam vidi, da je bil v klasičnem pomenu vates = prerok, dokaz umovanje starega grabancijaša (črnošolca) iz l. 1907:

Već sa brda pjeva crvena sloboda,
A divne vode, Jadran, Drava, Una,
U krvi plamte... Ustaj! Sunce! Buna!

Naš satir in satirik rad zaključuje z ostro domisljico, glej «Capriccio», ki predočuje ples v dvorcu:

Pa dok biesni bas i violina,
Niko ne zna — skandal i blamaža! —
Da pod suknjom neko skriva — — paža.

Ali «Erotica biblion» o grofu Mirabeauju, ki med prekucijo ljubi markizo:

Pa kako nije ljubiti mogo,
On uze kantarida mnogo
I muha ga je ubila.

Ali «Prkos» o plesaču Marciju, ki se za deblo privezan roga Bogu tekmeču:

No ja što mogu, Bog tek može htjeti,
Jer sve da hoće, ne može umrieti
I kao smrtnik sebe ubiti.

Pevec Petra Kerempuha (Trebušnika) se je dal zavesti do kabaretske pozevke «Krinolina». Pa tega mu ne bi toliko zameril kot prepogosto zagrebško žlobudravščino: budem crko kao štene, kad vam bude fad, pumpati, krepati, fopati, šopati, dijetenklasni purgar, fater, frajle su bezec, blaustrumpf. Posiljene so tvorbe: Nietzschejev bogomrak, Bogomajka i. dr. Vso to navlako naj bi bil posvetil drju. Pišti Posiloviću namestu lepega soneta «Bjesomučnik». A. D.

Dragutin M. Domjanić, *Izabrane Pjesme*. Zagreb 1924. Redovno izdanje Matice Hrvatske za g. 1922. Str. 184.

Vazda sam maštao, odviše snivao,
Života ni mladosti nisam uživao,
Pa sva moja mladost pjesme su te.

(Iz epiloga k prvom izdanju pjesama.)

Izbor vsebuje blizu sto zgledov in 55 strani uvoda, kjer Vl. Lunaček pregledno podaje razvoj Domjanićeve osebnosti... Vse do zadnjih desetletij minulega veka se je od književnikov zahtevalo dejstvovanje v idealističnem ilirskem zmislu, ki ga je v politiki zasledoval dr. A. Starčević, v poeziji pa A. Šenoa, avtor nacionalistične budnice «Budi svoj», brezobzirno zametajoč naturalizem kot plod modernega znanstvenega, torej mednarodnega pozitivizma. Gjuro Arnold je po njem podedoval svoj lirizem in ilirizem, nič manj nego tipični zlagatelj domorodnih davorij A. Harambašić. Ko je vlada po macchiavellističnih načelih pritiskala najjače, se je število pravih hrvatskih rodoljubov silno zmanjšalo, meje književnosti pa so se zožile bolj nego kdaj. V tej dobi se je pojavila moderna s svojim individualizmom in z njo med prvimi Domjanić.

Dotlej se je pesnik smel ločiti od ljudskih množic edino v svojem razmerju napram ženi, t. j. v sili svojega temperamenta. Naš naslovnik, aristokrat v polnem obsegu, zavrača naturalizem in okus občinstva v imenu svojih prednikov. Čutljiva, ponosna narava, pripravljena vsekdar na največjo žrtev, mu sicer brani, da bi bil sebičen egoist, a ker veruje v neko posebno življenje, samo njemu lastno, je postal samotarski egotist. Da mu je telo tolikanj zdravo kakor Mažuraniću ali Jakšiću, bi bil gotov tekmeč Fr. Nietzscheju. Tako pa je fizično šibki bard enak neki sili, ki se čuti nekod iz daljine nalik ultravioletnim žarkom. Že v njegovih prvencih «Pelinovo cvijeće» brni schopenhauerski pesimistični prizvok, različen od puhle črnoglednosti prejšnjega pokolenja, ki si banalno želi umreti. Domjanić hoče živeti, vendar po svoje, ker običajno življenje mu je zgolj podoba bednega umiranja, smrt pa:

I što je smrt?! To čovjek uvijek pita,
Tek pregršt zemlje, odgovor je njem.

Zar u tom blatu sva je svrha skrta?
Ni to ne mogu ja da vjerujem.

V polovici 90ih let je priobčil granees «Ridi pagliacciosi», motiv iz Mendès-ove drame «La femme de Tabarin», populariziran po Leoncavallovi operi. Čitatelji so občutili vsebino kot zasnovo. Ne Nikolić, ne Vidrić ništa ob svojem nastopu napravila tolikšnega vtika. Domjanitve pesmi in Bukovčevi portreti so utrkali pot modernih. Svojemu vzoru sicer ni odredil jasnih meja, znajoč, da življenje nikdar ne more biti eno drugemu enako, vendar verjame «u zadnje spoznaje duboki mir» (Confiteor). A ker je človek s petimi čutili, ga včasih zamami užitek:

Ja hoću živjet, makar tren,
Pa makar zato mrijet, Carmen!

Takšnih želj ni pred hrvatsko moderno in po njej še nihče krepkeje izrazil. Medtem ko so se mu rojaki razumniki v svojem pesimizmu, ki so ga oblasti vedno rade podpirale, vdajali životnim nasladam, je moral naš anahoret opetovano priznati:

Već mi dočužilo stradat u čamu i prijetoru nijemu,
Dok se naučili drugi, a ja sam tek čezno, a čamui!

Tako v dvovrstičnicah «Života» in slično se izpoveduje v kritikah «Hitro bih»:
Sreem sam uvijek ostao dijete.

V osamelosti si je bolj in bolj širil svetovni nazor. Medtem ko hrvatsko pismenstvo vse do pred nekaj leti vobče ne pozna religiozne note, najdeš večkrat pri Domjanicu nemirno vprašanje: kaj je naš namen?

Naslednjo stopnjo v njegovem razvitku bi lahko nazvali beg v rokoko in barok, kamor se je o priliki zatekal tudi Matoš. Tu se je zamikal v obitaljsko tradicijo iz slavnega 18. veka, ko so mu plemeniti predniki uživali lepe čase na rodnem posestvu v Krškah. Vodi ga njegova «gospodska volja».

Počinem rado uz žubor fontana,
Mlade markize i parkovi drevni
Draži su meni od kramara novih,
Draži neg život taj grubi i dnevni.

Mnogi pesnomovalci so ga krivo razumeli, pevač o groficah, o grajskih vrtovih in smogretih, koder so se razprostrale same šume in krulile svinjske črede, kar je moralo seveda smešno delovati.

Slabokrvni sanjač se je odrekel strastem in slastem, zato je njegova poznajša erotika povsem poduževljena. Ta poteca je napravila iz njega edinega dekadenta v hrvatski moderni. Dovedla ga je tudi v budhizem:

Al duša mi nije se smiriti mogla
U muku Nirvane, gdje želje sve gasnu.
Ja čezno sam natrag, da živim i otradam,
I da bar jedanput još vidim te krasnu.

V poslednjem razdobju se naš lirika vraća k narodu, k množicam. Kot sodnik se je dr. Domjanic naučil korenito spoznavati ljudstvo in je ljubiti. Balkanske vojne in svetovni požar so mu razodeli, da je nezavisnost in svoboda sad žrtve, pri kateri pesnik zataji svojo individualnost in jo podredi celoti. Tako je s svojim primerom podkrepil Le Dantecovo podmeno o samoraznem mladiču, ki sčasoma bolj in bolj privzema priznake svojega plemena. Če je poprej pel:

Čisto mi čelo i savjest je čista,
Ne trebam trobojkom skrivati grudi,
Da l' mi je u srcu narod i ljubav,
Tko ima pravo, da sumnja i sudi?!

je sedaj z zanosom ubral strune na čast srbskim borcem: 1912, Vi umirete, Vladi miru Vidriću itd. Opustivši svoj individualistični ekskluzivizem, je hkratu stopil bliže svojim kajkavskim rojakom in zdaj pa zdaj zakrožil »prav horvacki«: Takisto so nastali »Kipei i popevke«, o katerih sva pred leti z Golarjem poročala na tem mestu.

Domjaničev stih je preprost in tekoč. Težkih oblik se na splošno ne loteva. Tu pa tam kak motto kaže na drage mu vzornike: narodna pesem, Župančič, Kette, Verlaine, zlasti Rusi, kot Lermontov in Puškin, iz katerih je posamezne vrstice ponekod kar neizpremenjene vplel v lastne kitice, nadalje P. Althof in drugi Nemci. Tako vsebuje »Poslednje pismo« — morda nehote — dosloven verz iz Heineja: Und ich hab' es doch ertragen, aber fraget nur nicht, wie (Ipak preboljeh i tiho se smirih, Samo me nemojte pitati, kako). A. D.

»Zaročenca« (I promessi sposi), milanska zgodba iz 17. stoletja. Odkril in prenašal Alessandro Manzoni. Poslovenil dr. Andrej Budal. Izdala in založila »Narodna knjigarna« v Gorici. 1925. Cena broš. iztisu 30 L, vez. 34 L. Za Jugoslavijo (franko) broš. 85 Din, vez. 95 Din. 576 strani in 36 ilustracij.

Poročilo glede te sijajne knjige mi je olajšal prevajalec sam s svojo razborito razpravo o Manzonijski Italiji, o avtorjevem življenju, pesniškem, dramskem, zgodovinsko-znanstvenem kakor tudi umetniško-pripovednem delovanju, predvsem o »Zaročencih«, in poslednjič o Manzonijski šoli. Dodati sem se namenil samo nekaj podrobnosti, ki utegnejo še osvetliti Manzonijski pomen.

»Zaročenca« sta edina italijanska knjiga, ki je takoj po svojem nastanku stopila v duhovni krog svetovnega pismenstva. W. Scott, izpočetka Manzonijski zgled in vzor, je nemudoma posnel učenčevo tehniko v lastni povesti The Fair Maid of Perth. Na apeninskem polotoku pa je nastala dolga vrsta bolj ali manj pustih in priskutnih nadaljevanj, od katerih so nekoliko boljši: Gualtierijev »Neznanec« (Innominato), Balbianijev »Lasco il bandito della Valsassina« in »Figli di Renzo Tramaglino e di Lucia Mondella« (sinovi naših zaročencev), Rosinijska »Monaca di Monza« itd. »Zaročenca« so stihotvorci prelivali v osmerce in tercine kakor i v melodrame, živopisci so delali slike po njunih motivih, zgodovinarji raziskovali zadevno dobo, krajeslovci pa skušali točno zaslediti pozorišče romantične povesti. Ta najbolj ponarodnela knjiga Dantejeve domovine je do tik pred tekočim stoletjem dočakala nad 170 izdaj, se prelagala v razne jezike, 17krat na nemščino. Goethe se je izjavil o njej: »Vtisk je pri čitanju tolikšen, da venomer iz ganotja padaš v občudovanje in iz občudovanja zopet v ginjenost... Manzonijska notranja izobrazba se kaže tu na taki višini, da mu je težko najti kaj sličnega.« Panegirik Giordani je smatral delo kot nekaj divnega in božanskega, ga imenoval oporo narodnemu duhu ter hotel, da bi se vedno novi bralo, se razglašalo po vseh cerkvah in krčmah, stari in mladi naj bi se ga na pamet učili.

Manzoni je najjačji tvoritelj značaja, kar jih ima italijansko slovstvo. Njegova Lucia utegne biti najizvirnejši karakter polotoške književnosti, ki je navzlic leposlovnemu obilju dokaj uborna z dobro očrtanimi liki. Bogatejša je v tem oziru dialektična literatura, soseben milanski pesnik Porta, ki je vsekakor vplival na svojega velikega rojaka. Kakor Porta tako spada tudi Zaročenec med

največje humoriste v deželi, koder zveni «mili si»: njegov župnik Abbondio je po Grafovem zatrdilu za donom Quijotom najbolj šegava in šaljiva oseba svetovnega knjištva. Kakor soplemenika Verri in Coco, tako je i Manzoni zagotavljal, da «Promessi sposi» ni plod njegovega truda, marveč najden in predelan star rokopis. Ne glede na to zvižga je vse dejanje sam izumil: izmed važnejših osebnosti je edini kardinal Borromeo zgodovinski. Za vzorec patru Cristoforu je morda služil istinit redovnik imenjak, ki je v Milanu negoval okužence. Ripamontijeva kronika je bržkone dala nekaj potez Brezimeniku in gospé iz Monze, ki se razen tega zdi nekoliko posneta po Diderotovi «Redovnici».

Nekdanji Pastuškin in Labud je tokrat opravičeno nastopil s pravim imenom. Njegov prevod je prav lep, skoro bi rekel vzoren. Malokdaj se te ob gladki slovenščini poloti želja, da bi se ozrl v izvirnik. To se mi je zgodilo na str. 422: pogledal jih je s koncem očesa (li guardò con la coda dell' occhio), kar Valjavec sloveni bolj umljivo: skrivaj pogledati... Če grešim, popravi me (correggimi, 185) bi se lahko glasilo: posvari (opomni) me!... Dve vglobljeni očesi (due occhi incavati, 44) bi kazalo izpremeniti v vdrte oči... Romanski jeziki ljubijo modalen glagol za naš prislov: se je končal oblačiti (finì di vestirsi, 305) = se je (do kraja) oblekel; so tekmovali v uživanju nizkih cen (facendo a gara a goder..., 391) so uživali kakor za stavo...

Kar mi je nad vse priljubilo prelagalca, je njegova vestnost. Prisvojil si je kakor le malokdo nasvete raznih recenzentov iz poslednje dobe. O tem svedoči popravi na str. 568., ki jih po vsem videzu že ni mogel več uporabiti v besedilu samem. Vendar seznamek še ni popoln. «Rajši» naj ne stoji samo na str. 480, temveč i na 9. in drugod, «majhen» namesto «mali» je trikrat nadomeščen, še večkrat pa ne. Pogosto rabi pisec ta pridevnik brez potrebe: male državice (554), malo dekletce (fanciullina, 127), mala četica (una piccola scorta, 279) itd. Bergla (393) bodi brez j kakor str. 177, saj nje latinska prednica ferula ga takisto pogreša. Zavedela se je (s'era risentita, 339) ne: zavedla! Blagostanje (Wohlstand, 394) je manj primerno svojstvu naše govorice nego blaginja, blagovitost, imovitost; izprememba bi bila toliko prikladnejša ker vsebuje tudi izvirnik dve soznačnici: agiatezza in mediocrità. Germanskih «rev» in sorodnic je kar preveč, ko imamo toliko pristnih nadomestkov. Katekizemski «zapopaden biti» (essere compresi, 4) se dá bolje povedati: vmes (obsežen, vštet...) biti. Po naše je prav: jezero se neha in se začenja zopet Adda (1). Ni li prekrepro rečeno «razbojniki» za «bravi», ki jih Nemec prevaja z «bewaffnete Diener»? S temi zgledi seveda še nisem izčrpal vseh pegic, a neumorni nositelj slovenske misli si jih lahko sam razbere iz Breznikove brošurice. Monumentalni knjigi pa želim čim več odjemalcev tostran in onstran sedanjih mejnikov.

J. Šega.

KRONIKA

Drama. (Sezona 1924/25.) Sodobna umetnost ne zadovoljuje. Ne zadovoljuje literarna umetnost, ne gledališka, ne slikarstvo, ne glasba. Ni treba biti prerok, ako trdiš, da se bo zdravi produktivni človek ali preprosti občan bodočih pokolenj čudoma čudil in strmé zgražal nad nizko stopnjo velike večine sodobne umetnosti, nad premnogimi gorostasnimi, razumsko skonstruiranimi produkti, nad duševno propastjo in pomanjkanjem tvornosti ter nad strašnimi zablodami

okusa, ki dandanes to lažiumetnost bodočnosti često povzdiguje v nebo kot nekaj novi evangelij. Ta zdravi človek bodočnosti seveda ne bo imel več nobenih stikov z današnjim človekom in zategadelj ne bo razumel njegovih besnih krikov in krčevitih prijemov, na las podobnih krikom in prijemom tistega, ki se potaplja; ne bo občutil, da ni drugače biti moglo v dobi, ki je za svoje zločinsko početje prejela kot strašno povračilo: duševno sterilnost, notranjo ohromelost.

Sodobnega človeka je objela velika utrujenost. Iz te utrujenosti pa se je rodila skepsa, ki ni zdravi dvom, temveč bolna nejevera. In bolna nejevera ne more ustvarjati, ne more uživati. Filozofija sodobnikov je nápek umevani, v svet najčistejše duševnosti preneseni relativizem. Tako vidimo, da je bil martirij vojne človeku kljub vsemu fizičnemu in duševnemu nasilju vendarle nekaka «kopel», notranja očiščevalnica, iz katere so se razvile krasne vrline plemenitega žrtvovanja in tihega neznanega junaštva posameznikov in celote, vrline, kakršnih človek ni bil zmožen v miru. To so globoko občutili vsi, ki so resnično trpeli. In eno uteho je človek imel v vojni: vero, da se te vrline njegove duše, ki se jih je zavedal šele v trpljenju, tudi v miru še bujneje razcveto in poženo v prekrasen venec vseobče sreče in vseobčega resničnega bratstva. Ko pa so se po vojni jele te vrline polagoma dušiti in v čimdalje bolj gospodujoči materiji zamirati, ko sta osebno požrtvovalnost in plemenitost uničevala brezprimerna sebičnost in vsesplošni pohlep v zasebnem in javnem življenju in se je človek z bestijalno mržnjo zažrl v svojega sočloveka — tedaj smo zaznali, da smo ukanjeni za svoje najlepše, najvitalnejše upanje. In videli smo, da je vsej lepi duševnosti na zemlji odmenjen en sam cilj: propad. In propadu se bližamo danes z jedrno neizogibnostjo, ako se zavest človekova pravočasno ne predrami in ne vzpostavi zdravega ravnovesja med duhom in materijo. Na poti v propad umetnost, ta najfinejši produkt duha, molči ali pa se pretvarja v nekaj, kar ni umetnost.

Resnično se vidi, kakor da danes ni čas za veliko, elementarno, vse osvajajočo umetnost. Veliki umetniki, ki bi s poražujočo prepričevalnostjo govorili svojemu času, kakor da so izumrli. Morda žive umetniki, ki govorijo daljni, nam nerazumljivi bodočnosti, morda žive drugi, ki govorijo nam ne več umljivi preteklosti. Sodobnega izraza v njegovi vseobsežnosti, izraza, ki bi odrešil današnjega človeka muke in groze zdanih dni, ne najdeš ne v koncertu, ne na odru, ne na razstavi, ne v reviji ali v še tako slavljenem sodobnem umotvoru. Sodobna umetnost ne zadovoljuje, ker ne odrešuje.

A v ta odrešilni novi izraz verujemo vsi! Verujemo z besno trdovratnostjo. In ta vera nam je edini porok za umetnost bodočnosti, ki se bo rodila šele po popolnem razkroju današnje družbe in sodobnega človeka.

Motroč sodobno umetnost s teh splošnih, svetovnih vidikov, nam je jasno, da v današnji razkrojni in prehodni dobi gledališče, ta najobčutljivejši umetniški organizem, ki združuje v sebi malone vse panoge umetnosti: mimično-plastično, muzikalno in literarno — ne zadovoljuje in ne more zadovoljevati. Vse kaže, da se gledališče v sedanji obliki preživlja. To usodno občuti i igralec i režiser, ki se včasih z naravnost obupnimi sredstvi borita z otopelim skeptičnim občinstvom, da bi mu vzbudila troho iluzije; to menda občutijo tudi artistična vodstva gledališč, ki se, skušajoč vzdržati neko umetniško višino zavoda, s pestrostjo repertoarja zamenjujejo ustreči občinstvu, literarno prenasičenemu ali pa sprijenemu po kinematografu; to končno občuti i sodobni avtor, ki prečesto dramatizira svoje najbizarnje in najbolj iskane domisleke (Pirandello). Zato

tudi največji in najslovitejši odri dandanes le prepogosto govore o krizi — ne samo finančni, temveč tudi umetniški.

Umetniška kriza Narodnega gledališča v Ljubljani (finančna nam je itak znana že par let) v pretekli sezoni je neutajljiva. Ta kriza, ki se je v operi pristopnjevala do nevzdržnosti, se je očitovala v drami v nekem zastoju, notranji nerazgibanosti, v preutrujenosti in umetniški obrabljenosti igralcev ter zato tudi v manjši zainteresiranosti publike.

Slovenska drama je izza svojega preroda po vojni preživela že nekaj razvojnih umetniških faz. Najpomembnejša med vsemi je bila brezdvomno doba, ko se je naš mladi oder s čvrsto lepo silo skušal približati idealu: zgraditi svoje temelje na večnih vrednotah velike klasične drame in tragedije. To je bila doba najčistejše in najpopolnejše ubranosti med umetniškimi naporii igralstva in umetniškim pojmovanjem občinstva. Škoda, da je bila ta doba prekratka. Kajti ko je v zadnjih dveh letih po tej «klasični» fazi čisto prirodno jela zavzemati slovenska drama v repertoarju čimdalje večji obseg, se je izkazalo, da ta domača drama, ki se šele poraja, ni umetniško močna dovolj, da bi vzdržala tolikšen odstotek celotnega repertoarja, kolikršen ji je bil odmerjen v pretekli sezoni. Vodstvo gledališča bi moralo vsekakor biti rigoroznejše pri izbiri slovenskih novitet. Toda ta nedostatek ni poglaviten; je samo del splošnega, večno slovenskega problema. V kolikor namreč ni vplivala na zastoj našega gledališča kriza splošne povojne duševnosti in zlasti umetnosti, ga je tem bolj pospeševala druga okolnost, ki je slovenskemu odru pretila že od vsega početka in ki je hkratu usoden problem v kulturnem življenju vseh maloštevilnih narodov: to je pomanjkanje tvornih sil.

To pomanjkanje je pri nas očitno na vseh poljih, ki so v zvezi z gledališčem. Kako naj drama uspešno in dostojno vrši svojo nalogo in igra petkrat ali šestkrat tedensko, ako iz njenega ansambla brez umetniške škode lahko izpade vse, izvzemši štiri do pet članov in prav toliko članic? Uprava bo torej morala poskrbeti, da zmogne in pomembnejše domače umetnike, razkropljene po drugih mestih doma in v tujini, pridobi čimprej za Narodno gledališče v Ljubljani, ako naj bo to res žarišče in torišče slovenske gledališke umetnosti. Da nam z ansamblom desetih članov nikakor ni zajamčen razvoj in napredek slovenske drame, je menda jasno. A dokler se ansambl umetniško ne izpopolni, naj skuša uprava osvežiti ta domači zbor igralcev z gostovanji zanimivih umetnikov, bodisi slovenskih ali srbskih in hrvatskih. (Ta gostovanja menda ne bi preobčutno ogrožala finančnega stanja gledališča, stanja, ki ga bo vsekakor treba v najdoglednejšem času sanirati, ako uprava noče, da ji gledališče propade. In životarjenje, v kakršno je obsojen naš oder danes, je že prvi znak propada!)

Isto pomanjkanje slovenskih tvornih sil vpliva zelo usodno tudi na sestavo repertoarja, kar se tiče inozemskih del. Prevajanje se danes po pravici smatra za umetnost svoje vrste. Ni dovolj, da kdo bolj ali manj točno preklada besede in fraze iz enega jezika v drugega; treba je, da prevajalec poleg točnosti teksta ohrani vonj originala in ga poda v prevodu, da ga lahko čitaš in govoriš kot original. Tak prevod seveda zahteva mojstra. In takih mojstrskih prevajalcev imamo Slovenci dva: tri.¹ Repertoarju letošnje sezone se pozna, da se je sestavljal na podlagi

¹ Nestvarno besedičenje je, ako kak kritik iz literarnega kataloga izpiše kopico zvenceh ali zaprašenih imen svetovnih avtorjev in jih pokloni gledališki upravi, češ: Evo ti repertoarja! To je prav taka glupost, kakor če bi kdo prepisal budget britanskega imperija in ga dal jugoslovanskemu finančnemu ministru, češ: Nà, proračun za državo SHS!

vseh mogočih ozirov. Tu so poleg ozirov na zasedbo in finančne in tehnične možnosti vpriporitve odločujočega pomena predvsem dobri in odersko uporabni prevodi. Takih prevodov nimamo ali pa vsaj bore malo. Uprava mora tedaj paziti na to, da bo dela, ki jih namerava vpriporiti, izročala v prevajanje zmognim pisateljem, ne pa raznim nepismenim šušmarjem. Naš knjižni trg se je zadnje čase že itak skrajno neekonomsko prenapolnil z nepotrebno šaro prevodnih skrupal.

Tako vidimo, da je bila v pretekli sezoni poleg antične in v neki meri tudi klasične drame nezadostno zastopana zlasti sodobna drama. Ni bila zastopana ne sodobna Rusija, ne Poljska, ne Češka (ponovila se je samo Langerjeva «Kamela»), ne Nemčija, ne Anglija. Najdostojneje je bila zastopana sodobna Španija z Benaventevim literarno dragocenim delom «Roka roko umije». Italijo je zastopal znani splošno igrani Pirandello s svojo «komedijo v zarodku», «Šestero oseb išče avtorja» (Nicodemijeva «Zora — dan — noč» se je vpriporila iz ansamblske zadrege), Francijo so nam predstavile ponovljene «Izgubljene duše» med Francozi uglednega psihoanalitika Lenormanda. Najsi je bilo to delo igralsko jako dobro pripravljeno, bi vendar rajši videli na našem odru delo kakega Duhamela, Vildraca ali P. Claudela. Predvojno Rusijo je zastopal Andrejev z «Mislijo». Francoske veseloigre «Paglavka» in ameriške «Firma P. B.», brez literarnih ambicij, a spretno napravljenih, ne morem šteti kot izraziti zastopniki; to je bolj ali manj potrebno zlo vsakega repertoarja. — H klasičnim zastopnicam drame bi poleg ponovljenega «Hamleta» in «Othella» (z umetniško zanimivim gostovanjem rojaka Nučiča) smeli pridodati Župančičevo «Veroniko Deseniško», Rostandovega «Cyana de Bergeraca», Tolstega «Moč teme», Dostojevskega «Stričkov sen» (komičnost pritirana do metafizične groze), Cankarjevo «Pohujšanje» (v predelani inscenaciji, a ne predelani igri) in Nestroyevo «Danes bomo tiči», dasi je klasični dunajsko-nemški humor tega pisatelja težko prenesljiv v naš duh, kraj in jezik. — Antiko nam je skušala približati težko vpriporljiva in zato malo posrečena Aristofanova farsa «Lizistrata». — Šibkejši drobec nekdanj mogočnih Hudožestvenikov nam je pod vodstvom Germanove in Maslitiнова v ruskem jeziku podal troje predstav: Gorkega brezupne bosjake «Na dnu», Gogoljevo veselo, zastarelo «Zenitev» in Evripidovo «Medejo», katerih poslednja se je v nositeljici glavne vloge (Germanove) dvigala zlasti govorno in igralsko do nekoliko hladnih, a bleskovitih višin.

Malone polovico celotnega repertoarja so zavzemala slovenska in srbsko-hrvatska dela. Samo po sebi gotovo razveseljivo dejstvo, vendar pa v razmerju s kvaliteto vpriporjenih del previsok odstotek. Jasno je, da mora nacionalno gledališče pospeševati predvsem domačo produkcijo in nuditi možnost oderske preizkušnje literarno vrednim domačim novitetam — toda literarno vredna dramska dela niso vedno tudi odersko polnovredna. To se je v neki meri pokazalo celo pri visoki, lirsko-dramatični umetnici Župančičeve «Veronike Deseniške», ki je sicer žela morda najjačji uspeh vseh vpriporitev v letošnji sezoni, a je vendar gledalec imel močnejši dojem iz knjige nego z odra. Ta dojem se je sicer pri ponovnem gledanju stopnjeval, dasi vpriporitev s splošno izbranim ansamblom še daleko ni izčrpala vseh pesniških subtilnosti in neocenljivih lepot dela in je vprašanje, ali se te vrline sploh dadó odersko izčrpati. Isto — samo v obratnem zmislu — velja za Golarjevo «Vdovo Rošlinsko». Ta Golarjeva komedija je knjižnje šibkejša nego na odru. Nekoliko burkast, prešeren domislek, dramatiziran iz perspektiv ljudskega teatra; notranje neobogat in ne poglobljen, a zdrav in preprost ter brez osladne in romantične navlake znanih

dramatizacij in psevdoljudskih iger. Hram Narodne gledališča se gotovo ni oskrnil, ako je odprl svoje duri ljudski šali veselega avtorja v tej mali, jezljivi in čmerikavi Ljubljani. Vprizoritev je bila odkritosrčna in zato simpatična. — Remčeva «Magda», niz dramatično oblikovanih slik, je literarno najčistejše dramsko delo tega avtorja. To je deskriptivno ponazorjen razvoj in razkroj ženske duše v njenem pragonu. Drama je nekoliko fatalistično-tendenciozna. Fatum je, da mora Magda ljubiti v vseh moških enega samega in da je ta moški človek duševnih nižin; ta usodnost zmanjšuje tragiko Magde; ako bi bil njen odpor močnejši, bi jo pojačil. Na sceni je uspelo delo samo v posameznih slikah, nikakor pa ne v celoti, in to ne le radi nezadostne igrice, marveč tudi radi tega, ker je pisatelj Magdinega zapeljivca literarno preostro poential. Taki simboli na odru ne uspevajo; v knjigi so užitejši. — Meškova naturalistična kmetska igra «Pri Hrastovih» bi smela izpasti, Lahov «Pepeluh» bi moral ostati samo poizkus otroške predstave. Iz srbskega repertoarja je učinkovala sveže in neposredno Nušičeva mladostno razgibana, bujno groteskna «gogolijada» «Sumljiva oseba». Namesto «Narodnega poslanca» istega avtorja bi hoteli videti Krležo ali kakkega drugega srbsko-hrvatskega avtorja. — Iz prejšnjih sezon so ponovili Milčinskega «Mogočni prstan», Tučičevo «Golgoto» in Cankarjevo «Pohujšanje».

Umetniška višina teh vprizoritev seveda ni bila vedno enaka in primerna, marsikatera igra je radi nujnosti menjave repertoarja prišla prezgodaj na oder («Roka roko umije»). Umetniško izdelane kot celota so bile predvsem igrice z manjšim ansamblom («Rosmersholm», «Misli», «Izgubljene duše», v nekem pogledu tudi «Zora, dan, noč», «Veronika Deseniška» ter «Stričkov sen»). Drame z večjim ansamblom so se večinoma ponesrečile («Cyrano de Bergerac», «Moč teme», «Lizistrata»). Na splošno se opaža, da ansambel, kakor je maloštevilen, umetniško še ni ubran v celoto in je zato notranje šibkejši nego bi smel biti. Tu čaka režiserje še mnogo dela. Pri večini igranih del torej ni mogoče govoriti o vprizoritvi kot umetniškem organizizmu, marveč je treba za beležiti samo igro posameznikov, njih rast in razvoj.

Tako smo videli pri Levjarju, da iz opernega govorca in akterja polagoma, a vztrajno raste v igralca resnično dramatičnih ekspresij (Herman, Rosmer). Marija Vera se nam je z «Rosmersholmom» predstavila kot režiserka izkultivirane instinkta za notranjo uglašenost igrice; kot Jelisa v «Veroniki» je ustvarila svoj najbrazmadežnejši oderski lik. Svoj najjačji dramski izraz je našel Skrbinec v «Misli»; njegov izraz je bil sicer privit do zadnje možnosti, a njegovo igralsko in režisersko pojmovanje «Misli» je učinkovalo poražujoče. Kot kapitan v «Roka roko umije» je ta oderski ideolog podal karikaturu lutke. Šaričeva in Rogoz nista podala bistveno novega; njuna dozorevajoča umetnost je malone vedno zanimiva. Rogoz se je uveljavil tudi kot režiser «Sumljive osebe», kjer je s «sreskim špijonom» ustvaril nadvse izrazit tip. Juvanova je stopila v ospredje kot Rošinka, deloma tudi Cesar; ponesrečil se je Balantač Kralja, ki tudi kot Pravdač v «Veroniki» ni izčrpal svojih umetniških sposobnosti. Režijo «Rošinke» je odersko uspešno vodil Lipah. Svoje režijske sposobnosti je O. Šest pomeril zlasti ob vprizoritvi «Veronike Deseniške». Najsi je njegova rešitev sceničnega problema tega dela zame še vedno problem, je vendar po možnosti izčrpal umetniške sposobnosti ansambla ter dal vprizoritvi potezo nekake dognanosti, notranje enotnosti. Posamezne figure so bile prešibko izdelane (Friderik, Jošt, Pravdač), a v celoti je bila vprizoritev ubrana in uglašena. Odersko efektne je nadalje vprizoril Meškovo «Pri Hrastovih» in je

tudi iz Pirandellove »Šestero oseb išče avtorja« iztisnil vonj pristne groteske. Režiser Osipovič z vprizoritvijo »Moči teme« ni uspel; ni umel umetniško obvladati številnega ansambla, zato predstava ni nudila notranje, organične dognosti, temveč je ostala torso. — Zadnji režijski dar pokojnega Borisa Putjata je bil »Stričkov sen«, kjer je tudi nastopil kot knez. Putjata je neusmiljeni humor Dostojevskega, ki ledeno reže v dušo, pritiral do strašne groteske in ga dvignil v nadzavestne svetove ter se tako s temi »Gobci« še poslednjič zarogal svoji ljubljani Ljubljani. Zakaj ta gibki teatralik je bil v svojih posvečenih urah umetnik. Njegov pomen in njegovo delo je na simpatičen način ocenilo že dnevno časopisje. Pisec te kronike mora ugotoviti samo, da je Putjata prinesel v provincionalno in neokretno slovensko gledališko duševnost okretno, svetsko potezo, ki se je razodevala v njegovem pojmovanju francoske komedije: s presaditvijo »Idijota« na naš oder pa nam je dal zaslutiti v globine in prepade ruske nature. Zato njegov pomen za slovenski oder ostane; bil je sograditelj. —

Pretekla sezona je slavila vrsto jubilejev raznih avtorjev in igralcev. Vsi ti jubileji in proslave pa sezoni niso bili v prid.

Fran Albrecht.

Iz nagovora Paula Valéryja na banketu pariškega zborovanja Pen-klubov. ... Občudujem ta veličastni zbor, kjer vidim može kot Galsworthyja, Pirandella, Unamuno, Kuprina in toliko pisateljev vseh narodov med tolikerkimi našimi književniki.

Toda dajte, da povem, kakšen čuden vtis občutim in kakšna nenavadna misel vstaja v meni, ko motrim vaš shod.

To zborovanje se mi zdi skoro nerazložljivo. Nekaj — sam ne vem — paradoksnega je v njem.

Literatura je jezikovna umetnost, je umetnost sredstev za vzajemno umevanje.

Razumljivo je, da se zemljemerci, narodni ekonomski ali tovarnarji vseh plemen morejo koristno sestati, zakaj posvetili so se študijam, oklenili so se zanimanj, katerih predmet je samoedin in istoveten.

Toda pisatelji! ... Toda možje, katerih poklic temelji naravnost na njihovi rodni govorici, katerih umetnost obstaja potemtakem v razvijanju tega, kar najdoločneje — in morda najkrvoločneje — loči narod od naroda! ... Kaj naj pomeni zborovanje tistih, ki v vsakem narodu nujno delujejo, da bi ohranili, ojačili in izpopolnili najboljčutljivejši ovire, najznatnejše in najjasnejše razločke, ki osamujejo tisti narod od vseh drugih narodov? Na kakšen način je tak shod mogoč?

Tu, gospodje, je treba poklicati na pomoč čudež. In to je bil, naravno, čudež ljubezni.

Različne literature se objemajo v ljubezni. Pa ta čudež ni od danes. Virgila je vleklo k Homerju. In koga vse nismo ljubili mi, Francozi? Italijo pod Ronsardom, Španijo ob času Corneilla, Anglijo v dobi Voltaira, Nemčijo in bližnji vzhod po romantikih, Ameriko v Baudelaireu ... in od stoletja do stoletja Grčijo in Rim kot dve vedno stanoviteje uživani ljubici. Grčijo in Rim smatram za naroda, ki sta samo malo bolj oddaljena od nas kot drugi narodi. Homer je le še nekaj bilijonov kilometrov oddaljen. Treba ga je opravičiti zbog te razdalje, da ga nocoj ni med nami.

Te ljubeče literature so se iskale in silno pozelele. Toda, sami veste, gospodje, zaljubljeni objemajo vselej tisto, česar ne poznajo, in morda bi sploh ne bilo ljubezni brez tega bistvenega nepoznanja, ki daje in ki celo edino more dati neskončno vrednost ljubljenu predmetu.

Ce še tako popolno poznamo kak tuj jezik in še tako globoko proniknemo v intimnost naroda, ki ni naš narod, se mi zdi nemogoče, da bi se mogli poskušati, da razumemo govorico in slovstvena dela kot človek tiste dežele. Vselej se nam odteza kakšna stran zmisla, kak kočljiv ali skrajn odzvok. Nikdar si ne moremo biti svesti popolnega in neizpodbitnega obvladavanja.

Med temi objemajočimi se literaturami ostane vedno ne vem kakšna nedotakljiva tkanina; to tkanino utegneš napraviti neskončno drobno, jo zmanjšaš do skrajne tenkosti, toda raztrgati je ne moreš. Čudno pa je, da ljubkanja teh neprodirnih slovstev zato niso nič manj plodna. Ravno narobe, mnogo plodovitejše so, kot če bi se čudovito razumevala. Stvariteljsko nesporazumljenje deluje in neomejene zaploditve nepričakovanih vrednot nastajajo... Naš Shakespeare ni angleški Shakespeare. In celo Voltairejev Shakespeare ni Shakespeare Victorja Hugoa... Na svetu je dvajset Shakespearejev, ki množe začetnega Shakespeareja in razvijajo iz njega nepričakovane zaklade slave.

Evo je dokaj čudovite posledice nepopolne dojemljivosti...

Po drugi strani pa s tem zgledom lahko precej opravičimo to zborovanje, ki se mi je pravkar zdelo tako čudno.

Sicer pa ga moremo uvaževati s čisto drugega stališča, ki je brezdvomno malo bolj vzvišeno.

Tak shod pisateljev vseh plemen, zbranih to pot v Parizu, me spominja vprav na ustroj Francije. Ni namreč bolj raznorodnega naroda na svetu, kot je naš narod, pa je vendar naša enotnost dopolnjena.

Ali ni morda Francija neke vrste prvotna podoba tistega, kar bi mogla biti združena Evropa?

Dovolite mi, gospodje, da vas ob sklepu spomnim na misel moža, ki sem ga neskončno ljubil in strastno občudoval, Mallarmé, čigar globoko motrenje slovstvenih zadev poznate vsi, si je iz naše umetnosti ustvaril celo metafiziko.

Ni se mogel odločiti, da bi jo smatral za preprosto zabavo, ki jo pisatelji nudijo publiki. Ampak iz vse svoje duše je mislil, da vesoljstvo ne more imeti druge svrhe, ko da končno proizvede popolni izraz samega sebe. «Svet,» je dejal, «je ustvarjen, da bo dospel do lepe knjige...» Ni mu našel drugega zmisla. Ker mora po njegovem prepričanju končno priti vse do lastnega izraza, je mislil, da vsi tisti, ki izražajo, vsi tisti, ki živijo za porast jezikovnih sil, pomagajo pri tem velikem poslu in izvršujejo zanj vsak svoj mali del...

Ta knjiga, gospodje, je v vseh jezikih.

Jaz napijem tej lepi knjigi.

*

Literarno združenje Pen-Club (pen = pero ali pa začetnice nazivov: poets, editors in novelists) je angleška, oziroma bolje rečeno, Galsworthyjeva ustanova iz leta 1921. Društvo ima izključno literarne namene, ki nanje politična prepričanja ali strankarske propagandne svrhe nikakor ne smejo vplivati. Pač pa je poleg prizadevanja «d'expansion et d'échanges littéraires» ena glavnih klubovih namer, sprejemati tuje književnike, ki so člani sosednjega, na istih principih temelječega književniškega društva, jim razkazati mesta in kraje, jih primerno počastiti in jih kolikor mogoče podpirati v težnji po spoznavanju slovstvenih razmer dotičnega naroda.

Letos, po štirih letih prvotnega nastanka Pen-kluba, so se pariškega zborovanja udeležili zastopniki petindvajsetih narodov, med katerimi Jugoslavije, žal, seveda ni bilo, poslale pa so svoje delegate-literate med drugimi: Brazilija, Kanada, Peru, Katalonija, Mehika...

Prihodnje leto se zbero Pen-klubovci v Rimu, najbrže spet brez nas, potem menda v Berlinu.

*

Francoski poet in član slovstvenega društva «Cercle littéraire international» Paul Valéry, ki je tako duhovito nagovoril letošnje pen-klubovske zborovalce, se je rodil v Cetti 30. oktobra l. 1871. Šolal se je ob plodnih literarnih naukih pesnika Mallarméja in kmalu zaslovel kot najboljši njegov učenec (Album starih stihov, 1890—1900). Svoje drobne, blesteče izcizelirane in globoko miselne verzice je priobčeval skraja v bojovnih revijah: *La Conque*, *Centaure*, *La Syrinx*, *L'Ermitage*, *La Wallonie*, *La Coupe*, *La Chimère* itd. ... Nato se je za skoro dvajset let odrekal publiciranju in se z veliko vnemo in s polnim pridom lotil študija matematiških disciplin. Šele leta 1917. se je zopet pojavil s poemo «Mlada Parka», ki opeva boje in razkolja duše «entre ses doutes profonds et riches et la clarté nette de l'intelligence». Po vojni je še obelodanil značilna in na moč osvajajoča dela, ki razodevajo globokega duha in brezhibnega oblikovalca: *Mornariško pokopališče* (1920), *Ode* (*La Pythie*, *Aurore*, *Palme*, 1920), *Kača* in *Charmes ou Poèmes* (1922. v založbi *Nouvelle Revue Française*). Preteklo leto je izdal duhovite dvogovore *Eupalinos* ali *Arhitekt*, letos pa znamenita sodobna razglabljanja: *Variétés*. Paul Valéry, ki velja za enega prvih sodobnih francoskih poetov, je znatno vplival na svoje sodobnike in ohranil v marsikateri novejši struji baudelaireovsko izklesanost verzov, notranjo ritmično razgibanost in podobarsko in duhovno bogastvo. V tem oziru sta poleg pesmi najbolj delovali njegovi izcerpni knjigi: *Introduction à la Méthode de Léonard de Vinci* in *Soifré avec M. Teste*.

Pavel Karlin.

Pierre Louys (1870—1925).

Poleg «*Quo vadisa*» je početkom našega stoletja na Francoskem doživela največji uspeh Louysova «*Afrodita*» (100.000 izvodov), ki je bolj nego Francecova «*Thaïs*» ali Flaubertova «*Salammbô*» ali «*Roman de la Momie*» pospešila preporod zgodovinskega romana. To je zgodba aleksandrijske hotnice *Chryside*, ki zahteva od ljubimca kiparja *Demetrija* tri najdražje stvari rodnega mesta. Umetnik ji pridobi po zločinskih potih te dragulje, da bi se z njimi odličila pred očmi vsega ljudstva, ki pozdravlja v krasni kurtizani učlovečenje ljubavne in lepote božice *Afrodite*. Sijajna povest otožnega izida se končuje s slavonspevom na uničenje, z nekakšno variacijo svetopisemskega «prah si in v prah se povrneš», samo da ta tema poganu Louysu vzbuja razkošne sanjarije, kjer bi krščan videl povod za mračna razmišljanja.

Vrhu tega je Louys od mrtvih obudil fantastični roman s «*Prigodbami kralja Pavzola*» (1901). Vrli vladar je imel 366 žen — ena za prestopno leto — a beg njegove hčere ga dvigne na potovanje, na katerem ga njegov oproda večkrat imenitno opehari. Osnovna ideja (neomejena oblast ženske in zapreke, ki so jih stoletja nakopičile proti svobodnemu razvoju posameznikove sreče) je ovita s tolikšno dobrodušnostjo in s tako rahlimi smehljaji, da je treba za popolno doumetje tenkournne analize.

Novi Boccaccio pa je nekoč zablodil v Seviljo ter nam predstavil v opolzli knjigi «*La Femme et le Pantin*» (Ženska in možicelj) junakinjo *Conchito Perezovo*. Preračunljiva Španka drži na vrvi moža, ki jo spočetka pretepa, slednjič pa klečeplazi za njo. Poltena tragedija je dostojen podaljšek romanov kot *Mériméejeva* «*Carmen*» ali *Prévostova* «*Manon Lescaut*». Rezkejšo sliko pohotnosti boš težko kje našel.

Svetovni sloves imajo Louysove «Bilitine pesmi», ta «najpreprostejši in najbolj zapleteni, najnežnejši in najbolj žgoči cvetnik naslade, kar jih premore naš jezik», trdi H. Dérioux (*Mercure de F.*, 1. VII. 1925). Ta lirični roman je tako uspel posnetek starogrških avtorjev, da se je učen helenist zahvalil piscu za poklonjeni izvod, češ, da je že sam poprej čital nekaj Bilitinih spevov. Njegova ritmična proza je čarobna himna moderne nasladnosti. Vsebuje tri skupine, ki se ujemajo s posameznimi dobami heterinega bitja in žitja. Arheološke reminiscence se skladno ubirajo z osebnimi najdbami.

Knjižica antične ljubezni je posvečena dekletom bodoče družbe. Današnje mladenke jo rade čitajo, ne da bi pospeševale prihod napovedane družbe. Louys namreč ima zadnjih osemnajst stoletij za barbarske, licemerske in grde čase, zato si pobožno želi, da bi se človeštvo vrnilo k prvotni lepoti. Pri tem pa pozablja — pravi omenjeni Dérioux — da krščanstvo ni bilo vselej protivno človeškim potrebam. V dobah svoje najjačje živnosti, med vso renesanco in tja do zore 18. veka, je Cerkev kazala široko popustljivost napram zadevam mesenosti. Šele s pojemanjem životne moči se javlja v katoličanstvu volja, da bi se človek omejil zgolj na svoje duhovne sestavine, šele tedaj nastopa stremljenje po jalovem asketizmu, ki po Louysovem izrazu dobiva svoje geslo iz Zeneve, Calvinovega mesta. — Bolj teoretičen, potakem še bolj ambiciozen je uvod k «Afroditi». Tu n. pr. trdi, da je ljubezen samo toliko vredna, kolikor je zgolj fiziološka. Vendar ako pomislim na Louysovo življenje, po večini samotarsko in posvečeno umetnosti in vedi, se mi zdi, da bi avtor mogel reči o sebi kakor Otokar Březina:

Vie nežli v životě jen v myšlenkách jsem hřešil.

Zato se mi vidijo gola ideologija take izjave: «Podoba je, kakor bi velcum narodov nič manj kakor posameznikov tičal v tem, da so počutni in polteni. Vsa mesta, ki so vladala svetu: Babilon, Aleksandrija, Atene, Rim, Benetke, Pariz, so bila po splošnem zakonu toliko bolj razuzdana, kolikor so bila mogočnejša, kakor da bi bila njih razbrzdanost potrebna njih sijaju».

Na srečo je v Louysu snoval velik umetnik, vesten pesnik. Že v ranih letih je zlagal dovršene stihle, zbrane v snopiču «Astarté». Enakovredni so njegovi prevodi iz grščine kakor tudi številne daljše ali krajše novele, n. pr. «Škrlatni mož», «Povest o grškem soharju Parrhasiju, ki je trpinčil človeka, da bi mu izvalil prometejske rjovenje», «Nova naslada» o ljubki iznajdbi strastnega kadičarja, «Biblioteka» in «Oknice» (Persienne), tragični sliki otroka, ki nenadno razodene vso silo, vso bridkost življenja i. dr.

Neocenljivo je Louysovo «govorjeno» delovanje. Kakor France, Mallarmé, Heredia, Barrès, je načitani, globoko izobraženi psiholog izčiščenega okusa vplival s svojimi pomenki na celo vrsto slovstvenikov. Imel je velikansko knjižnico, kjer je delal venomer, kadeč iztočne svaljčice in pijoč domači porto ali igrajoč tu pa tam na harmonij, oziroma klavir. Ako odštejemo mladostno potovanje po Španiji, po Afriki, Siriji in šest izletov v Bayreuth radi Wagnerjeve glasbe, je noč in dan tičal med skladanicami knjig in čital s povečalom. V. Hugoja je znal na pamet, zagotavlja F. Gregh (*Figaro*, litt. 13. VII. 1925). Živel je dalje nego povprečni človek, kajti od treh noči je prespal samo eno. Višek je dosegel v aprilu 1921, ko je od 24 noči prečul 22! Zadnja leta je poznal eno samo strast: razumevati. Odtod toliko listanja po knjigah. Odtod toliko še nenatisnjenih študij. Louys je razen tega najbolje proniknil v laži in priznanja

tvorcev poetov. «Njegove poslednje razprave so najbolj vneto analiza tega brezumnega čudeža, ki se mu pravi umetniški čin. Pri tem svojem drznem potapljanju je potegnil na dan nekaj biserov, morda baročnih, a nad vse svetlih in nevenljivih» (J. Cassou, *Nouv. Revue Française*, 1.7.25.). Med zadnjimi deli se odlikuje «Poetika» (1916), mnogo neobjavljenih pesmi in zapiskov ter roman «Psyché».

A. D.

Giovanni Papini je samouk, Florentinec, ki se je rodil 9. januarja 1881. Iz kratkih dat, ki jih poroča o sebi v antologiji laškega pesništva med leti 1900. in 1920., «Poeti d'oggi», posnemam, da mož veliko piše in izdaja, skoro ga ni količjakaj imenitnega svetovnega lista doma in v inostranstvu, da ne bi dopisoval vanj. Ustanovil je in sourejeval celo vrsto izvrstnih italijanskih revij in časnikov, n. pr.: «Leonardo», «Anima» (z voditeljem sedanje opozicije proti Mussoliniju Amendolo), «Voce» in «Lacerba» (s pesnikom Sofficijem). Leta 1907. se je oženil in prebiva ponajveč v dolini zgornje Tibere. Njegova s preveliko produkcijo zvezana površnost je kriva, da ne pomeni toliko, kakor bi lahko. Kajti mož ima drugače mnogo temperamenta, ki ne pozna srednje mere, duhovit in vznosit slog ter preobilico idej, kakor so lastne le velikim duhovom. Njegovo najboljšo delo «Storia di Cristo» mu je l. 1922. prineslo celó Noblovo nagrado. Zelo ga kvari tudi pogosto presedlavanje iz tabora v tabor. Pri nas je bil nedavno tega znan kot futurist, menda pa je ni literature in filozofske struje zadnjih dveh desetletij, od Nietzschejeve gor, ki bi ji ne bil pripadal. Sedaj je katolik, pa tiste prav fanatične, strankarske vrste. Sodim to po knjigi «Dizionario dell'omo salvatico». Njegova najbolj znana dela so poleg imenovanih — da omenim le nekatera, ki so doživela po tri in več izdaj: «Il crepuscolo dei filosofi», «Memorie d'Iddio», «24 cervelli» — iz te knjige je preveden esej o Waltu Whitmanu — «Buffonate», «Stronature», «L'uomo Carducci», med ostalimi «Cento pagine di poesia» in «L'esperienza futurista». «Storia di Cristo» se prevaja v vse jezike; čul sem, da se pripravlja tudi slovenski prevod.

Kocjan.

Tiskovna pomota. V 5. številu je v povesti *Suženje demona* na str. 309 med prvo in drugo vrsto zgoraj pomotoma izpadel tale odstavek:

Ko sem se nekoč v prvih dneh novembra vrnil iz šole, se je gospa s pomneljivim obrazom obrnila name in dela prst na usta. S pogledom je pokazala na obednico in pomežiknila.

Obstal sem. Ona je poslušnila; iz obednice so prihajali pretrgani glasovi. Stopila je k meni. Pošepnila mi je: «Moj mož!» Spačila je obraz v tragično masko in s tem podčrtala, kako ji je to dejstvo neljubo.

Glosa.

(Po Vidmarjevi metodi.)

Bedak, če hočeš biti pri nas modrijan,
brž reci modrecu, da je bedak —
in da nam boš vseh kritikov prvak,
šušmarja hvali, mojstra klevetaj!

Fran Albrecht.

NOVE KNJIGE

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

About Edmond, Kralj gorā. Iz francoščine prestavila Kristina Hafner. Ljubljana. Jugoslovanska tiskarna. 1924. 254 str. Cena 18 Din, vez. 30 Din.

Burroughs Edgar Rice, Tarzanova mladost v džungli. Roman. Poslovenil —ž— Ljubljana. 1925. 220 str. Cena broš. 30 Din, vez. 36 Din. (Splošna knjižnica zv. 57.).

Dukić Ante, Iz dnevnika jednog magarca. Zagreb. Jugoslovanska štampa d. d. 1925. 172 str. Cena 32 Din.

Govori i piši hrvatski, kako treba. List za praktično učenje, popravljjanje i čišćenje hrvatskog jezika. God. I., broj 1.2. Zagreb. Izdaje i uređuje: Odbor za učenje i čišćenje hrvatskog jezika. 1925. 16 str. Izhaja dvakrat na mesec. Cena: tromesečno 50 Din.

Jaklič Fr., Zadnja na grmadi. Zgodovinska povest. Prevalje. Družba sv. Mohorja. 1925. 268 str. Cena za ude broš. 18 Din, vez. 26 Din, za neude broš. 22-50, vez. 33 Din. (Mohorjeva knjižnica 6.).

***Prilozi za psihologiju deteta**. Uređuje Milorad Vanlić. God. I., broj 2. Beograd. Stamparija «Zlatibor». 1925. Godišnja cena 90 Din.

La Société des Nations et la Coopération intellectuelle. Genève. Secrétariat de la Société des nations. 1923. 23 str.

Tesnière Lucien, Les formes du duel en slovène. Paris. Librairie ancienne Édouard Champion. 1925. XX + 454 str. — Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène. Paris. Librairie ancienne Édouard Champion. 1925. 42 + VI str. in 70 kart. Cena: les deux volumes ensemble 200 fr.

Vasić Dragiša, Devetsto treća. Majski prevrat. (Prilozi za istoriju Srbije od 8. jula 1900 do 17. januara 1907). Beograd. «Tucovit.» 1925. 214 str.

Vestnik, geografski. Časopis za geografijo in sorodne vede. Izhaja letno v dveh zvezkih. Uredniki: Valter Bohinec, Roman Savnik in Ivo Rubić. Ljubljana. Geografsko društvo v Ljubljani. 1925. Št. 1. 80 str. Cena letniku za stalne naročnike 50 Din.

Vieira Affonso Lopes, Amadis. Roman. S pisateljevim dovoljenjem iz portugalsčine prevedel Anton Debeljak. Ljubljana. «Vigred». 1925. 97 st. Cena 22 Din.

Zalokar Alojz, Pet let ginekologije in porodništva. Ljubljana. 1925. 78 str. Cena 60 Din.

NAJNOVEJŠE KNJIGE

Tiskovne zadruge v Ljubljani, Prešernova ulica 54

Korolija, Jugana, vila najmlajša.
Dramska vizija v enem dejanju.
Broš. 7 Din, pošt. 75 p.

Ivan Lah: Knjiga spominov.
Vez. 45 Din, broš. 35 Din, pošt. 2 Din.

Nušič-Govekar: Narodni poslanec
Komedijska. Broš. 18 Din, pošt. 75 p.

Puškin-Prijatelj: Kapetanova hči.
Povest. — Broš. 24 Din, vez. 29 Din,
po pošti 1'20 Din več.

Schönherr-Skrbinšek: Zemlja.
Komedijska. — Broš. 15 Din, pošt. 75 p.

Budal: Križev pot Petra
Kupljenika. Povest.
Vez. 22 Din, br. 17 Din, pošt. 1'50 Din.

Melik A.: Jugoslavija. I. del.
Druga predelana in pomnožena izdaja.
Navadna izdaja 60 Din, boljša 75 Din,
po pošti 2 Din več.

Levstik VI.: Deček brez imena in
druge zgodbe za mlade čitatelje.
Broš. 25 Din, vez. 30 Din, pošt. 2 Din

Tavčar dr. Iv., Zbrani spisi.
V. zvezek. (Izza kongresa.)
Broš. 84 Din, v celo platno vezan
100 Din, polfranc. usnje 105 Din, po
pošti 2'50 Din več.

Kersnik Janko: Cyklamen. Roman.
Vez. 27 Din, br. 22 Din, pošt. 1'50 Din.

Kersnik Janko: Agitator.
Broš. 18 Din, vez. 23 Din, pošt. 1'25 Din.

Sienkiewicz: Potop. 1.—4. sn.
Broš. s poštnino 50 Din.

Frana Maslija-Podlimbarskega
Zbrani spisi. I. zvezek.
Uredil dr. J. Šiebing. Broš. 70 Din,
po pošti 2 Din več.

DELNIŠKA TISKARNA

D.

D.

BRZOJAVI: DELTISK
TELEFON ŠT. 132

ČEKOVNI ZAVOD
ŠTEV. 11.630

V LJUBLJANI, MIKLOŠIČEVA CESTA 16

Izdeluje vse tiskovine do naj-
umetnejšega barvotiska kakor
tudi natiskuje liste, časopise,
trgovinske in uradne tiskovine
Vsa tiskarska dela izvršuje kar
najhitreje in najvestneje po
strogo strokovnih pravilih

Obenem priporoča svojo
kar najbolj moderno urejeno

KNJIGOVEZNICO

ki izvršuje knjigoveška dela naj-
preprostejše do najfinejše vrste
Stroj za črtanje trgovskih knjig

Ljubljanska kreditna banka

v Ljubljani

— Delniška glavnica:
Din 50,000.000

Rezervni zakladi: okrog
Din 10,000.000

Obrestuje vloge v tekočem računu in na knjižice najugodnejše.

Kupuje in prodaja devize, valute in efekte vseh vrst.
Eskontuje in vnovčuje menice in devize na tu- in inozemska mesta.

Sprejema vsa borzna naročila na tu- in inozemske borze in jih izvršuje najugodnejše.

Daje vsakovrstne predjeme na blago, efekte itd.

Dovoljuje vsakovrstne kredite pod najugodnejšimi pogoji.

Daje informacije o vseh v bančno stroko spadajočih zadevah.

Naslov brzojavkam: Banka Ljubljana.

Telefon šte. 261, 413, 502, 503 in 504.

Račun pri čekovnem zavodu v Ljubljani šte. 10.509.

PODRUŽNICE:

BREŽICE, CELJE, ČRNOMELJ, GORICA, KRANJ, MARIBOR,
METKOVIĆ, NOVI SAD, PTUJ, SARAJEVO, SPLIT, TRST.

AGENCIJA: LOGATEC.

I. ŠUTEJ & Ko.

LESNA TRGOVINA IN INDUSTRIJA

Beethovnova ulica 6 LJUBLJANA Telefon interurb. 303

PARNA ŽAGA V PLANINI PRI RAKEKU
REZAN JELOV IN BUKOV LES

M. Bartl

parfumerija in trgovina z
rokačicami in nogavicami

Ljubljana

Stritarjeva ulica št. 2

Konkurenčne cene!

Solidna postrežba!

*Modna in sportna trgo-
vina za dame in gospode*

P. Magdič

v Ljubljani

nasproti glavne pošte

V zalogi

vedno samo zadnje novosti

INTERCONTINENTALE Jugoslavenska transportna in prometna d. d.

prej S. & W. HOFFMANN

Centrala: Zagreb —

Podružnice: Beograd, Ljubljana, Maribor, Jesenice, Rakek